

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MEHMED MEŞA SELİMOVİÇ'İN HAYATI VE ESERLERİ

SEMRA GUSİNAC
2501111176

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR.MEHMET TEKİN

İSTANBUL 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SEMRA GUSİNAC Numarası : 2501111176
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Danışmanı : PROF. DR. MEHMET TEKİN
Tez Savunma Tarihi : 17.06.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "MEHMET MEŞA SELİMOVİÇİN HAYATI VE ESERLERİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / ~~RED~~ / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHMET TEKİN		Kabul
2- PROF. DR. ALİ ŞÜKRÜ ÇORUK		Kabul
3- PROF. DR. BAKİ ASILTÜRK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. SEVAL ŞAHİN		
2- DOÇ. DR. MEHMET SAMSAKÇI		

ÖZ

Merhmed Meşa Selimoviç'in Hayatı ve Eserleri, Semra Gusinac

Mehmed Meşa Selimoviç önce Boşnak, sonra Sırp daha sonra ise genel bir ifadeyle Yugoslav bir yazardır. Muhammed dininden olan Sırp yazarlardan biri olarak kendisini tanıttı.

Meşa Yugoslav Edebiyatının önde gelen ve Balkan Edebiyat çevrelerinde geniş yankı yaratan yazarlarından biridir.

Bu çalışmamda, Mehmed Meşa Selimoviç'in eserlerinin içerik, üslup özelliklerinin gelişimi ve değişimi ele alarak incelenecektir. En önemli yer *Derviş ve Ölüm* ve *Kale* romanlarına verilecektir. *Derviş ve Ölüm*, değişik dönemlerde birçok eleştirmenin övgüsünü kazanan, sinemaya uyarlanan, MEB'in tavsiye ettiği 100 Temel Eser listesinde yer alan, otuz dile çevrilmiş ve birçok önemli edebiyat ödülüne layık görülmüş bir başyapıt ve ölümsüz eserdir.

Yetişme döneminde Andersen'den Charles Dickens'a, Dostoyevski'den birçok ünlü yazardan etkilenen Selimoviç *Çember* adlı son romanını tamamlamadan 11 Temmuz 1982'de Belgrat'ta vefat etmiştir.

“Ölüm kaçınılmaz bir şeydir.

Bize yetişeceğini bildiğimiz tek şey ölümdür.

Bunda ne ayırım ne de şaşırtıcı bir şey olabilir.

Bütün yollar bizi ona götürür.

Bütün yaptıklarımız ona hazırlanmış olmak içindir.”

Diyen Selimoviç bizlere ve dünyaya çok büyük bir değerdir.

Anahtar kelimeleri: Özgürlük, Din, Sistem, Suç, Adalet, Hayat, Aile, Aşk, Ölüm.

ABSTRACT

Mehmed Mesa Selimovic's life and works, Semra Gusinac

Mesa Selimovic is Bosnian, later Serbian and then in general Yugoslavian author. He introduces himself as Serbian Muslim author.

He is one of the writers that made great impact on Yugoslavian and Balkan literature.

This study will be analysed the content, style and development of the work of Mehmet Mesa Selimovic.

The biggest attention will be given to *Dervish and Death* and *Fortress*.

Dervish and Death is timeless work of art that got so many positive critics in different time periods, one that was adapted to the cinema, piece translated to 30 languages, took place on the "100 Fundamental pieces" list and won many important awards.

Affected by works of famous writers such as Dickens, Andresen and Dostoyevski, he passed away in Belgrade on July 11th 1982. while in his growth period and before finishing his last piece "The Circle"/

"Death is inevitable.

The only thing we know that will catch us.

Neither the distinction nor the surprising thing can be there.

All the roads lead us to it.

All we do is preparation for it."

Selimovic is of great value for us and for the whole World.

Key words: Freedom, Religion, System, Guilt, Justice, Life, Family, Love, Death.

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda Balkan Edebiyat tarihinin önemli yapı taşlarından biri olan Mesa Selimoviç'i Türk tarihinin bir köşesine not etmek istedim. Bizden sonraki nesillere bırakılması gereken en büyük miras, deneyimlerimizi düşüncelerimizi, duruşumuzu ve kaygılarımızı taşıyan eserlerdir. Mesa Selimoviç hayata karşı duruşunu eserlerinde bir hayli hissettirmektedir.

Mehmed Meşa Selimoviç XX. yüzyılının ikinci yarısında, edebi yaratıcılığında en önemli yazarlardan biridir. Eserleri bütün iyi edebiyat eserleri gibi sadece yazıldığı zamana ilişkin değildir, günümüze olduğu kadar bundan sonraki zamanlara da hitap etmektedir.

Mehmed Meşa Selimoviç sekilinde telaffuz edilebilecek bir isme sahip, eski Yugoslavya'nın Yaşar Kemal'i ayarında bir insan. Kendisinin özellikle İngilizceye çevirilmiş ismiyle *Derviş ve Ölüm* romanı pek meşhurdur. Müslüman bir yazardır. O kendisini Sırp olarak tanımlar ki, her Boşnak'ın Müslüman, her Sırp'ın Ortodoks olmak zorunluluğu olmadığı bir donemin insanıdır.

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Tekin'e teşekkürlerimi sunmak isterim. Mesa'nın eserlerine ulaşmamda katkı sağlayan arkadaşlarıma, eserleri Türk edebiyatına kazandıran sayın Suat Engüllü'ye, Mahmut Kıratlı'ya, tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

Kaynak aramak için yardım talep ettiğim üniversite ve lise hocalarıma, Novi Pazar Şehir Kütüphanesi, Novi Pazar Üniversitesi, Belgrat ve Saraybosna Üniversite Kütüphanesi, Belgrat Üniversitesi'nde Sırp Dili ve Edebiyat Bölümünde çalışanlarına, bana yol gösteren kişilere, çalışma sürecinde bana desteğini bir an için bile esirgemeyen değerli arkadaşlarıma ve hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

MEHMED MEŞA SELİMOVİÇ'İN HAYATI

1.1. Meşa Selimoviç'in Kökeni.....	7
1.2. Meşa'nın Doğum Yeri Tuşan (Tuşanj).....	9
1.3. Okul Yılları.....	10
1.4. Futbol Kariyeri.....	12
1.5. Edebi Kişiliği.....	13
1.6. Edebi Yaratıcılığı.....	22
1.7. Meşa Selimoviç'in Üslubu Hakkında.....	26
1.8. Savaş Esnasında Yazdıkları.....	27
1.9. Savaştan Sonra Yazdıkları.....	28
1.10. İdeolojik Kşiliği.....	29
1.11. Hastalığı ve Ölümü.....	32

II. BÖLÜM

HİKAYELER

2.1. Kırgın Adam.....	35
2.2. İlk Bölük.....	37
2.3. Yabancı Ülke.....	38

III. BÖLÜM

ROMANLAR

3.1. Sessizlikler romanı.....	43
3.1.1. Romanın Konusu.....	43

3.1.2. Karakterler.....	44
3.1.3. Romanda Mekân ve Zaman.....	47
3.1.4. Anlatıcı	48
3.2. Sis ve Mehtap Romanı	51
3.2.1. Romanın Konusu.....	53
3.2.2. Karakterler.....	54
3.2.3. Romanda Mekân ve Zaman.....	58
3.2.4. Anlatıcı	58
3.3. Derviş ve Ölüm Romanı	61
3.3.1. Romanın Konusu.....	65
3.3.2. Karakterler.....	68
3.3.3. Romandaki Karakterler Arası İlişkileri.....	76
3.3.4. Romanda Mekân ve Zaman	76
3.3.5. Anlatıcı.....	77
3.3.6. Modern Batı Edebiyatı Işığında Derviş ve Ölüm.....	78
3.3.7. Derviş ve Ölüm Geleceğin Kitabı Olarak	80
3.4. Kale Romanı.....	81
3.4.1. Romanın Konusu	82
3.4.2. Karakterler.....	83
3.4.3. Romanda Mekân ve Zaman	87
3.4.4. Anlatıcı.....	88
3.5. Ada Romanı	88
3.5.1. Romanın Konusu.....	89
3.5.2. Karakterler.....	93
3.5.3. Romanda Mekân ve Zaman	95
3.5.4. Anlatıcı.....	95
3.6. Ortam Romanı.....	96
3.6.1. Romanın Konusu.....	97
3.6.2. Karakterler.....	99
3.6.3. Romanda Mekân ve Zaman	100
3.6.4. Anlatıcı.....	100
3.6.5. Romanın Mesajı	101

SONUÇ	102
BİBLİYOGRAFİ	107
KAYNAKÇA	108
FOTOĞRAFLAR	111

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e. : Adı geçen eser

A.g.m : Adı geçen makale

C : Cilt

Ör : Örnek

S : Sayfa

Vs : Ve saire

GİRİŞ

Mehmed Meša Selimoviç, 26 Nisan 1910 tarihinde Bosna'nın Tuzla şehrinde maddi durumu iyi bir ailede dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğrenimi Tuzla'da tamamlamıştır. Bu yıllarda Andersen Masalları'ndan Dickens'in romanlarına kadar uzanan geniş bir yelpazede ne bulursa okuyan Selimoviç, lise son sınıfta ilk şiir ve denemelerini yazmaya başlamıştır.1930'da Belgrat Üniversitesi'nde Felsefe Fakültesi Sırp Dili Bölümü'ne girmiştir. Arkadaşlarının “Meša” olarak seslendikleri Selimoviç, daha sonra yazdıklarını da bu isimle imzalamaya başlamıştır. Tuzla Lisesi'ndeki öğretmenliği sırasında gençler üzerinde çok etkili olduğu bilinmektedir.

Meša Selimoviç, İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, Halk Kurtuluş Hareketi adlı örgütle işbirliği yaptığı gerekçesiyle 9 Eylül 1942'de, iki kardeşiyle birlikte Hırvat faşist¹ örgütü tarafından tutuklanmıştır. Dört ay hapiste kaldıktan sonra, delilyetersizliğinden serbest bırakılan yazar, o dönem yayımına yeni başlanan “Oslobodjenje” gazetesine yazılar yazmaya başlar. Tuzla Birliği'nin Komünist Parti Siyasal Sorumluluğu'na getirilir.

1944 yılının sonlarına doğru kendisinden beş yaş büyük olan ağabeyi subay Şevkiya Selimoviç, Kamu Malları Genel Müdürlüğü deposundan karyola, dolap ve sandalye çaldığı için III. Kolordu Askeri Mahkemesi kararıyla kurşuna dizilir. Karar yerine getirilmeden önce hapisneden Meša Selimoviç'e ağabeyinin suçsuz olduğuna dair bir habergönderilir. Bu acı olay Derviş ve Ölüm adlı eserine yansımıştır.

Aynı dönemde Tuzla Birliği'nden yeni kurtarılan Belgrat'a tayini çıkar. İşgalci ve Yardımcıların Cinayetlerini Saptama Komisyonu'nun Yayın Bölümü Şefliği'ne getirilmiştir. Bu görevde iki yıl çalıştıktan sonra Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'nin Kültür Komisyonu Üyeliği ve Dış Ülkelerle Kültür İlişkileri Bölümü Şefliği'ne atanır.

¹**Faşist veya Ustaşlık**, II.Dünya Savaşı'nda Yugoslavya topraklarında etkinlik gösteren faşist harekettir. Ustaşalar Yugoslavya topraklarında Sırlara karşı olan unsurları destekleyen Alman işgal yönetimi tarafından desteklendi.

İlk evliliğini 1943'te yapan Selimoviç, ikinci evliliğini 1945'te tanıştığı, Krallık Yugoslavya Ordusu generallerinden birinin kızı ile yapınca parti üyeliğine son verilip işten çıkarılır. Bunun üzerine Saraybosna'ya taşınıp oradaki “Brazda” dergisinde yazmaya başlar. İlk Bölükisimli öykü kitabı yayımlandığında Belgrat Üniversitesi'ne doçent olarak atanmıştır. Bir yıl sonra "Brazda" dergisinin yayın yönetmenliğini üstlenir.

İki seçkihazırlar, 1947 yılında ilk öyküsü *Kırgın Adam*, Meşa Selimoviç imzasıyla “Naša Knjizevnost” dergisinde yayınlanır, daha sonra Svetlost Sarajevo Yayınevindebasılır. Öykü kendisinin de katıldığı Yugoslav Kurtuluş Savaşı'nı anlatmaktadır.

Yabancı Ülke öyküsü filme uyarlanır ve Pula Film Festivali'nde özel ödül alır.

Önce Život ardından Veselin Maslesa, daha sonra da Svjetlost yayınevlerinin yayın yönetmenliğini yapar. Bir yıl sonra da Bosna Hersek Yazarlar Birliği Başkanlığı'na seçilir. 1961'de Saraybosna Halk Tiyatrosu Müdürü olur.

Yugoslav Edebiyat çevrelerinde sesi duyulmaya başlayan yazar, daha sonra bu kadar büyük ilgiyi kendisinin bile beklemediğini dile getirmiştir. 1962'de haftalık “Nin” dergisince Meşa Selimoviç'eyılın En İyi Roman Ödülü ve daha önce *Sessizlikler* romanına verilen Saraybosna Kenti 6 Nisan Ödülü, bu kez *Derviş ve Ölüm* romanına daverilmiştir. Önce Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi haberleşme üyeliğine, ardından da Bosna Hersek Bilim ve Sanat Akademisi üyeliğine kabul edilir. Meşa kendisini Sırp asılı Boşnak bir yazarı olarak ifade ettiği için Saraybosna'dan ayrılıp Belgrat'a yerleşmesini uygun görmektedir.

Selimoviç, *Derviş ve Ölüm* adlı eseriyle, Njegoš Ödülü'ne, 1970'te ise Yugoslavya'nın en büyük ödülü olan AVNOJ ödülü'ne layık görülmüştür. Kendisiyle *Derviş ve Ölüm* 1977'de, Kale 1981 tarihinde Fransa'da yayımlanır ve büyük ilgi görür. Bu dönemde hasta olan Selimoviç, *Çember* adlı son romanını tamamlamadan Belgrat'ta Temmuz ayı 1982 yılında vefat etmiştir.

Meşa Selimoviç; önce Boşnak, sonra Sırp daha sonra ise genel bir ifadeyle Yugoslav bir yazardır.

En çok bilinen eseri *Derviş ve Ölüm*, Saraybosna'da 1966'da, Türkiye'de ise 1973'te Varlık Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Daha sonraki basımları 1985, 1988, 2001 vs. yılında yapılmıştır.

Meša Selimović çok çalışkan, yazdığı her cümleyi acımasız bireleştirmen edasıyla değerlendiren bir yaratıcılığa sahiptir. Romancılığının yanı sıra iyi bir öykücüdür. İslam âdet, gelenek ve göreneklerinin yaşatıldığı Boşnak bir ailede yetişen Selimović; doğunun manevi zenginlikleri ile öğrenim gördüğü yıllarda benimsediği Batı düşünce tarzını harmanlayarak eserlerinde güçlü bir edebiyat dili yakalayabilmiştir.

“Derviş ve Ölüm her şeyden önce felsefi ve psikolojik bir romandır. Derviş dürüst bir kişiliğe sahip olmasına rağmen dogmatik belli kalıplar dışına çıkmayan bir düşünce yapısına sahiptir; oysa hayat ona tuzaklar kurmakta, onun sözde sarsılmaz düşünce yapısının ve dünya karşısında takındığı tavrın zırhını paramparça etmektedir. İnceleme esnasında özellikle üzerine eğildiğim nokta dildir; dilin kendi içinde gizlediği, etkileyici psikolojik durumların ifadeedilebilmesini sağlayan olanaklardır.”²

Yugoslavya'da edebiyat dersleri müfredatında yer alan eserleri; tarihsel dönemlere veya koşullara bağlı özel durumlardan çok, insan doğasının yapısı, zaafı ve ihtirasları etrafında gelişir ve içe bakışın en ince örnekleri arasında yer alır. İncelemeye çalıştığım bu etmenler Selimović'in zamanının Yugoslav edebiyatının neden en değerli, en çok okunan, en çok sevilen yazarından biri olduğunu açıklamaya çalışacaktır. Selimović'i Türk Edebiyat dünyasına tüm özellikleriyle daha iyi tanıtmak, bu çalışmanın başlıca amacıdır.

Meša Selimović'in eserleri bütün iyi edebiyat eserleri gibi sadece yazıldığı zamana ilişkin değildir, günümüze olduğu kadar bundan sonraki zamanlara da hitap etmektedir. Bu bağlamda özellikle *Kale*'nin adını anmak isterim. Eserde geçen olaylar, belli bir tarihî dekor içinde (Sultan I. Abdülhamid devrinde Saraybosna'da) karşımıza çıkarılsa da, başkahramanı Ahmed Şabo'nun kişiliğinde hayatın

² **Za i protiv Vuka**, Sloboda Beograd, 1979, s 89

zorluklarına göğüs gerip ayakta kalmayı başaran bütün mücadeleci insanları resmedilmektedir.

Sessizlikler 1961

Sessizlikler, Mehmed Meşa Selimoviç'in ilk romanıdır. 1951-1961 yılları arasında “suskunluk dönemine” giren yazar, yaratma-yazma süreçleriyle hesaplaşma dönemi sonunda *Sessizlikler* romanıyla karşımıza çıkar. Roman, üslup ve teknik yönleriyle eleştirilerin hedefi olur. Selimoviç, bu romanı bir “başlangıç günahı” olarak değerledirerek, bu günahı işlemeseydi, hiçbir şey yazamayacağını söylerdi.

Sis ve Mehtap 1965

Sis ve Mehtap, Yugoslavya'nın Partizan tarihi ile ilgili en iyi romanı olarak kabul edilir. Bu romanda yazar yeni bir biçim geliştirmeye çalışır; roman karakterleri kendilerini psikolojik durumlarına göre ifade ederler. Eleştirmenlerin pek dikkatini çekmeyen bu gelişme, yazarlığıyla ilgili önyargıları kıramamıştır.

Derviş ve Ölüm 1966

Derviş ve Ölüm romanında Meşa Selimoviç suçsuz olduğu bilinmesine rağmen kurşuna dizilerek katledilen ağabeyini kaleme alır. Romanın ana sorusu:

*“Ağabeyimin mahkûmiyetinden sonra ben neyim? Kırılmış, incinmiş kardeş mi, yoksa partili miyim? Parti ağabeyimi yok etti ve ben onun hürriyetini taşıyorum.”*³

*“Ben şimdi neyim? Güçsüz kardeş veya ölen derviş mi? Yoksa insan sevgisini, inancımı mı kaybettim, böyle her şeyi kaybederek...? Belki ikisini de...”*⁴

Politika ve siyasi inançlar arasındaki çıkmazlar, çelişkiler güçlü bir şekilde sergilenmektedir.

³ A.g.e, s 14

⁴ A.g.e, s 15

Derviş ve Ölüm, 1966 yılında yayımlandığında olumlu eleştiriler alır, Nobel’e aday olarak gösterilir.

Kale 1970

1967-1970 yılları arasında kaleme aldığı *Kale* romanında da, *Derviş ve Ölüm* romanında olduğu gibi olaylar uzak bir tarihte XVII. yüzyılda geçer. *Kale*, gerçek ve sembol olarak tasvir edilmiştir. Aslında sembolize edilen; her insan, her toplum ve her ideolojinin kendi içine kapanık oluşudur. Kaleden çıkış, aynı zamanda hayata ve kaotik dünyaya geçiştir, insanları daha iyi tanıyıp onların olumlu özelliklerini benimsemektir. *Kale*, insan sevgisinin, değişik inanç, kültür ve ideolojiye sahip insanlar arasındaki engelleri aşmada en temel dayanak olduğuna dair umut vaat eden bir eserdir. Romanda önce roman kahramanlarının genel profilleri çizilmiş, daha sonra ince ince işlenerek canlılık kazandırılmıştır.

Genelde olumlu eleştiriler alan roman, aşkın naifleştirilerek abartıldığı konusunda eleştirilere maruz kalmıştır. Oysa Meşa kendi deneyimiyle romantik aşkın gerçekliğinin yaşayan bir kanıtı gibidir.

Ada 1974

1971 yılında ağır bir hastalık geçiren Meşa, iyileşme sürecinde hastalığı esnasında yaşadığı acıları *Ada* romanında anlatır.

Onsekiz bölümden oluşan eserde aşk, nefret, iyimserlik, etik, ihtiyarlık, varlık, ölüm hakkında konuşurlar. Her bölüm, iki insanın veya herhangi bir kişinin başına gelebilecek olaylara bakış açısını yansıtır. Bu eser, adada yaşam sürdüren iki yaşlı insanın psikolojik durumlarının hikâyesidir. *Ada*; ayrılığı ve yalnızlığı temsil eder. Meşa Selimoviç, bu temayı insanları ve etrafını seyrederek oluşturmuştur. *Ada*, Belgrat’taki Prosveta Yayınevi’nde yayımlanmıştır. Bu kitap, hem edebi çevrelerce hem de okuyucular tarafından beğeni toplanmıştır.

Ortam 1983

Ortam Meşa Selimoviç’in tamamlayamadığı ama şiirsel kompozisyonlar eşliğinde yoğunlaşan ifadelerle anlattığı, insan yaşamının kaderiyle mi ya da özgürlüğün

toplumsal çıkarlar doğrultusunda mı şekillendiği sorusudur. *Ortam*, Meşa'nın aynı konuyu işlediği üçüncü kitabıdır. *Derviş ve Ölüm* ve *Kale* romanlarında olduğu gibi bu romanda da başkahramanın dramı, tarih içinde zaman gözetmeksizin tasvir edilmektedir.

Ortam romanında, sosyalizm ve işçi toplumunun durumu anlatılır. İdeolojik bilince sahip başkahraman Vladimir'in hiyerarşiye ve eski devrimcilerin ihanetlerine karşı isyanı dile getirilmektedir. 1973 ve 1976 yılları arasında yazılmış olmasına rağmen bugün de güncelliğini korumakta, polis gücüyle baskı uygulanan sistemler içerisinde yetişen kuşakların uğradığı sosyal haksızlıkların büyük bir toplumsal ve etik mesele olmaya devam ettiğini gözler önüne sermektedir.

Bu roman 1983 yılında, Meşa'nın ölümünden bir sene sonra, Belgrat Grafik Kurumu Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Bu çalışmamda, Mehmed Meşa Selimoviç'in yukarıda kısaca değindiğim eserlerinin içerik, üslup özelliklerinin gelişimi ve değişimi alt katmanları ele alarak incelenecektir.

I. BÖLÜM

MEHMED MEŞA SELİMOVIÇ'İN HAYATI

XX. yüzyılının ikinci yarısında, Bosna Hersek'te edebi yaratıcılığı ile isim yapmış önemli yazarlardan birisi olan Mehmed Meşa Selimoviç, 26 Nisan 1910 tarihinde, Tuzla şehrinin batı tarafında yer alan Tuşan yerleşiminde, zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.

1.1. Meşa Selimoviç'in Kökeni

Meşa Selimoviç'in babasının adı Aliya, annesinin adı Paşa'dır (kızlık soyadı Şabanoviç).

“Aslında Selimoviçlerin kökeni Bosna Hersek ile Karadağ arasındaki sınıra yakın Vranska (Vranjska) yerleşimine dayanmakta olup dokuz kardeşin oluşturduğu Vuyoviç (Vujović) aile birliği soyundan gelmektedirler. Bu ailenin iki ferdi, diğer kardeşlerini korumak için Müslüman dinini kabul etmiş; Selimoviç ve Ovçina soyadlarını almışlardır. Selimoviçler'in, Ublina bölgesinde sahip olduğu topraklar 1690 yılına kadar Venedik uyruklu kişilere tahsis edilmiş olduğundan, Hersek Novi şehrinde gözükmeleri ancak bu tarihten sonra mümkün olabilmektedir. Aynı zaman içerisinde Selimoviçlerin, Karadağ'da yaşadıkları da bilinmektedir. Yine belirtilenlere göre Baba-Ahmetoviç sülalesinden: Selimoviç, Çoriç ve Ovçina aileleri oluşmuştur. Jednoša (Jednoša) bölgesindeki yerel bir yerleşimin adı Selimovina ve Selimova Bistierna olarak adlandırılmaktadır. Plav şehrine ait 1710 yılı kayıtlarında ise Cuba Selimoviç adlı kişiden bahsedilmektedir ve edebiyatçı Meşa Selimoviç bu aileden gelmektedir.”⁵

“Benim Vranska'da yaşamış Vuyoviç soyundan olan atalarımın bir tanesi, tahminen XVII. yüzyılın başlarında, dokuz oğlunu etrafına toplamış ve diğer kardeşleri ile akrabalarını korumak amacıyla içlerinden iki kardeşin İslam dinine geçmesine karar vermiştir. Selimoviç ve Ovçina soyadlarını alan bu iki kardeş, akrabalık bağlarını unutmadıkları kardeşlerini ve onların yakınlarını

⁵ Porijeklo porodice, Sefik Pasic, Osloboğenje, 1971. Sarajevo, s 12

uzun yıllar korumuşlardır. Söylemesi zor ama bizim araştıramamış ağır geçmişimizin içerisinde kardeşler arasındaki akrabalık bağları kopunca, bir zamanların yardım etme arzuları kin ve nefrete dönüşmüştür. Belki de Selimoviçler, İslam dinine geçmiş Bosna Hersek Müslümanlarının, tarih boyunca yaşadıkları dram nedeniyle Karadağ'dan kaçıp Bileç'e yerleşmişlerdir.”⁶

Meşa'nın babası Aliya; ormanları, çiftlik evleri olan, ayrıca kuyumculuk ve ticaretle uğraşan çok zengin bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası Visoko'da dünyaya geldikten sonra ailesi Kuzeydoğu Bosna'da sahip olduğu topraklara yerleşmiştir. Aliya, on sekizine basar basmaz ailesi tarafından, uslanır umuduyla hemen evlendirilir; fakat Aliya, aldığı ani bir kararla; yeni gelini, evini, bütün ailesini bırakıp birden ortadan kaybolur ve kendisini Tuzla'daki uzak akrabalarının yanında bulur. Aliya'nın peşinden Tuzla'ya gelen ailesi, büyük bir ev satın alarak oraya yerleşirler.

1902 yılına gelindiğinde bir hayli zenginleşmiş olan Aliya, yoksul bir ailenin kızı Paşa'ya âşık olur. İlk evliliğini istemediği biriyle yapan Aliya, ailesi istememesine rağmen Paşa ile evlenir. Bu evliliğin üçüncü çocuğu olarak 1910 yılında Meşa dünyaya gelir. Meşa'nın dört kızkardeşi, iki de ağabeyi bulunmaktadır. Meşa'nın ailesi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır, kendisi de bu konuyla ilgili pek konuşmamıştır. *Hatıralar* kitabında ancak dedesi hakkında bunu söyler:

“Dedeme karşı inanılmaz derecede saygılı ve çok güçlü bir kişiliğe sahip olan babam, hangi ortamda bulunursa bulunsun korkuyla karışık bir saygıyla karşılanıyordu.”⁷

Aliya Selimoviç; her yerde her zaman hoşgörüyü karşılanan, herkese eşit davranmaya çalışan, müderrislerle muhabbet eden, tüccarlarla iş yapan, serserilerle içki içen, kumarda çok para kaybetse de önemsemeyen, yoksullara yardım etmeyi seven bir kişi olduğu için herkes tarafından sayılan sevilen, hangi topluma girerse girsin itibar gören karizmatik bir kişiydi. Fakat çocuklarına karşı olan ilgisi pek fazla

⁶ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 22.

⁷ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 31

olmayan Aliya, onlara karşı her zaman sert davranışlar sergilediği için odasına sadece izin alındığı zaman girilebiliyormuş. Meşa babası hakkında şunu söyler:

“Biz babamızdan hiçbir zaman dayak yemedik ama bizi kucaklayıp öptüğünü de hatırlamıyorum. Uzağımızda ya da yakınımızda olsun, dikkati hep üzerimizdeydi, bizi sevse de bunu hiç göstermezdi. Bu nedenle ben, her zaman babamın ilgisi ve sevgisine hasret kaldım.”⁸

Geleneklerine bağlı, vatansever Müslüman bir ailede büyümüş olan annesinin, Meşa’nın yetişmesinde büyük etkisi olmuştur.

“Babamdan on beş yaş kadar küçük olan annem, babamı taparcasına seviyor sadece onun için yaşıyordu. 1936 yılında felç geçiren kocasını kaybeden annem, 54 yaşında olmasına rağmen hayata küsmüştü. Annem, oldukça sakın, içine kapanık, namaz kılan inançlı bir kişiydi. Babam vefat ettikten sonra annem de ölmüş gibiydi. Süslenmeyi bırakmış, koyu elbiseler giymeye başlamış, kına sürmeyi bıraktığı için saçları beyaz dolaşmaya başlamıştı. Babam öldükten sonra konuşmayı da bıraktı, ölümüne kadar neredeyse bir bitki gibi yaşadı. Annemin böylesine büyük bir aşkla babamı sevmiş olduğunu o zamana kadar anlamamışız.”⁹

1.2. Meşa’nın Doğum Yeri Tuşan (Tuşanj)

Tuzla şehrinin batısında bulunan Tuşan (Tuşanj), maden ocakları ve madencileri ile tanınan bir yerdir. Tuşan eteklerinde kurulu üç mahalle yer almaktaydı; Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle ve Dragodo Mahallesi. Muhteşem ormanlarla kaplı bu bölgenin mahallelerinde yer alan küçük ve eski evlerde genel olarak, Krek Maden Ocağı’nda çalışan madencilerin yoksul aileleri yaşamaktaydı. Selimoviçler bölgenin en zengin üç ailesinden biriydi.

⁸ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 31

⁹ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 38

1.3. Okul Yılları

Doğduğu şehirde ilkokulu (Rüjdiye) bitiren Meşa, Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Tuzla'daki liseye gider. Okula başladığı ilk günü şöyle anlatır:

“Okulda geçirilen o ilk gün, her insanın hayatında çok özel bir yer tuttuğu gibi unutulması mümkün olmayan günlerdendir. Herkes o günün neşeli geçmesini ister, oysa ben bütün günümü büyük bir şaşkınlık içinde geçirdiğimi anımsıyorum. Panik içindeydim, okulun koridorlarında dolanıp duruyor okula kaydımı yaptırmakla uğraşıyordum, kimse de yardım etmeye yanaşmıyordu. Her şeye rağmen o günden aklımda kalanlar; tarifi mümkün olmayan bir mavilik ve güneşli bir gündür...”¹⁰

Genç yaşına rağmen alışlagelmişin dışında çok kitap okuyor, yazdığı şiirler ve makaleleri Tuzla Lisesi'nin “Prvjenče” dergisinde yayımlanıyordu.

Sekiz yılı öğrenci, yedi yılı öğretmen olmak üzere yaşamının on beş yılı Tuzla Lisesinde geçecektir. 1928-1929 yılında liseden mezun olduktan sonra babasının isteği üzerine hiç istemediği halde, Belgrat Üniversitesi Madencilik Fakültesi'ne kaydını yaptırır.

“Ağır geçen; matematik, kimya, fizik ve uzak olduğum diğer dersler beni okumaktan soğuttukları için bende edebiyat ve felsefe derslerine girmeye veya Belgrat'ın sokaklarını aşındırmaya, akşamları ise meyhaneleri dolaşmaya başladım. Evden gönderilen yüklü miktardaki paraları arkadaşlarımla harcıyordum. Babam iflas edip de para gönderemeyecek duruma düşünce, ben de Hukuk Fakültesi'ne yazıldım; çünkü dışarıdan okuma şansım vardı.”¹¹

1929 yılının sonbaharında, Hukuk Fakültesi'ne geçiş yaptıran Meşa, orayı da pek fazla benimseyemedi. Eğitim yılının başlangıcı olan, 21 Kasım 1930'da Belgrat Üniversitesi Rektörlüğü'ne yazdığı dilekçeyle, Sırpça-Hırvatça Dili ve Yugoslav Edebiyatı Bölümüne geçmek istediğini bildirdi. Rektörlük tarafından bu isteği kabul edilen Meşa, nihayet sevdiği bölüme yazılır ve başarılı bir öğrenci olarak 1934 yılının mart ayında mezun olur.

¹⁰ Život Meše Selimovića, Radovan Popovic, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1988, s 47

¹¹ Život Meše Selimovića, Radovan Popovic, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1988, s 48

Yazarın mezuniyet tezi “Jovan Jovanoviç Zmaj ve Djura Jakšić’in lirik şiirleri” üzerinedir. Kurulun üslup ve ifade abartılı bulunmasına rağmen yüksek bir notla mezun olmuştur.

İkinci diploma sınavına, 12 Mart 1933 tarihinde Yugoslav dilinden (eski Slav dilleri) girmiş, Aleksandr Belic, Branko Miletic ve Stjepan Kuljbakin’den oluşan kurul önünde; saat 08:30’dan 12:30’a kadar ter dökmüştür.

Küçük yaşlardan itibaren kitap okumayı çok seven Meşa, Andersen’in insanlık üzerine yazdığı hayal dolu masallarını, Jovan Jovanovic Zmaj’ın yürek hoplatan şiirlerini, Laza Lazareviç’in sıcacık hikâyelerini,’ın heyecanlı, Charles Dickens’in sarsıcı romanlarını okudu. Okumaya olan açlığı dinmeyen Meşa, sabahları çoğu kez elinde kitapla karşılıyordu.

“Evimizde büyük bir kütüphanemiz vardı. Birinci Dünya Savaş esnasında ailemizden orduya katılan yedi kişi oldu. İki ağabeyim, iki ablam ve yengem kurtuluş savaşına katıldılar, en sonunda annem de kurtarılmış bölgeye geçebildi. Terk edilmiş evimizi Almanlar ve Ustaşalar talan edip bütün eşyalarımızı hatta kitaplarımızı bile götürmüşlerdi. Savaş sonrasında geçmişimize ait ne varsa yitip gitmiş sadece hatıralarımız kalmıştı. Ben, oyun hariç bütün boş zamanımı okumakla geçiriyordum. Okulda canım sıkılmasına rağmen iyi bir öğrenciydim.”¹²

Lise dördüncü sınıftayken Meşa Selimoviç, Dostoyevski'nin *Zavallılar* adlı eserini okuduktan sonra insanın karmaşık, bir o kadar gizemli iç dünyasının sırlarını keşfetmeye başlar.

“Kendimi, o zamana kadar mikropların görünmeyen dünyasını görüntüleyen mikroskobu bulan Yevernik gibi hissetmeye başladım.”¹³

Uzun geçmişe sahip Selimoviç ailesinden çıkan ilk entelektüel kişi olan yazar, bu konuda şunları söyleyecekti:

¹² Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 42

¹³ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 43

“Kan ve genlerini taşıdığım ailemden, entelektüel kişiliğim hariç her şeyi taşıyordum. Entelektüel kişiliğimi oluşturmak için çok çaba gösterdim.”¹⁴

Meşa, her bakımdan iyi vasıflara sahip; sağlıklı bir genç, iyi bir sporcu, iyi bir arkadaş ve dost, neşeli, ev ve meyhane ortamlarında uyumlu, bayanlara, yaşama ve Belgrat’a sevdalı bir kişiydi.

1930’lu yıllarının aydınlık Belgrat’ı, köfte kokusu yayan Balkanların küçük bir kasabası gibi görünmesine rağmen temiz kalpli, açık sözlü misafirperver insanların kültüre verdikleri önemle biliniyordu.

Üniversite yıllarında Meşa Selimoviç; Belgrat’ın siyasi yaşamına, özellikle de o dönemde hükümet ve başbakana karşı yapılan gösterilere katılmaya başlamıştı. Yugoslavya Komünist Partisinin üyesi olarak, halk arasında birliği tesis edecek olan dernekleri kurması ve partinin kendisinden yapmasını istediği şeyleri yerine getirmesi için görevlendirilmişti. Bütün bunlara karşı Meşa’nın, kendine özgü düşünceleri ve tutarlı bir duruşu vardı. Bu konuyla ilgili şunları söylemiştir:

“Kendi doğamı inkâr etmeyi başarabilseydim o zaman yazar olamazdım. (Maalesef veya şans eseri mi desem işte bunu bilemiyorum.”¹⁵

1.4. Futbol Kariyeri

Futbola, BUSK (Belgrat Üniversite Spor Kulübü) takımında başlayan Selimoviç, sağlam yapılı, teknik özellikleri iyi olan hızlı bir futbolcuydu ve öğrenciler arasında çok seviliyordu. Tuzla İşçileri Spor Kulübü’nde futbolcu olarak aktif oynamıştı. Sınavlardan da geçerli notu aldıktan sonra Selimoviç, tatilini geçirmek üzere çok sevdiği Tuzla şehrine döner. Belgrat ve Zagreb’te okuyan arkadaşlarıyla buluşup futboldaki maharetini sergiler, işçilerin kurduğu Sloboda Spor Kulübü’nde aktif futbolcu kadrosunda yer alır.

¹⁴ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 46

¹⁵ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 49

1.5. Edebi Kişiliği

1936 yılının sonbaharında, Kraliyet Yugoslavya'sının Milli Eğitim Bakanlığı'nın aldığı karar doğrultusunda askerlikten muaf tutulan Meşa, öğretmen adayı olarak Tuzla Lisesi'ne tayin edilir. Üçüncü, beşinci ve altıncı sınıflara Sırp-Hırvat dili ile sağlık ve temizlik dersleri vermeye başlar.

Aynı tarihte Behran Bey Medresesi'nde de ek olarak ders vermeye başlamıştır. Meşa'nın, Tuzlalılar, özellikle de entelektüel gençler üzerinde çok büyük etkisi olmuştur.

Lisede çalışırken beden eğitimi öğretmenliği yapan Desanka Djordzić ile tanışır, evlenmek ister fakat ailesi Desanka Sırp olduğu için değil, beden öğretmeni olduğu için karşı çıkar. 1943 yılında kendisini Partizanların¹⁶ arasında bulan Meşa, Desanka ile evlenir ve bir kızı olur.

II. Dünya Savaşı'nın ilk iki yılını Tuzla'da geçirmiştir. Halk Kurtuluş Harekâtı ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle kız kardeşi ve erkek kardeşi ile tutuklanır. 1941 yılından itibaren illegal olarak kurulmuş olan parti adına çalışmaya başlayan Meşa'ya, genç Bayan Ludmila Panca devamlı olarak görevler tevdi etmektedir. En önemli görevi radyodan yayınlanan haberleri dinlemek, Balkan cephelerinde, özellikle de Rusya ve Almanya cephesindeki olayları yazarak illegal yolla iletmek olmuştur. 1943 yılının Mayıs ayında kurtarılmış bölgeye geçen Meşa, Yugoslav Komünist Partisi'ne, Doğu Bosna Propaganda Teşkilatı'na üye olmuş ardından da Tuzla Partizan Müfrezesi Siyasi Komiserliği'ne getirilmiştir. 1943 yılının ağustosunda Yugoslavya Komünist Partisi'nin Doğu Bosna Bölgesi Propaganda Teşkilatı üyesi olarak, Biyeline'ye yakın Trnava köyüne ("Küçük Moskva" olarak adlandırılan) çekilir.

"Doğal güzelliklerini sergileyen bu köyde, harika bir yaşantımız oldu. Sabah, öğlen, akşam üç öğün kuru fasulye yiyorduk! Byeline işgal edilince,

¹⁶ **Partizan**, yabancı bir güç veya bir ordu işgali ya da idaresi altında bulunan bir bölgenin kontrolüne direnmek için teşekkül etmiş düzensiz askeri kuvvetlerin üyesi.

çıkardığımız gazetelerin basımında kullandığımız baskı makineleri ile gerekli her şeyi şehrin dışına çıkardık. O dönemde Oslobodjenje gazetesini çıkardık.”¹⁷

1943 yılının Ekim ayında Meşa, Srebrenica Halk Kurtuluş Harekâtı’nın siyasi komiserliğine, aralık ayında ise Tuzla Müfrezesi Siyasi Komiserliği’ne getirilir. 1944 yılında Tuzla kurtulmuştur. Aynı sene Meşa’dan beş yaş büyük, dürüst ve onurlu bir kişi olan ağabeyi Şefkiya, düşmanlardan ele geçirilen malların, daha doğru bir deyişle halkın malı sayılan Kamu Emlak Fonu’nun yöneticiliğine getirilmiştir. Alman Cezaevinde tutuklu olan karısı Desa’nın dönüşünü bekleyen Şefkiya, oturdukları ev tamamen yağmalanmış olduğu için evini onarıp yeniden düzenlemeye hakkı olduğunu düşünerek, gerekli eşyayı Kamu Emlak Fonu’ndan almıştır. Bunu haber alan III. Kolordu Karargâh yetkilileri tarafından tutuklanmış, seçkin bir Partizan aileden geldiği göz önünde bulundurularak cezası hafifletilerek askeri birliğe gönderilmiştir.

Tuzla’da Şefkiya’yı gören bazı eski muharıpler, hemen kolordu karargâhına gidip şikâyetle bulunur, bunun üzerine askeri mahkeme tarafından yargılanmasına karar verilir. Bir karyola, dolap, birkaç sandalyeye el koyduğu için kurşuna dizilir. Kurşuna dizilmeden önce Şefkiya, kardeşi Meşa’ya gönderdiği haberde, masum olduğunu bildirmiştir. Şefkiya’nın; ne zaman, nerede kurşuna dizildiği ve nerede gömülü olduğu hiçbir zaman öğrenilememiştir. Bütün ailenin yaşadığı bu travma, *Derviş ve Ölüm* romanının zemindir.

Bu olaylardan sonra Meşa, 1944 yılının kasım ayında Belgrat’a çağrılır ve Basın Yayın Bölümü’nün başına geçirilir. Ertesi yıl yani 1945’te, Federal Yugoslavya Halk Devleti’nin (FNRJ) Kültürel İlişkiler Komisyon üyesi olarak Dış İlişkiler Başkanlığı’na getirilir. 22 Haziran 1945 tarihinde kızı Slobodanka dünyaya gelir. Aynı seneyirmi üç yaşındaki Daroslava Darka Bojiç ile tanışıp ona âşık olur:

“O zaman kendimi hiç suçlu hissetmedim, daha ideal ve daha iyi insanı bulamayacağımı anladığım için Darka’ya âşık olduğumu söylemenin yeterli olacağı kanısındayım. Darka’sız bir hayatı düşünemediğim için birkaç ay önce

¹⁷ **Rukopisi Meše Selimovića**, Razija Lagumdžija, Knjizevna zajednica 1991, Sarajevo, s 34

nikâhlandığım eşimi terk ettim. Onun için üzülmeme rağmen kararımdan vazgeçmeyeceğimi de belirttim. Fransız Sokağı'nda oturduğumuz evi terk ederek Karaburma'da yaşayan Darka'nın yanına taşındım."¹⁸

Darka ile olan ilişkisini gizlediği için 16 Ağustos 1947 tarihinde Yugoslav Komünist Partisi'nden ihraç edilen Meşa, 1947 yılının başlarından itibaren Saraybosna'da yaşamaya ve oradaki Yüksek Pedagoji Okulu'nda Realizm ve Edebiyat Teorisi dersleri vermeye başlar. Daha sonra ise Svjetlost Yayınevi müdür yardımcısı olarak her iki görevi birden yürütür. 1948 yılının mart ayı sonunda Darka ile evlenir aynı yıl içerisinde kızı Maşa, 1949'un Eylül'ünde ise üçüncü kızı Yassenka dünyaya gelir.

O dönem içerisinde yani 1947 yılında, Svjetlost Yayınevi, Meşa'nın ilk kitabı: *Kırgın Adam*'ı yayımlayınca Meşa Selimoviç, aktif bir şekilde Saraybosna'nın edebi hayatına girmiş ve dönemin öne çıkan sanatçılarla; Tuzla kökenli ressam İsmet Mujezinovic, Saraybosnalı televizyon yönetmeni Risto Trifkovic ve onun "Svjetlost" dergisinin kadrosunda sekreterlik yapan eşi Vera, en çok da Meşa'nın eserleri hakkında yorumlar yazan Prof. Salko Lagumdžija ve onun eşi Razija ile arkadaşlık kurmaya başlamıştır. Daha sonra Belgrat'ın öne çıkmış yazarlarından Dobrica Cosic ile Zika Stojovic, Meşa'nın yakın arkadaşı olur. Çok sayıda dostu olmasa da gençlerle iletişim kurmaktan hoşlanıyordu.

*"Gençlerle kurduğum her bağlantı bana neşe katıyor. Onlar henüz el değmemiş ve öylesine temizler ki konuşmaları hesapsız kitapsız, art niyetten uzak. Beni ferahlatıyorlar..."*¹⁹

Bu yıllarda öykü kitabı olan *İlk Bölük* yayımladı. Bir yıl sonra "Brazda" dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. Daha önce başladığı gazete yazarlığını, edebiyat yazarlığı biçiminde sürdürdü, iki seçki hazırladı. Öykü konusunu, kendisinin de katıldığı Yugoslavya Kurtuluş Savaşı'ndan alıyordu.

1950 yılında Saraybosna Üniversitesi, Felsefe Bölümü'nde doçentliğe atandı. O zamana kadar yirmi bilimsel çalışma yapmıştı. 1953 yılına kadar sürdürdüğü görevi

¹⁸ Sječanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 79

¹⁹ Sječanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 86

boyunca (üç yıl), çok iyi uyum sağladığı öğrencileriyle başarılı çalışmalar gerçekleştirdi. Edebiyat Teorileri dersi olduğu günlerde, diğer bölümlerden onu dinlemeye gelen öğrenci kalabalıkları etrafında toplanıyor, Meşa, seçtiği konularla ilgili öğrenciler arasında münazaralar başlatıyordu. Durumdan rahatsız olan diğer profesörler, Meşa Selimoviç hakkında dekanlığa şikâyet dilekçeleri yağdırırlar.

Meşa Selimoviç, kendisi konu olsa dakavgayı başlatmaz ve sert tepkiler vermezdi. Hiç kimseden herhangi bir konuda ricada bulunmaz, başına buyruk hareket etmezdi. Her zaman dik duruş sergiler, hakkı olmayan şeyleri talep etmezdi. Herkese eşit davranmaya çalışır, kimseye eğilmez, söylenenlere kulak asmadığı için kibirlilikle suçlanırdı. İşini kaybedip de yoksulluk içinde karısı ve çocuklarıyla, neredeyse yiyecek bulamayacak durumlara düştüğü zamanlarda bile davranışları değişmemişti. Meşa'nın bu konuyla ilgili yorumu ise şöyleydi:

“Farkında olduğum bir şey var ki o da; kişi, başına buyruk olduğunu pek fazla belli etmemeli, aksi halde başına türlü belalar gelebilir; kişi, sadece bazen ve mümkün olduğu kadar nadiren, gerçekten akıllı olduğunu sıkıcı olmadan göstermelidir.”²⁰

Saraybosna Üniversitesi'nde üç yıl boyunca ders veren Meşa, geçirdiği kabakulak hastalığı nedeniyle 1953 yılında hastaneye yatırılır. Bu arada toplanan Kürsü Başkanlığı, Meşa'nın yeteri kadar çalışması bulunmadığı gerekçesiyle, görevini yeterince yapamadığını ileri sürerek onun yerine geçecek bir doçent için kadro açar. Ortada hiçbir geçerli neden olmadan işine son verilen Meşa, ailesine bakabilmek için edebiyatla uzaktan, ilgisi olmayan işlerde çalışır. “Oslobodjenje” ve “Borba” dergileri için yazdığı çeşitli yazılardan kazandıklarıyla hayatını sürdürmeye çalışır. Asıl amacı tekrar eğitim kadrosuna girmektir. Bu nedenle Banja Luka'daki Eğitim ve Kültür Bölüm Başkanı Neda Erceg'e bir yazı göndermiş, hatta herhangi bir köyde öğretmenlik yapmaya hazır olduğunu belirtmiş fakat cevap alamamış, başvurduğu kurumların kapıları hep kapalı bulmuştur.

²⁰ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 75

İşsiz ve parasız geçen bu dört yıllık çile döneminden sonra film senaryoları yazmaya başlar. 1956 yılında Cannes Film Festivali'nde gösterilen *Hanka* adlı filmin okutmanlığını üstlenir.

Aynı dönem içerisinde, ünlü Sloven rejisörü Yoya Gal, Meşa Selimoviç'in *Yabancı Ülke* hikâyesini film yapmış; Bosna Film ilk kez uzun metrajlı filmi: *Sahildeki Ev* ve ardından da *Kar Altındaki Palmiye* filmini Rados Novakovic çekmiştir. *Kar Altındaki Palmiye* filminin tanıtımındaşunlar belirtilmiştir:

*“Bu film, geçmiş yüzyıllarda öldürülmüş, zindanlarda hapsedilmiş, uzak diyarlardaki cephelerde ölümüne savaştırılmış; Hasan Kaimi (Hasan Kaimija), İlhami Žepče, Muhammed Nerkezi ve adlarını bilmediğimiz Bosnalı şairlere ithaf edilmiştir. Yaşadıkları dönemin karanlığında, aydınlık günlerimizin geleceğini görememiş olsalar bile onlar, insanlığa ve adaletin galip geleceğine inandıkları için çağdaşlarının üzerinde yer almışlardır.”*²¹

Meşa'nın, film senaryoları yazdığı, çoğu zaman evine ekmek götürecek parası dahi olmadığı o dönemlerde eşi Darka, hiç şikayet etmeden elbiselerini bile Baş-Çarşı'da²² satarak eşine destek olmuştur.

Çocukları; çikolata, süt, meyve nedir bilmezler, hatta paralanmış ayakkabılar, yamalı giysilerle dolaşıyorlardı. Meşa'nın çetin şartlar içinde geçen hayatı mükemmel bir yaşam okulu olmuştur. Yoksulluk içinde geçen bu dönemde Meşa her şeye rağmen hiçbir şeye boyun eğmemiş, onurlu gururlu duruşundan ödün vermemiştir.

Darka'nın fedakârlığını, anlayışını ve kendisine saygısını yazar şu sözlerle dile getirmiştir:

“İdeal bir kadın modeli yaratmak durumunda olsaydım, Darka kadar mükemmeliyi yaratabilir miydim bilmiyorum... Şayet o yanımda olmasaydı,

²¹ **Prijatelj**, Dobrica Ćosić, Politika yayın evi, Beograd 2005, s 14

²² **Baş Çarşı**, Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'nın merkezinde yer alan ve XVI. yüzyılda kurulmuş bulunan meşhur Osmanlı çarşısıdır.

*yazdıklarımın yarısını hatta daha doğru bir deyişle hiçbir şey yazamazdım.
Onun güçlü duruşu ve yüksek morali gerçekten sıradışıdır... ”²³*

Meşa, genel olarak geceleri yazıyor, Darka ise üzerine titriyor ve her zaman ilk okuyucusu oluyordu. O sıralarda tanınmayan ve ünlü olmayan kocasına sonuna kadar inanıyordu. Bu dönemde Meşa’nın yazdığı ve matbaada basılmaya hazır hikâyeleri kaybolur. Tam edebi hayatının sona erdiği ve yazarlığa dair bütün umutlarının tükendiğini düşünen Meşa’ya Halk Tiyatrosu’nun Müdürü Vlayko Ubaviç’ten geçici olarak oyun yazarlığı yapması için teklif gelir. Teklifi kabul eden Meşa, kısa bir süre sonra bu tiyatronun başına geçer.

Tiyatronun idaresi, oyun yazarlığı ve yönetmenlik gibi bütün görevlerini büyük bir şevkle yerine getiren Meşa, bütün vaktini Fransız ve Rus tiyatro oyunlarını tercüme etmekle geçirdiği için edebi yazılarını yazma fırsatı bulamaz bu dönemde. Bu yıllarda daha çok oyun tercümeleri, romanları tiyatro oyunlarına adapte edip onları yönetmiş, tiyatro eleştirmenlerinden övgüler almaya başlamıştır. Tiyatro Müdürü Vlayko Ubavic ile birlikte Nazım Hikmet’in *İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu* komedisi ile Lavren’in *Palermo’da* oyununu tercüme edip her iki oyunun yönetmenliğini üstlenir. Aynı zaman da “Sarayevo” dergisi için edebi eleştiriler içeren yazılar yazmaya başlar.

1959 yılında Vlado Jablanin ile birlikte, Tolstoy’un *Savaş ve Barış* eserine rejisörlük yapar. Oyun, güçlü oyuncularıyla çok büyük ilgi uyandırır. Aynı yıl içerisinde Meşa, “Zivot” dergisinin editörlüğünü yapmaya başlar.

Tiyatroyla ilgilendiği bu beş yıllık yoğun dönemden sonra 1961 yılında Bosna Hersek’in önde gelen yayınevlerinden biri olan Svetlost Yayınevi’nin müdürü olur. Bu yıllarda genç yazarlara destek olan Meşa, daha sonraları hapisteki şair ve yazarların esaretlerinin sona ermesi için uğraş vermeye başlar. Hükümet ile yazarlar arasındaki meselelerde yazarlar safında yer alan görüşmeci olmuştur. 1962 yılında başkan olarak seçildiği, Bosna Hersek Yazarlar Derneği’ndeki görevini bir yıl sürdürecektir. 1961-1966 arası kitapları birbiri ardına yayınlanmaya başlayan

²³ **Zivot Meše Selimovića**, Radovan Popović, Beogradski Izdavačko-grafički zavod, 1988. s 85

yazarın, 1961 *Sesizlikler*, 1966'da en ünlü romanı *Derviş ve Ölüm*, 1970 yılında ise *Kale* romanı yayımlanır. Bu romanları yayımlandıktan sonra Meşa şunu söyler:

*“İşte o zaman başardığımı hissettim fakat yorucu çalışmalar ve uykusuzluk bende birtakım rahatsızlıklar bıraktı. Yarı felç geçirdim, gözlerim yakını görmüyordu, hastanedenartık tek bir kelime bile yazamam endişesiyle taburcu olmuştum.”*²⁴

1971'in Mayıs ayı ortalarında, “Politika” gazetesinde çıkan bir haberlere göre Bosna Hersekli yirmi kadar yazar, kendi inisiyatifleri doğrultusunda Cumhuriyet Edebiyatçılar Birliği'ne gönderdikleri yazının, İttifak halindeki Yugoslavya Edebiyatçılar Derneği ile PEN Kulübüne²⁵ iletilmesini talep etmişlerdir. Bahse konu yazıda, *Derviş ve Ölüm* ile *Kale* romanlarının yazarı Meşa Selimoviç'in, bu yıl verilecek olan Nobel ödülüne aday gösterilmesi istenmektedir. Başvuruyu imzalayanlar arasında yazarlar ve bilim insanları bulunmaktaydı.

10 Kasım 1971 yılında Meşa Selimoviç'e, yirmi yıl önce kovulmuş olduğu Saraybosna Üniversitesi tarafından fahri doktorluk unvanı verilir. Aynı yıl içerisinde Meşa, ilk beyin kanamasını geçirir. Hastalığının yaratmış olduğu depresyon etkisi altında, *Ada* romanını yazar. Svjetlost Yayınevi siyasi nedenlerle bu romanı basmak istemez. Bu arada Saraybosna Televizyonu, Meşa Selimoviç ile ilgili yayını iptal eder. Bütün baskıları rağmen Selimoviç, *Ada* romanını Belgrat'taki Prosveta Yayınevi'ne gönderir, roman kısa bir süre sonra basılıp okuyucularıyla buluşur.

Mart 1972 yılında Sırp Yazarlar Derneği İvo Andriç yazarın hakkında kapsamlı bir çalışma hazırlamasını talep eder. Endişelerinin üstesinden gelen Meşa, oldukça iyi bir çalışma kotararak özgüvenini tekrar kazanır. Aynı yılın ekim ayında bu kez Sırp Bilim Sanat Akademisi adına ikinci bir çalışma da hazırlar. Bu konudaki görüşlerini anılarında şu şekilde belirtecektir:

“Bu iki çalışmamın benim için ne denli önemli olduğunu ancak moral bozukluğu içerisinde kendisine olan güven duygusunu kaybetmiş olanlar anlayabilirler. Kendime olan güvenim, yapabileceklerime olan inancım,

²⁴ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 93

²⁵ Yugoslaya'da PEN 26 Şubat 1926 yılında kurulmuştur.

edebiyata dönüşüm ve hayatın anlamını yeniden kavramam bu sayede olmuştur.”²⁶

1972 yılında Meşa'nın yakın dostu Prof. Razija Lagumdžija, Svjetlost Yayınevi için *Meşa Selimoviç ile İlgili Yorumları* kitabını hazırlamak üzere kendisinden *Hatıralar* başlığı altında otobiyografisinin kısa bir örneğini yazmasını ister. 1974 yılına gelindiğinde aynı yayınevi, Meşa Selimoviç'in 30 yıllık edebi çalışmalarına istinaden, *Hatıralar* adlı otobiyografisinin kitap olarak yayımlanabilmesi için Meşa'dan daha kapsamlı bir otobiyografi yazmasını ister. En çok satan kitaplar arasına giren *Hatıralar* isimli kendi eseri için şöyle der:

*“Yaşadığım süre içerisinde benim için çok önem taşıyan bazı anılarımı düzenleyip öne çıkarmak istedim. Elbette bu anıların başkalarının ilgisini çekme zorunluluğu yoktur. Yaşadıklarım derin izler bıraktıkları kadar aynı zamanda zenginlik de katmıştır. Yaşadığım trajik olaylar bazı eserlerimde gürleyerek, çağlayarak akan dereler oluşturmuştur. Beni bu anıları yazmaya iten asıl etken, kendi gerçeğimi en azından gerçek olduğunu düşündüğüm şeyi ilk ağızdan söyleme arzumdur. İkincisi de, yazdığım bu gerçekler hakkında değişik düşünceye sahip olan insanlara, karşı gelmeleri veya uyardıkları için fırsat vermek istememdir. Böylece ben de yazdıklarımı savunabileyim, düzeltme fırsatı bulabileyim. Elbette ve nihayetinde bu fırsatla eserlerim hakkında düşüncelerimi de söyleyebilmek istedim...”*²⁷

1973 yılında emekli olan Meşa, Belgrat'a taşınır. Jovanova Caddesindeki 39 numaralı apartmanın, pazar yerine bakan sekizinci kattaki yeni dairesinde, kendisini rahat, huzurlu ve hatta mutlu hisseder. Yerleştiği yeni evi ve ortamı için şunları söylemiştir:

“Güzel bir dairem ve güzel mobilyalarım vardı, her şey için Bosna Hersek'e müteşekkirim. Belgrat'a taşınmış olmamdan dolayı bana kıvdıklarını biliyorum ama hastalığım ve daha iyi sağlık hizmetleri alacağım için taşındım. Belgrat herkesi misafirperverlikle kabul etmeye hazır, o kadar büyük ki kusur aranacak durumu yok, bu nedenle Belgrat'ta kendimi çok iyi hissediyorum. Çoğu kez

²⁶ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 45

²⁷ Politika dergisi, Beograd, 1979, 883 sayı, s 11

*Bosna'nın sade ve harika insanlarını düşünüyorum. Her nerede yaşıyor olsam da altmış yıl önce neysem şimdi de oyum.*²⁸

Meşa Selimoviç, Belgrat'a taşınmasıyla ilgili olarak ayrıca şunları ilave etmiştir:

“Yayıncılık faaliyetlerinde bize nankörlük yapılmaktadır. Finansmanbakımından çok sayıda kaynak mevcut. Yazarlar, yazdıklarının basılıp basılmayacağını nazarı itibara almaksızın yayınevlerine verirler, buna örnek olarak; Bosna Hersek'te bine yakın şairin bulunduğunu söylemek yeterli olacaktır kanısındayım. Toplum ise aslında üç kategoriye ayrılır; okuryazar olmayanlar, okuryazar oldukları halde kitap okumayanlar ve üçüncü grupta ise kitap yazarlar...

*Yazarlar bize her gün karşılaştıkları kötü olayları naklediyorlar. Yaptığım iş artık bana bile ağır gelmeye başladı. Ayrıca etrafımdaki yayıncılardan bazılarının zoruna gitmeye başladım, artık benim bütün bunlara katlanmaya da ihtiyacım yok. Örneğin: ‘Sviyetlost’ Yayınevinin, ‘Derviş ve Ölüm’ adlı romanımı satın almaları için okuyucuları zorlamayabashladıkları hakkındaki söylentileri dinlemek istemiyorum. Mümkün olduğu kadar çabuk davranıp buralardan gideceğim... Sessizliğin hâkim olduğu... Anlayışın geniş tutulduğu... Öğrencilik ve en güzel gençlik yıllarımın geçtiği Belgrat'a gideceğim. Üstelik Darka da bunu çok istiyor. Öylesine gitmek istiyorum! Düşünceye karşı yapılan baskıdan hoşlanmıyorum. On yılımı geçirdiğim ‘Svyetlost’ Yayınevi ile aralarında bulunmamı isteyen okurlarım için üzülüyorum. Nerede olursam olayım onlarla birlikte olacağım. Gitmemin nedenlerinden birisi yeni ortamlarda yaşamak ve yeni romanlar yazmaktır...*²⁹

Meşa Selimoviç, Sırp ile Bosna Sanat Bilim Akademileri'nin daimi üyesi, Bosna Hersek Cumhuriyeti İttifak Halindeki Edebiyatçılar Konferansı üyesi olarak görev yapmıştır. Yugoslavya Edebiyatçılar İttifakı Başkanlığı'na da seçilmiştir. Çok sayıda ödüllere sahip olmuştur. Ödüllerinden bazıları: 1967 yılında “Nin” Dergisi ödülü, 27 Temmuz ödülü, AVNOY'un 06 Nisan ödülü, Cumhuriyet Ödülü, altın çelenk gibi

²⁸ **Politika dergisi**, Beograd 1979, 883 sayı, s 11

²⁹ **Politika dergisi**, Beograd 1979, 883 sayı, s 12

ödüllüdür. 1971 yılında kendisine Saraybosna Üniversitesi tarafından Fahri Doktorluk ünvanı da verilmiştir.

1.6. Edebi Yaratıcılığı

Meşa Selimoviç hal ve hareketleriyle etkileyici olmasına rağmen aynı zamanda mütevazı bir kişiliğe sahipti. Hitabeti melodi gibiydi, drama oyuncusu gibi konuşurdu. Konuşmasındaki sert çıkışlar dinleyende film izliyormuş hissi uyandırırdu. Fikir özgürlüğüne bağlı kalmayı severdi. Meşa Selimoviç, komedi türüne de uzak değildi. Yapıtlarında kendi düşüncelerini bile alaycı bir tavırla aktarır, ders alınabilecek nitelikte sunardı. Meşa, bunun sebebini şöyle açıklıyor:

“Ben düşüncelerimi böyle yorumluyorum, ama unutulmaması gereken bir şey var ki düşüncelerim sizlere değişik gelebilir.”³⁰

Meşa’ya karşı takınılan katı tavırlar, özellikle kendi yöresinden olan kişilerce yapılanlar onu çok üzerti. Bu durumu şöyle anlatır:

“Bizim Yazarlar Birliği’nin, Bosna’yu tam bir gerçekçilikle değerlendirmek istemesini anlamakta zorluk çekiyorum. Çünkü her literatürde mutlaka kendine özgü antik gerçeklikler vardır ve her bölgeye göre değişirler.”³¹

Selimoviç’e ağır eleştiriler de söz konusudur. Nitekim günümüzde roman ve şiir yazmak için sadece yeteneğin yeterli olmadığı, insanı ve kültürü de yakından tanımanın gerekliliği ortadadır. Yazar, insanın ruhunu okumalı, kendisinden önce yazılanları iyi kavramalıdır ki eserinde kendi ifadelerini uygun bir şekilde aktarabilsin. Meşa, romanın çoğu zaman yanlış anlaşıldığını düşünür, roman aslında yazarın ruhu ve kendi kişiliğinin hakikatidir.

Meşa’nın, çocukluk yıllarından beri okumaya hevesli olduğu bilinmektedir. Lise döneminde derslerine az çalışır, az uyur, az yer fakat çokça okurdu. Kitaplar onun dünyasının vazgeçilmezi olmaya başlamıştı. Kitaplarla sabahlar, okula uykusuz

³⁰ **Dijalog s vremenom**, Milivoje Marković, Beograd 1976, s 98

³¹ **Dijalog s vremenom**, Milivoje Marković, Beograd 1976, s 103

giderdi. Okuduğu satırlar onun aklından çıkmazdı ve roman kahramanlarının kendisini kuvvetlendirdiğini ifade ederdi.

Dostoyevski'nin Meşa üzerindeki etkisi büyüktü. Eserlerindeki psikolojik derinliğin kendi yazarlığını sağlamlaştırdığını düşünüyordu. Bu konudaki alçak gönüllülüğü, belki de yazarlık yeteneğinden henüz emin olmadığı içindi.

Selimoviç'in eserlerindeki bazı kısımların sonraları epik olarak değerlendirilmesi, lirik bölümlerin hayranlık uyandırması, kelimeleri etkili şekilde kullanma ve fikirlerini ifade etmedeki ustalığının göstergesidir. Selimoviç üretken bir yazar olmasına rağmen yazılarını bir çırpıda yazmaz; düşünürken, yazarken, yazdıklarına ekleme ve çıkarma yaparken çok zaman harcardı. Roman yazarken daha önce yazdıklarını silmek belki de onun için en zor kısımdı.

Günümüz yazarlarının toplumsal ve güncel sorunlara yabancı olmamalarının yanı sıra özgün edebi dillerini oluşturmak konusunda çok çalışmaları gerektiğini savunurdu.

Edebi yeteneğinin kıtlığı, edebi olmaktan ziyade didaktik yazdığı kendisine yönelik eleştiriler arasındadır. Oysa kendisinin de belirttiği gibi sebep-sonuç ilişkileri yazılarında ön plandadır, hayatı insanları daha derin kavramaya yönelik bu tutum, yazılarını bir konu enine boyuna olgunlaşmadan yazmadığını göstermektedir.

“Şimdi roman yazmaktayım. Konu? Tabii ki milletimiz. Milletin ruh yapısını iyi bildiğim için günümüz psikolojisini açık ve şeffaf bir şekilde yazabiliyorum.”³²

Meşa'ya göredilin doğası çoğu zaman gerçekleri yansıtmaz. Dili zenginleştirmek, yaşam boyunca devam eden bir süreçtir. Bu süreçte dil, millet içinde farklı tarzlarla zenginleşir. Fransızlar bu durumun bir kültür göstergesi olduğunu söylerler.

Meşa Selimoviç, iyi konuşan insanları severdi ama iyi konuşmanın aynı zamanda, iyi yazmak anlamına gelmediğini de belirtirdi. Tekrar tekrar Dostoyevski'ye döner, daima hayranlık duyduğu bu ustanın eserlerinden çıkarılacak yeni bir şeyler bulurdu. Ona göre Dostoyevski'nin eserleri hayatın bütün detaylarına sahipti. Dostoyevski'yi

³² **Vecernje novine**, Beograd 1969, sayı 334, s 18

okumanın, insanın içgüdüsünü ortaya çıkardığına inanan Meşa, şu sözlerle yazara olan hayranlığını dile getirir:

“Gençliğimden beri hayranlıkla döne döne okuduğum Dostoyevski’nin benim için yeri farklıdır.”³³

Yine de Meşa’nın eserlerinde Dostoyevski etkisi hissedilmez çünkü Dostoyevski’ye erişmenin kolay olmadığını biliyordu. August Cesares bunu denemiş ama yanına bile yaklaşamamıştı. Dostoyevski diğerlerinin nefessiz kaldığı insan psikolojisinin derinliklerinde yüzer, araştırılmayana araştırır ve gizlilikleri açığa çıkarırdı. Yalnız, Dostoyevski’den aldığı bazı fikirler vardır. Bu fikirlerin özünde insanın karmaşıklığı yatar. İnsan çoğu zaman görüldüğünden farklıdır, iyi ve kötü iç içedir. Bu da edebiyatta insanı, onun ruhunun derinliklerini yansıtmayı neredeyse imkânsız kılar.

Meşa’nın yazıları maniler ile başlar. Lise yıllarında yaptığı ilk çalışmada, kafeste kapalı tutulan bir kuşun mutsuzluğunu anlatır. İlk şiirini ablasına okutur, ablası beğenmekle birlikte şair olmaması için şairlerin çok genç yaşta verem olduklarını söyler. Lise yıllarının sonlarına doğru Kitap Düzenleyiciler Başkanlığı’na seçilir. Buradan çıkan bir kitapta, Meşa’nın bir öyküsü yayımlanır. Aşk Hikâyesi filminden esinlendiği bir öyküdür bu. Sonrasında kendi yöresine yoğunlaşır ve Tuşan mahallesinden başlayarak araştırmalarını yürütür.

Dostoyevski’nin yanı sıra Emile Zola da takip ettiği yazarlar arasındadır. Zola’nın *Zermin* eserinde madenciliğin zorluklarına tanık olur ve Tuşan Mahallesi madencilerini şu sözlerle anmaktadır:

“Mahallemin madencileri onlar; fakirlik, ödenmeyen yevmiyeler, açlık ve madende yaşanan kazalar ve ölümler. Hep aynı...”³⁴

Emile Zola ve Maksim Gorki’nin etkisiyle Tuşan halkını konu alan yazılarına başlar ve madencilerin işi ve hayatı ile ilgili ilk metinlerini üretir. Üniversite yıllarının başında bu metinlerden bazılarını “Politika” dergisi’nin müdürüne Zivko Milicevic’e gönderir ancak yayıncı, yazdıklarının dergiye uygun olmadığını belirterek geri

³³ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 87

³⁴ Sjećanja, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 153

çevirir. Bu durum Meşa'da yazma iradesi ve isteğiyle ilgili bir soruna yol açar. Ardından “Gayret” dergisine gönderdiği Hamza Humo'nun bir şiiri üzerine eleştirinin de yayınlanmaması üzerine 1932'de yazmayı bırakır. Tekrar yazmaya başlaması ise uzun bir zaman sonradır.

Meşa, Birinci Dünya Savaşı sırasında kendi savaş günlüğü'nü kaleme almıştır. 1943 yılında ise Majeveca'da yerel komitede iken, Hançar Bölüğü tarafından baskına uğrarlar, kurşunlar üstlerinden geçerken vadiye kaçarken günlük yazılarını yazdığı defteri unuttur, döndüğünde ise defterini bıraktığı yerde bulamaz. Geçmiş kaybolmuşcasına bir korkuya kapılan yazar uzun bir süre yazamaz. Elli yaşında iken ilk romanı *Sessizlikler* basılır. Korkularını yenip okuyucunun karşısına nasıl çıktığı bilinmez ancak içindeki korku ve burukluk romana yansımıştır. Edebiyat dünyasında kendi yolunu ararken, Thomas Wolfe ile karşılaşır ve onun parlak yapıtlarından olan *Look Homeward Ange* 'dayazarın kendi yaşantısını sergileme biçimine hayran kalır. Wolfe'un anlatımı, olayları yansıtma biçimi, iyiyi ve kötüyü betimleme şekli ve panoramik aktarımları ile Dostoyevski'ye benzerlik gösterdiğini düşünür.

Meşa Selimoviç, dil ve ifade bakımından en çok İslami şiirlerden ve Njegoş'tan³⁵ ilham alır. Uzun süre kendi dilini ve üslubü arar ve sonunda aradığını bulur. Onun anlatım tarzı Bosnalı anlatıcılara benzemez. Edebi anlatım tarzının, kültür ve geleneklerle beslendiğine inanmaktadır. Meşa, Bosna halkının zengin dil konuşmalarına yansır. Bu dil zaman içinde bazı yazarların ve medyanın dikkatini çeker.

“Borba” dergisi muhabirinin “Hangi türde yazıyorsunuz?” sorusuna, Meşa Selimoviç şöyle cevap verir:

*“Her türde yazarım. Kullandığım kelimelerin hangi türe girdiğini düşünürsek hiçbir yere varamayız. Okurlarım da beni belli bir türe bağlı görmezler çünkü yazılarımda kullandığım dilin kaynağı Doğu ve Batı sentezidir.”*³⁶

³⁵ **I. Petar Petrović-Njegoš**, 13 Kasım 1813-31 Ekim 1851, Çetina, Karadağ, 1830-51 arasında Karadağ prensi-piskoposu

³⁶ **Borba Dergisi**, Belgrad 1970, sayı 193, s 14

1.7. Meša Selimović'in Üslubu Hakkında

Meša Selimović, edebiyat hayatında kullandığı dili sürekli geliştirmiştir. Yazdığı dilin kelimelerini titizlikle seçerek, yeni ifadeler yaratarak dilin sınırlarının gelişmesine ve estetize edilmesine katkı sağlamıştır. Bu nedenle Balkan ülkelerinde romanlarına çok büyük ilgi gösterilmektedir.

Dil, söz ya da sözcüklerden meydana gelir, dolayısıyla edebiyat dile dayalı bir tasarım modelidir. Söz ya da sözcükler ise karmaşık bir yapıya sahip olup bir yanıyla akustik bir fenomen, bir yanıyla da bu akustik fenomende dışlaşan bir anlam varlığıdır. Dil, bu iki varlık tabakasının bütünlüğü olarak hem düşünsel hem de maddi dünyaya katılır. Meša'nın dile bu kadar önem vermesinin ardında yatan bu özellikleriydi.

Edebiyat sanatının en önemli özelliği olan iletişimselli de bu nitelikten kaynaklanmaktadır. Dil sayesinde bir edebi eserde oluşan duygu, düşünce ufku da eserin bütün insanlık tarafından sevilip okunmasını sağlaması nedeni ile Sırp-Hırvat dili Selimović'in çalışmalarıyla genişlemiş, yeni anlatım olanakları kazanmıştır. Yazarın aynı zamanda bir edebiyat öğretmeni olarak yaptığı edebi araştırmalar da önemlidir.

1964 yılında Saraybosna'nın "Zivot" dergisinde *Dil ve Edebiyat İçin Savaş* denemesi yayımlandı, ardından 1967 yılında Matica Srpska³⁷ tarafından *Vuk Karacić Hakkında* kitabı yayınlandı. Vuk Karacić³⁸, dilbilim alanındaki araştırmaları dilbilgisi ve edebiyat tarihçileri tarafından yeterince değerlendirilmemiş bir dilbilimciydi. Selimović'ten yaklaşık 100 yıl önce yaşayan Karacić, halk dilinden aldığı kelimelerle gramerde önemli değişiklikler yapmış, halkın kullandığı dil ile sade bir edebiyat dili yaratılabileceğini ispatlamıştır.

Selimović'e göre üst ve alt kademelerin kullandıkları dillerin harmanlanmasıyla "orta üsluplu" bir dili, aynı dili kullanan birkaç ülkedeki ayrı ağızlarla birleştirerek eski

³⁷**Matica srpska**, Sırbistan'ın en eski kültürel-bilimsel kurumu. Matica Srpska, 1826 yılında Belgrat'ta kurulmuştur. 1864'te Novi Sad'a taşınmıştır. Bugün Budapeşte'nin bir parçasıdır

³⁸**Vuk Karacić**, 1787-1846, Sırp Kiril alfabesinin ve çağdaş dilinin kurucusudur.

dillerden, gelişen edebi bir dil yaratmıştır. Halkın kullandığı basit dilin geliştirilmesi için daha eskilere dayanan, Yeni Ahit'te kullanılan dile yönelmiş, oradaki söz diziminden yararlanmıştır. Selimoviç, bu kaynaktan çok yararlandığını kendisine yeni ufuklar açtığını belirtir. Selimoviç'in araştırmaları yeni analizler yapılmasının önünü açmıştır. Karaciç'in eserlerine hayranlığını belirten yazar onun edebiyat için güçlü bir damar olduğunu yeni araştırmacılara yol gösterdiğini ifade etmiştir.

Meşa Selimoviç, kendi ülkesi dışında da okunmaktadır, eserleri dünya dillerinin çoğuna çevrilmiştir. Özellikle *Derviş ve Ölüm* ve *Kale* romanları evrensel romanlar arasındadır.

Derviş ve Ölüm romanıyla genel olarak insan kadersizliğini, çekilen azapları Bosna İslamiyet çerçevesinde yerelden yola çıkarak evrensele ulaştırmayı başarmıştır. Bu romanında özellikle Nureddin karakteri unutulmazlar arasına girmiştir. Dünyaca ünlü diğer romanı *Kale*, Hoçin Savaşı öncesi, Saraybosna'yı tasvir etmektedir.

Bu romanlarda geleneksel Bosna sohbetleri ve oryantal Bosna insanının islamiyete karşı duyarlılığı ete kemiğe büründürülmüştür. Yazarın diğer eserleri masal şeklindedir, *Derviş ve Ölüm* ile *Kale* romanlarının edebi seviyesine ulaşamamışlardır. En ilginç eseri, belki *Vuk Karaciç Hakkında* tartışmasıdır. Bu kitabın konusu Vuk Karaciç'in Sırp Diline yaptığı modernizasyon uygulamasıdır.

1.8. Savaş Esnasında Yazdıkları

Meşa Selimoviç'in, savaş esnasında yazdığı bir makalesi ve röportajı dışında hiçbir yazısı basılmadı, sadece siyaset ile ilgili makalelerine yer verildi. 1943 yılının yaz aylarına kadar bildiriler ve duyurular yazdı. Bu duyurularıyla halkı ve askerleri hep birlikte işgalcilere karşı olmaya çağırdı.

Aynı yılda Biyelina'ya yakın Trnava köyünde, Borba Yayınevi'nden çıkan derginin ilk baskısında, Moskova ve Yugoslavya radyolarından, Rusya'daki Ortodoks Kilisesi hakkında duyduklarını kaleme aldı. 1944 yılında, "Front Slobode" Dergisinde Meşa'nın, Mayevica'da millete karşı savaşta işlenen suçlar hakkında yazdığı bir makalesi yayımlanmıştır.

1.9. Savaştan Sonra Yazdıkları

1945 yılından itibaren yazdığı eserlerin altına, Mehmed Selimoviç değil de Belgrat'ta iken arkadaşlarının verdikleri lâkap olan Meşa, yani Meşa Selimoviç imzasını resim olarak atmaya başlamıştır.

Savaştan sonra Meşa Selimoviç öyküleri yazmaya başlar. 1947 yılında ilk öyküsü *Kıgın Adam* yazmıştır. Öykülerinde milli mücadeleyi anlatır. Partizan askerinin arkadaşlarının kurtuluşu için kendisini nasıl feda ettiğini anlatılır.

Birkaç sene sonra, Belgrat'taki Film ve Tiyatro Akademisi'nin giriş sınavlarında öğrencilerden Meşa'nın öyküleri dramatize edilmesi istenecektir. Yine aynı yıl içerisinde, Saraybosna'daki Svjetlost Yayınevi'nin Kütüphanesi, Meşa'nın *Kıgın Adam* başlıklı öykü derlemesini basıma hazırladı. Meşa Selimoviç, artık kendi ismiyle, kendinden emin olarak okuyucularının karşısına çıkmaktadır. Kendine olan güveni ve kendisine özgü tarzı ile Milli Kurtuluş mücadelesini anlatmaktadır. Savaş esnasında yaşananları ve gördüklerini, son derece gerçekçi ve etkileyici bir şekilde aktarır.

Meşa Selimoviç, yazılarında çoğunlukla az kelimeyle doğrudan aktarımı tercih etmekle beraber gerektiğinde agresif yazılar yazmaktan da kaçınmaz. 1948 yılında, Saraybosna'da, Meşa'nın *Fırtınadaki Şiir* isimli yazı derlemesi, Narodna Prosveta Yayınevi'ne verilir. Bu derlemenin yayınevindeki macerası ilginçtir. Yayınevinden aylarca cevap gelmemesi yazın yayınlanmayacağını düşündürür fakat bir süre sonra Meşa'ya, derlemenin kaybolduğuna dair haberi gelir. Elinde başka bir kopyası bulunmayan ve yazının ikinci defa yazacak durumda olmayan Meşa, bu duruma çok üzülür. Yakınları, yayınevini mahkemeye vermesini önerse de, Meşa'nın bunu yapmak için ne enerjisi ne de morali vardır. İnsanların bu kadar sorumsuz olmalarını anlaması mümkün değildir. Bunu yapan kötü niyetli insanların başka zararlar verebileceklerinden çekindiği için Meşa, derlemesinde kalan diğer öykülerini ve yazıları uzun bir süre yayımlamaktan kaçınır. 1970 yılında Meşa Selimoviç, altmışıncı yaşını kutlama babında bu öyküleri, arkadaşı Risto Trifkovic'in desteğiyle yayımlayacaktır.

1950 yılında Meša'nın, *İlk Bölük* adıyla ilk öykü kitabı basılır. Bu derlemesi; *İlk Bölük*, *Kırgın İnsan* ve *Büyük Yürek* başlıkları altında üç bölümden oluşmaktadır. Yazdıklarında, çok zengin ve güzel bir dil eşliğinde konuya doğrudan girip olayları enine boyuna belli bir esneklik içerisinde tasvir ederken, o dönemde Bosnalı yazarların kullanmayı tercih ettikleri Türkçe kelimelerden kaçınarak mümkün olduğu kadar okuyucuya huzur veren yeni kelimeler kullanmıştır. O dönemde Meša, nesir üslubuyla Bosna'da yazılar yazan genç yazarların başında geliyordu.

1.10. İdeolojik Kişiliği

Meša Selimoviç: “Ben Muhammed dininden olan Sırp yazarlardan birisiyim.” demiştir. Bilindiği gibi Meša, Tuzla'da büyümüş, yaşamının büyük bir kısmını Saraybosna'da geçirmiştir. Her iki bölgede de Müslümanların çoğunlukta olmasına rağmen Meša, atalarının Ortodoks olduğunu ve kökenini unutmadığını belirtmiştir. Yazarlığının tehlikeye girme ihtimali olsa bile, Sırp yazar ve Sırp Edebiyatçılar Kurumu'na ait olduğunu söylemiştir. Bu durumu, Sırp Bilim Sanat Akademisi'ne yazdığı mektubunda şöyle dile getiriyor:

“Müslüman ailedenim, ama milletim Sırptır. Yazar olarak da Sırbım. Yazılarım ve yapıtlarım ise Bosna Hersek'e aittir. Her iki topluma bağlı olduğumu gizleyemem, ama bu benim özel hayatımdır. İnsanlar bu durumu farklı yorumlayabilirler. Benim yüzümden başkalarının zarar görmesini tabii ki istemem. Anayasada da şöyle belirtilmiyor mu?

Toplumda; özgürlük, düşünce, ırk, dil, din ayrımı yapılmamalı. Eğer benim bir hatam varsa, diğerleri neden çeksin? Beni var eden dinime ve hüviyetime bağlı kalmak kadar doğal ne olabilir? Bu iki şeyi birbirinden ayırmaya kalkın olursa, sanırım Anayasa'nın bana verdiği özgürlüğe karşı gelmiş olacaktır. Bu nedenle, Stevan Sremac, Borisav Stankoviç, Petar Kociç, İvo Andriç'in üyesi olduğu Yazarlar Kurumu'na ben de aidim ve kuruma ne kadar bağlı olduğumu kanıtlayacak değilim, bunu da herkes gayet iyi bilir. Sırp Bilim Sanat

Akademisi'ne bu yazıyı boşuna yazmadığım ve kendi kişiliğimi gizlemediğim bilinsin. Bu yazdıklarım, benim biyografik bilgilerim olarak kabul edilsin."³⁹

Yugoslavya Edebiyatı; yöreye, bölgeye, millete aittir diye ayırım yapıldığında Meşa, tavrını ortaya koymuş, ayırım yapılmaması gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir:

"Yazarlar, korumasız kaldıklarında, yazarlık dışında bazı güçlerin himayesine girme veya başka kurumlara ait olma ihtiyacı duyduklarını görüyorum. Savaş sonrasında bir yazar beni, Sırp Yazar Birliği'ne dâhil etmişti. Sırp yazarlar ve tarihçiler, Derviş ve Ölüm romanımı 1972 yılında kütüphanelerine koymuş ve hangi edebiyat akımına ait olduğunun bilinmesinin gerekliliğini öne sürmüşlerdir. Ben de Sırp Bilim Sanat Akademisi'nde bulunmaktan memnundum."⁴⁰

Meşa Selimoviç, "Temel olarak Kur'an'ı araştırdınız mı?" sorusuna, "*Hayır, bildiklerim yüzeysel bilgilerdir. Ne doğu dillerinden birini, ne de doğu felsefesini bilirim. Bana göre Kur'an, düşüncenin temel simgesi olup insanların riayet ettiği kanunlar dizisidir.*"⁴¹ diye cevap vermiştir.

Bu durumu en iyi dile getiren, Bosnalı yazar ve romancı Aliya İsakoviç. Ona göre *Derviş ve Ölüm* XX. yüzyılın en iyi Sırp romanıdır. Bismillah i-rahman i-rahim ile başladığı için Meşa Selimoviç, kesinlikle paradoksal bir yazar konumundadır diye ifade etmiştir. Fakat insanlar Meşa'nın, yazdıklarına bakarak İslam dinini ve İslam düşüncesinin gizlerini iyi bildiğini düşünmektedirler.

Altmışlı yıllarda yazarların milliyeti konusunda büyük tartışmalar yaşanmaktadır. Bu yıllarda Bosna Hersek'in, millet olarak var olma yolundaki mücadelesi esnasında Meşa Selimoviç, dedelerine bağlı kaldığını bildirmekle yetinir. Ancak bu konuda konuşulanları dinlemekten usanır ve konuyla ilgili şöyle söyler:

"Yazarlar sosyalizmin bir parçasıdır ve sosyalizm onların kaderidir. Gerçek toplum, gerçek edebiyat içindir. Aşk tektir, inançlar değişir. Ben

³⁹ Prijatelj, Dobrica Ćosić, Politika, Beograd, s 88

⁴⁰ Osloboğenje Dergisi, Sarajevo 1969, sayı 198, s 10

⁴¹ Osloboğenje Dergisi, Sarajevo 1969, sayı 198, s 11

ateistim. Eğer insan kusursuz bir yaratıcı icat ederse, ben ateist olmama rağmen onlara katılırım.”⁴²

1991 yılında, eski Yugoslavya’nın üzerine savaş bulutları çöktüğünde Svjetlost Yayınevi, “XX. yüzyılda Müslüman Edebiyatı” adlı bir edisyon hazırlar. Meşa’nın, *Derviş ve Ölüm* adlı eseri de bu edisyona dâhil edilmek istenir. Kısa bir zaman sonra Meşa’nın eşi Darka, Svjetlost yöneticilerine yazdığı mektubunda şunları söylemektedir: “Üzgünüm, Meşa’nın *Derviş ve Ölüm* romanının XX. yüzyılda Müslüman Edebiyatı edisyonunda yer almasına izin veremem. Benim kocam Meşa Selimoviç, vasiyetnamesinde, Sırp Bilim ve Sanat Akademisi’ne bağlı olduğunu belirtmiş olduğundan, ben de onun isteğini yerine getirmekle mükellefim. O yüzden sözleşmeyi imzalayamam”. Aynı yılın Mayıs ayında, “Edebiyat” dergisinin 819. sayısında, yayın yönetmeninin notunda şöyle bir cümle yer alır:

“Nisan ayında, en büyük yayın projesi olarak XX. yüzyılda Müslüman Edebiyatı edisyonu, Saraybosna’daki Svjetlost Yayınevi tarafından yayımlanacaktır. 25 kitaptan oluşan edisyonun içinde, 12. sıra numarası ile Meşa Selimoviç’in, Derviş ve Ölüm romanı da bulunacaktır.”⁴³

Editörün notunun devamında ise şunlar yazılıdır: “Yirmi yıldır Bosna Hersek milleti, politik ve ideolojik alışkanlıklarını devam ettirmekte ise de konumuz bu değildir. Yazarların, özellikle de Meşa Selimoviç’in hangi millete ait olduğu konusundaki tartışmaları, kültür alanında değil politik alanda kalmıştır. *Derviş ve Ölüm* romanının, ortaya çıktığı kültür içinde değerlendirilmesi gereklidir; çünkü bu proje devlet ve millet için hazırlanmaktadır. Gerçek şu ki; *Derviş ve Ölüm* romanı, Müslüman kültür ve medeniyetine aittir.”⁴⁴

Yayın yönetmeninin bu bildirisiyasi tartışma sahasına çekilmiştir.

⁴² **Oslobodjenje Dergisi**, Sarajevo, 1969, sayı 198, s 10,11

⁴³ **Nasa Knjizevnost Dergisi**, Sarajevo, 1991. 822. sayı, s.18

⁴⁴ **Nasa Knjizevnost Dergisi**, Sarajevo, 1991. 819. sayı, s 24

1.11. Hastalığı ve Ölümü

Bosnalı köylülerin dediklerine göre Meşa; filozofça söylenmiş bir deyiş olan: “Yaşam absürt bir kavramdır her şeye inat yaşamak gerekir.” ayrıca Albert Camus’un: “Kendimi öldürmeye hakkım var ama bunu yapmayacağım,” sözünü veya dertlerin inadına yaşamak, gibi özdeyişleri kullanmaktan çok hoşlanmaktadır.

1975 yılı kasım ayının sonlarında Meşa, Belgrat Askeri Hastanesi’nde geçirdiği mide kanamasından dolayı ameliyat edilir. Büyük arter damarı bağlanır, bir sinir kesilince kan zehirlenmesine dönüşür. Ameliyattan sonra yoğun bakımda, ardından da cerrahi bölümde tutulur. 1976 yılının ekim ayında Askeri Akademi Hastanesi İç Hastalıklar Kliniğinin A Bölümü’ne nakledilir. Yüksek tansiyona bağlı olarak sol tarafında inme, ayak damarlarında daralma genel olarak da unutkanlık belirtileri baş göstermeye başlar. Seksen iki günlük tedavinin ardından Meşa Selimoviç, 19 Ocak 1977 tarihinde hastaneden taburcu olur. Şubat ayının başlarında yeniden fenalaşınca Askeri Akademi Hastanesi’nin acil servisine kaldırılır ve orada 6 Haziran gününe kadar (114 gün) kalır.

Hastanedeysen, bir gece yarısı aşağıdaki vasiyetini yazmıştır:

“Genelde temiz ve dürüst bir hayat geçirdim. Genelde dedim, belki bazı şeyleri istemeden yapmış olabilirim, ama çoğu insan gibi ben de hiç kimseye isteyerek kötülük yapmadım. Vatansever olarak yetiştim, sonra ise komünist olmam için zorlandım ve başkaları gibi düşünmem istendi. Düşünce zararının millete değil, her daim bana zarar vermesini istemişimdir. Kötü insanın yerine kandırılmış, sert insanın yerine ise saf olmayı tercih ettim. En önemlisi ise dünyanın en iyi insanını tanıdım, o da karım Daroslava’dır. Beni seven, sayan, benim ve çocuklarım için çok şey yapmaya hazır olduklarını bildiğim birkaç iyi arkadaşla sahip olduğum için şanslıydım. Bu dostlarım sırasıyla: İsmet Muyeziç, Dobrica Çosiç ve Jika Stojkoviç, Risto Trifkoviç, Vera Maryanoviç, Borislav Mihayloviç-Mihiz, Antoniye İsakoviç, Vlado Çerkez... Ve bana yardım elini uzatmaya hazır diğerleridir. Onların dışında; iyi günde, kötü günde hep yanımda olan benim ve Darka’nın kardeşlerini anmadan geçemeyeceğim. Bütün bu insanlar hayatımda oldukları için mutluyum ve onlara sonsuza kadar müteşekkirim.

Darka, Maša ve Ysenka'nın, Belgrat'ta yaşamalarını istiyorum çünkü Bosna'da iken takındığım dik duruş ve elde ettiğim başarılar nedeniyle intikam almak için bazı kişiler, aileme zarar vermeyi isteyebilirler. Ayrıca orada beni seven çok sayıda kişinin olduğunu söylemeden de geçemeyeceğim. Ben herkesle savaşıp mücadele edebilecek durumdaydım ama ailemin bu gereğinden fazla hassas, duygusal, kırılgan ve acı çekmiş üç ferdinin, bir santimetre yükselişe geçen kişiye tahammül edilemeyen o ortamda sıkıntı çekip mücadele etmesini istemiyorum buna da gerek yok zaten.”⁴⁵

Vasiyetinde mal varlığı ile telif haklarını, karısı Darka ile iki kızına bırakırken, ilk evliliğinden olan kızının adını anmamıştır.

1978 yılının Nisan ayında, tekrar fenalaşır ve hastaneye kaldırılırlar. Haziran ayına kadar hastanede kaldıktan sonra taburcu olur. Evinde “Večernje Novosti” dergisinin muhabiri Momo Pavkoviç'i kabul eder ve yattığı yerden ona, henüz bitiremediği *Çember* romanı ve öteki eserlerini anlatır:

“Sahip olduğum hastalık nedeniyle benim gibi yatağa bağlı kalan kişilerin düşünmek için bol bol zamanı vardır. Sanırım beni en çok üzen şey çok az yazabilmiş olmamdır; ama imkânlarım dâhilinde ancak bu kadarını yazabildim. Kısa sürede yazdığımı söyleyebilirler, ama ben bu görüşe katılmıyorum çünkü savaş ve diğersorumluluklarım yazmaya geç başlamama neden oldu. Hatıralar başlığı altında yazdıklarımın basılmamış, dürüst davranıp davranmadığımdan emin olmadığı çok sayıda sayfa var. Şimdi bu vaziyette hepsini toplayıp derleyebilecek yeterli güce ve sağlığa sahip değilim.”⁴⁶

Daha sonraki dönemde hastalık daha da ilerlemiş, yaşam koşullarını zorlaştırmış Meša Selimoviç artık okuyamaz duruma gelmişti. Televizyonu seyrederken hafifgölümseyerek kendini ifade etmeye çalışırken karısı Darka, yanında oturuyor, ona sevdiği kitapları ve gazetelerde çıkan haberleri gün boyunca okuyordu. Sosyolog

⁴⁵ **Buka magazin**, Miljenko Jergovic, Sarajevo, 16.07.2010, s 21

⁴⁶ **Vecernje novosti**, Beograd, Nisan 1978, sayı 203, s 6,7

Prof. Esad omi, Mea'yıacı dolu ve özgün ilk kez bu halde gördüğünü belirtti, konuşamıyor ve dikkatle dinliyordu Mea.

1982 yılına gelindiğinde, günden güne kötüleşen Mea, son günlerini kendi evinde geçirmek istedi. 11 Temmuz 1982 tarihinde, Jovanova Caddesinin 39 numaralı apartmanında, sıcak bir yaz gecesi saat 22:00 sularında televizyonda, İtalya-Almanya maçını seyrederken ağırlaştı. Hemen doktor geldi ama sadece Mea'nın öldüğünü duyurabildi. Radyo Beograd, 12 Temmuz 1982 tarihinde acı haberi ilk duyuran kurum oldu. Daha sonra günlük gazetelerde Mea Selimoviç'ın vefatına dair birçok yazı çıktı ancak Mea'nın evinde gerçek bir dram yaanıyordu. Böyle büyük bir yazarın defin işini başkalarına bırakmak istemeyen Bosna Hersek, Mea'nın Tuzla'da defnedilmesini istiyordu. Ailesi ise Belgrat'a gmlme isteğini yerine getirme arzusundaydı. Srtşmeler iki gün sürdükten sonra Mea Selimoviç'ın naaşı, 14 Temmuz 1982 tarihinde Belgrat'ta, Skender Kulenovi ve Miloş Crnanski gibi büyük yazarların yanında son yolculuğuna uğurlandı.

Ölüm; Mea Selimoviç'ı, bazılarına göre göreceli olarak erken yaştta 73 yaşındayken bulmuştı. Ölüm hakkında yazdıklarının arasında şu cümle oldukça dikkat çekicidir:

“lm bir evden diğerk eve taşınma gibidir. Bu bir yok oluş olmadığı gibi yeniden doğuştur.”⁴⁷

⁴⁷ Derviş ve lm, Beogradski izdavako-grafiki zavod 1986. s 241.

II. BÖLÜM

HİKAYELER

2.1. Kırgın Adam

Meşa Selimoviç'in ilk eseri, 1947 yılında yazmış olduğu *Kırgın Adam* hikâyesidir.

Meşa'nın erken dönem eseri olan bu hikâye İkinci Dünya Savaşı ve Partizanların Kurtuluş Savaşı içerisine yerleştirilmiştir.

Olay, Hersek bölgesinin Hrastnik yakınlarında yer alan küçük bir köyün çok işlek olmayan, daha çok gelip geçilen, bir tren istasyonunda geçmektedir. Hikâyenin başkahramanı; şişman, ahlaksız, savaş dönemlerinin vurguncusu, kolay kazançlar peşinde koşan düşük seviyeli bir istasyon şefidir.

Hikâyenin başlangıcında istasyon şefinin, çalışmalarını kontrol etmek için gönderdikleri müfettişle aralarında geçenler anlatılır. Tren zamanında hareket etmediği için müfettiş kızmaktadır; istasyon şefi ise onun karşısında iki büklüm bir vaziyette, itaatkâr davranışlar sergilemektedir, çünkü müfettişin şikâyet üzerine gönderildiğini anlamıştır.

İstasyon şefinin çalıştığı devlet işinden, kıt kanaat aldığı maaşı kıskanan birinin şikâyeti okuyucunun içinde merhamet duygularının oluşmasına neden oluyor. Ancak konu ilerledikçe istasyon şefinin karakteri de gün yüzüne çıkıyor. Bütün hikâye iç dünyasına odaklanırken, korkuları ve zayıf tarafları sergileniyor.

Tren hareket ettikten sonra kendi bürosuna giden istasyon şefi, köyünden buraya gelene kadar çıplak arazide iki saat yürümek zorunda olan, yöre insanının özelliklerini taşıyan Baço'yu oturur vaziyette bulur. Baço, getirdiği ev yapımı rakıdan istasyon şefine ikram eder ve şef yavaş yavaş sarhoş olmaya başlar.

Şef, Baço'ya çok kötü davranmaktadır. Suskun, konuşurken ölçülü davranan, kendisini işine veren, devletten kazandığı ekmek parasıyla yetinen, iri gövdesiyle dağ adamını andıran, basit bir köylü olan Baço, sağlam karakterli bir adamdır.

Yazar Baço'yu karakter olarak, istasyon şefinin tam tersi olarak göstermiştir. İstasyon şefi, gittikçe istasyona yaklaşan silah seslerinden duyduğu korkuyu gizleyemez. Baço'nun kayıtsızlığı üzerine istasyon şefi onu partizanlarla işbirliği yapmakla suçlar. Baço'nun oğlu da partizandır.

Baço pencerenin altından koşarak geçen ve lambayı söndürmelerini söyleyen adamı görene kadar hep suskun kalmıştır. Şefi bürosunda yalnız bırakarak dışarı çıkması canını kurtarmak içindir. İstasyon şefi yaptığı ahlaksızlıkların farkındadır ve dürüstlük ve adalet sembolü partizanlardan ölesiye korkmaktadır.

Aslında onun kim olduğunu yaralılarla birlikte bürosuna giden Partizanlar'ın savaşta işlenmiş en korkunç suçlardan, dünya tarihinde çocuklara ait ilk toplama kampının Jasenovac'ın⁴⁸ kurucusu Ante Paveliç'in resmini, duvardan indirmelerini istemeleriyle anlarız.

İstasyon şefi, Baço'ya iki kez tayinini istediğini söylese de, tren istasyonuna yakın yerde bulunan kereste fabrikasından bir şekilde elde ettiği odunları, şehirdeki karısına gönderip sattırdığını ve bundan elde ettiği kazancı hesapladığı için yazdığı tayin dilekçelerini yırtmıştır.

Bütün istasyonla beraber bürosu da yakılan ve yakınlarındaki bağlantı köprüsü yıkılan istasyon şefi, bir sandalyenin üzerine çökerek "Hayat bitti." der. Yazar bu cümleyle savaşın "kötülük" olduğunu söyleme cesareti göstermiştir. O dönem, Halk Kurtuluş Savaşı'ndan miras kalan her şeyin devlet tarafından kutsallaştırıldığı bir dönemdir.

*"Savaş hepimizin kafasını kazımış, hadım etmiş ve sakat bırakmıştır."*⁴⁹

⁴⁸ **Jasenovac**, işgal kampı, İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'nın Hırvatistan Bağımsız Devletinde bölgesindeen büyük ölüm kampıydı (hapishane). Ağustos 1941'de kuruldu, 1945 kapandı.

⁴⁹ **Kırgın adam**, Zora Zagreb, 1947, s 13

2.2. İlk Bölük

İlk Bölük hikayesi 1950 yılında yayınlanmıştır. İdealleri olan ve bu idealler için ölümü göze alan insanların anlatıldığı, vatanseverliğin büyük önem taşıdığı bir dönemde, hiç tereddüt etmeden hayatın “nasıl” ve “neden” feda edildiğini anlatan bir hikâyedir.

Hikâyede, partizanların kahramanca savaşarak elde ettikleri sayısız zaferden biri dile getirilmektedir. Bu hikâye, ülkenin savunulması için belli bölgelere yerleştirilmiş olan genç askerlere, kendilerine verilen çok zor ve ağır görevleri yerine getirirken yaşadıklarını komutanlarının ağzından anlatmaktadır.

On kadar asker, bulundukları konumu; sayısal olarak üstün, çok daha donanımlı olan Alman taburuna karşı korumaya çalışmaktadır. Cephanenin bitmek üzere olduğu ve sekiz askerin hayatını kaybettiği bir anda komutandan, vaziyetin durumu hakkında bilgi vermesi istenir. Komutan Ratko, mesajı getiren muhaberatçının hayret dolu bakışları altında şu cevabı iletmesini ister: “Her şey yolundadır.”

Bölüğün durumu karşısında komutanın verdiği cevabı gören muhaberatçı donakalmıştır. Kısa bir süre sonra olay yerine gelen müfreze komutanı, sayısal üstünlüğü olan Almanların durdurulmasından gurur duyar. Üçüncü bölüğün görevi devralmasını, diğer bölüğün ise dinlenmesini emreder.

Sadece iki saatlik bir uykudan sonra Komutan Ratko, bir üstrütbede olan komutan tarafından uyandırılır ve ordunun buradan çekileceğini, kalan bölüğün ise Almanları püskürttükten sonra kendilerine yetişmesi gerektiği talimatını verir.

Tam da karısı ve çocuklarına kavuşup, onları kucaklamayı hayal ederken olduğu yerde kalan Komutan Ratko, neredeyse tamamen kuşatılmış bölgeden yaralı ve yorgun askerlerinin geriye çekilişini seyretmektedir.

Almanlara karşı savaşmak için bölgede bırakılan ve hayatta kalmaları sadece mucizelere bağlı olan bu kırk kadar asker, özgürlüğe ve yaşama doğru giden silah arkadaşlarının arkasından bakakalmıştır. Hikâye, Almanların hücum etmesini bekleyen mevzilenmiş askerlerin, kucağında sıkıca tutmuş olduğu bir şeyle, kurşun

yağmuru altında kendilerine doğru koşan Müslüman kızını fark etmeleriyle başlar. Vücuduna mermi isabet eden kız yere yığılırken kucağında tuttuğu şeyi bırakmamıştır.

O an, hikâyenin en dokunaklı ve en can alıcı anıdır. Ateşler içerisinde olan toprağın ve yaşamın soluğunun büyüleyici görüntüsünü Meşa, daha sonra yazacağı eserlerinde de hep işleyecektir. Evi yakılan Müslüman kız, can havliyle partizanlara doğru koşarken vurulur. Yazar yaşamı söndüren ve etrafı ıssızlaştıran ölüm anını gözümüzün önünde canlandırır.

Ülkelerini ve halkı kurtarmak için adeta ölüme koşan yüreklerin büyüklüğü önünde saygıyla eğilmek hepimizin borcudur. Bu hikâye bana eski bir Latin atasözünü anımsattı: “Hayatta en utanç verici şey şeref kavramının ihmal edilmesi, sadece yaşıyor olmak için değersizliğe boyun eğmek.”

2.3. Yabancı Ülke

Yabancı Ülke hikayesi 1957 yılında yayınlanmıştır. Bu büyüleyici hikâyede, anlamsız bir seferle hiç bilmedikleri bir ülkeye zarar vermek amacıyla gönderilen kişilerin bilinçaltı duyguları anlatılmaktadır. Ülke bilinçaltının kendisidir. Hikâyenin başkahramanlarının içinde belirmeye başlayan iç huzursuzlukların yarattığı korku insani duygularını yok edecektir.

Yazarın gelişkin anlatımı bu hikâyeye çok özel bir dramatik görüntü eklemektedir. Bu hikâyeyi okumak tıpkı bir film seyretmek gibidir; kişilerin içindeki en karmaşık düşünceler resmedilmiş, pişmanlıklar, gaddarca davranışlar anlatılmıştır.

Hikâyenin başkahramanları İtalyan askerleridir; Doktor Yüzbaşı Yurini, Gazeteci Marko, Teğmen Françeski, Boksör Luici, taksici Edmondo, hasta Cani ve Kalabrez'dir. Savaşın sonlarına doğru, ordularının yenilgiye uğramış olması nedeniyle bu ülkeden kaçmaya, asker kaçağı olarak da olsa İtalya'daki evlerine dönmeye karar verirler. Herhangi bir askeri güçle karşılaşmamak için ormanlık bölgedeki haydutların arasından geçmeyi düşünürler ki bu da onları ya ölüme ya da esarete götürecek olan yoldur.

Yabancıları oldukları ülkenin ormanlarında dolaşan bu kişilerin içinde, bireysel olarak “savaş dramı” belirmeye başlar. Yazar, bu kişilerin birlikte kaçmasının söz konusu olamayacağını belirtirken, eve varacak olan bu yolda, bireysel olarak hayat mücadelesi içinde olduklarını “Hepsi birlikte değil ama her biri hedefe varmayı istiyorlardı.” şeklinde anlatmıştır.

Yüzbaşı Yurini, içinden gelen güven ve anlayışın sesini dinleyip, kaçış esnasında başına gelebilecek tehlikeleri “Her türlü savuştururum” düşüncesiyle, gruptan ayrı hareket eder. Savaşın başlangıcından beri göremediği ve çok özlediği karısı ile kızı, kendisini İtalya’da Monte Parioli’de beklemektedirler.

Bilmedikleri bu yabancı ülkenin, izin verdiği ölçüde sakin geçirdikleri dönüş yolculuklarında Yüzbaşı Yurini’nin en büyük engeli, birlikte yürüdüğü Teğmen Françeski idi. İnce yapılı olmasına rağmen güçlü kuvvetli bu adam güven veriyordu. Yurini’nin mesleği askerlikti, her zaman kendine hâkim ve zaman zaman sertleşebiliyordu. Müfrezenin komutanı olan Françeski, tehlikeli, hızlı ve acımasız bir silahı andırıyordu. Yüzbaşı Yurini, Françeski’nin acımasız ve her şeye hazırlıklı olan halinden çekiniyordu. Aklına eseni yapmaya her an hazır olan bu adamın, eninde sonunda bir şeyler yapacağını bildiği için kaçış süresince onu hep gözünün önünde bulunduruyordu. Boksör Luidi de grupta öne çıkan askerlerden biriydi, Yurini gibi gücün ve becerinin galip geleceğine ve başarıma şansı en yüksek kişilerin kendileri olacağına inanıyordu. Boksörün yüzü o kadar kabaydı ki bu kabalıktan başka bir şey görebilmek mümkün değildi. Kolları vücudunda asılı gibi duruyordu. Luidi, Françeski’nin peşinden ayrılmıyordu. İkisi birlikte hem güç hem de anlayışsızlık bakımından öne çıkıyor olsalar da Françeski, çıktıkları bu yolda Yurini’nin liderliğini kabul etmiş görünüyordu.

Marko ise gazeteciydi. Asabi ve hiçbir şeyden memnun olmayan amaşıkayet etmiyormuş gibi görünmeye çalışan Marko, düştüğü durumlardan kurnazlığıyla sıyrılabilirdi. Dürüstlüğü ile avunuyor, korkaklığından dolayı üzülmüyordu.

Firari askerlerden birisi de Floransalı taksi şoförü Edmondo idi. Neşeli, kendisine güveni olmayan bu adamın tek arzusu; gülmek, şakalaşmaktı.

Devamlı memleketini ve ailesini hasretle anan, itimat edilmeyen Kalabrez ile tifo hastalığına yakalanan, zayıf ve itaatkâr Cani de grubun içindeydi.

Bu firari grup, bir sürü insanın ölümüne, bir o kadar kişinin sakat kalmasına neden olmalarına rağmen onların da bir aileleri, ölmeleri halinde acı çekecek çocukları, sevgilileri vardı ama savaş kararını veren onlar değildi. Orman, İtalyan askerlerine garip sesler, yağmur, sis, bilinmeyen yollar ve hışır hışır çalılıklarla korku salar, yaptıkları mezalimin öcünü almaktadır.

Burası mitlerin dünyasıdır. Ormanın uyuyan güçleri, her an uyanmaya ve çemberinin içindeki her şeyi yok etmeye hazırdır. Bu kaybolmuşluğun içerisinde binlerce kötü ruh kol gezmektedir.

Açlıktan, soğuktan, aşılması güç bilinmeyen yollarda dolaşmaktan bitkin halde, bir eve gelirler. Diğerleri her ihtimale karşı ormanda kalırken Françeski ve Boksör, yiyecek bulabilmek ümidiyle eve doğru hareket ederler. Silah sesleri gelir, sonunda henüz iyice kurumamış iki parça pastırma ile arkadaşlarının yanına döner ve yiyeceği aralarında paylaşırlar.

Olan biten hakkında konuşmak istemeseler de o andan itibaren takip edildiklerini, peşlerinden birilerinin geldiğini hissederler. Devamlı belli bir çevre içinde dolaşıp çıkış yolunu bulamadıklarını, bütün ümitlerin tamamen yok olduğunu anladıkları anda bir el silah sesi işitilir. Françeski, bir kişiyi vurduğunu, kan izlerini takip ederek vurduğu kişinin sağ kalıp kalmadığını ve nereye doğru gittiğini öğrenmek istediğini söyler.

Onların bu endişeli hali fazla uzun sürmez çünkü daha önce rastladıkları viraneye benzemeyen, düzgün ve sağlam evleri olan çok yakındaki bir köyün görüntüsü belirir. Köyün içine girdiklerinde tamamen boşaltılmış olduğunu anlarlar. Uzun süreli yürüyüşler ve açlıktan bitkin düşmüş halleriyle köyün okuluna yerleşirler. Boksör ile Françeski ormanda kendi yiyeceklerini tükettikten arkadaşlarının paylarına el uzatmışlardır, Yurini onlarından gaddarlığından çekindiği için karşı çıkamaz. “Yapılması zorunlu olan şeyler vardır.” demişlerdir. Françeski’nin ortadan kaldırmak istediği Marko:

*“İnsanın, seçim yapmak için her zaman en az iki imkânı vardır: Şerefiyle veya şerefsizce ölmesi. Ben şerefli bir insan olduğum için ikincisini seçiyorum.”*⁵⁰ der.

Köy, ıssız ve ürkütücüdür yetmiyormuş gibi kasırga da çıkar. Canlılık belirtisine rastlanmayan köyde, güneş indikten sonra vadinin dar kısımlarından gök gürültüsü eşliğinde, büyük bir hızla esmeye başlayan azgın bir fırtına belirmiştir. Devasa bircanavar gibi köye dalan fırtına, o ağır gövdesiyle homurdanarak ve ısıklık alarak duvarların üzerine çullanıp vuruyor. Gidermiş gibi yapıp, beklenmedik bir şekilde geri dönüyor, bütün gece boyunca korku salıyordu.

Firari grup, çok yorgun oldukları ve gelen silah sesleri nedeniyle köyden ayrılmaya cesaret edemiyorlardı. Yolun ortasında oynayan bir çocuk görürler. Sadece iki çocuklu Simka hanıma dönebilmiştir. Beraberinde getirdiği biraz yiyeceğe, Françeski hemen el koymuş fakat bu sefer arkadaşlarıyla paylaşmıştır. Yurini, Simka’dan özür dilemeyi denemiş fakat kadın bunu pek fazla önemsememiştir.

Simka, onlara yemek yapmaya girişir. Yurini’nin doktor olduğunu işitince, yaralı bir gence bakması için yalvarır. Yurini, yaralı genci ameliyat eder, kurşunu çıkararak yarayı temizler. Françeski ile boksör, bir parça pastırma için mücadele ettikleri ormandaki evde abinin ölümüne, gencin de yaralanmasına neden olmuşlardır. Yaralı genci bulan Simka, onu alıp köye getirmiştir. Bu genç delikanlı, on sekiz yaşlarında bir partizan askeridir. Simka ve çocukları Yurini’nin, ailesine duyduğu hasreti büyütürler. Savaşta Simka, Partizan olan kocasını da kaybetmiştir. Firarilere, “Bize çok büyük kötülük yaptınız.” der.

Marko, sarsılmıştır hiç bilmediği bir ülkeye zarar vermek, burada yaşayan insanları mutsuz etmek ve onlara acı çektirmek istememiştir. Savaşa gitmeyi reddettiği için ömür boyu hapse mahkum olan birisi gelir aklına. O da savaş karşıtıdır ama savaşa katılmakla Françeski’den ne farkı kalmıştır ama bunu söyleme cesaretini bulamaz. Düzgün insan olmak zordur olmadığını düşünür.

⁵⁰ **Yabancı ülke**, Radnik, Beograd, 1957, s 23

Françeski, yaralının varlığından haberdar olmuş ve yanına girmek istemiştir. Marko onu önlemeye kalkışır. Otomatik silahını ateşleyen Françeski onu öldürür. Böylece karısını ve üç çocuğunu göremeden ama şerefiyle ölür. Françeski ve Boksör, birlikte giderler.

Yurini, söylenenlerden hiçbir şey anlamamış olsa da sözlerin yumuşaklığını ve çekilen acıların benzerliğini anlamıştır.

Yoluna devam etmiştir fakat bu yabancı ülke artık ona korkunç gelmediği gibi onu huzursuz da etmemektedir.

Meşa'nın, insanlar ve insan olmayanlar hakkındaki bu ağdaş hikâyesi, savaşın anlamsızlığının yarattığı insanı insanlıktan çıkaran halleri edebi bir dille anlatmaktadır. Sırp şair Miroslav Mika Anti'in *“İnsanlar var olduklarına göre neden milletler uydurulmuştur.”*⁵¹ der.

⁵¹ Miroslav Mika Anti (14 Mart 1932-24 Haziran 1986) Sırp şairi

III. BÖLÜM

ROMANLAR

3.1. Sessizlikler Romanı

Meşa Selimoviç, *Sessizlikler* adlı ilk romanını, 1961 yılında yayınlanmıştır. Selimoviç bu romanında melankoliklerin şaşkınlığını ve gerçeği arayanları anlatmaktadır. Uyumlu kompozisyonlarla, küçük kuşkular gibi görünen derin düşünceleri, bu eserinde yazarustaca yarattığı diyaloglarla dile getirmektedir. Bu roman, mecazi anlamda sessizliğin, yaşamın dramatik varoluşu içerisinde yayılmasını işlemektedir.

Bu hikâye, savaştan dönen bir askerin hikâyesidir. İçinde bulunduğu yeni ortama uyum sağlamaya çalışan fakat devamlı surette geçmişiyile boğuşan ve savaşın henüz sona ermediğine dair içindeki kuşku nedeniyle ortama uyumsağlayamayan bir askerin hikâyesidir.

Sessizlikler romanı ruhsal yaşamın bütünlüğüne varoluşsal bir açıdan yaklaşıyor. Roman savaşa katılmış kişinin barış ortamındaki yaşamla yüzleşmesini ortaya koyuyor. Yaşamın hem değerini bilen hem de her an sonlanabileceği için değer ve ideal yitimini yaşayan askerin öyküsü romana diyebiliriz. Savaş, Meşa'nın roman kahramanlarının yaşam ideallerini yok eden kötülükler manzumesidir. Yazar savaşta yaşananları bizzat yaşamış gibi roman kahramanının hislerini güçlü bir şekilde tasvir ediyor.

Bu şiirsel ve güçlü anlatım eleştirmenlerce Bosna Edebiyatının dönüm noktası olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda roman kahramanlarının psikolojileri daha önce ince nüanslarla bu şekilde dile getirilmemişti.

3.1.1. Romanın Konusu

Sessizlik romanı, çekilen acıların azalmaya başladığı sırada başlıyor. Bir yaşamdan diğerine, savaştan barışa, işgalden hürriyete geçilirken sınırlar karışıyor, çünkü romanın başkahramanı savaştan dönen bir askerdir. Yazar karanlık bir Kasım gecesinde, aydınlanmamış bir peronda romanının başlangıcını yapıyor. Yaşamın

sınırları değıştikçe huzursuzluklar beliriyor, yazar yaşam sınırlarını tekrarlanan bir motif olarak roman boyunca kullanmaktadır.

Romanın “huzursuzluk” başlıklı bölümünde savaştan dönenlerin durumu anlatılırken, onlara en yakın mekân olarak mezarlık tanımlanmaktadır. Bölümde bir komutanın defnedilmesi anlatılırken, cenazede toplanan kişiler, etrafa dağılmış, kaybolmuş, toplumdan soyutlanmış, günlük olaylardan bıkmış olarak tanımlanmaktadır. Huzur aramak, birlikte savaştıkları bir kişinin cenazesinde bulunmak huzursuzluğa karşı verdikleri mücadelede dağılmaları için yeterli neden oluyor.

Yazar bu romanıyla bizleri ayrıştıran, yalnızlığa iten duyguların etrafımızda bir boşluk çemberi yarattığını anlatmaya çalışıyor.

“Korkunç olan bu ilişkiler durumu işte bundan ibaret; ortada var olan sadece koca bir hiç. Bizi kendi ölümümüzle korkutan hatıra kıvılcımları, fosfor gibi ışıldayarak ardından hiçbir şey bırakmadan bu karanlık ortamda hayaletler gibi dolaşıyor. İçimizi ısıtmayan yalnızlığa terk edilmişliğin yangınları, dışımızda cereyan eden anlamsız yaşamın içerisine bizi diri diri gömdüğünde, gözlemlediğimiz yalnızlığımıza kızıp kendi kendimize acıyoruz çünkü onu kendimiz olarak görmüyoruz. Biz onun içinde olmadığımız gibi o da bizim içimizde değil. Onu canlandıramıyoruz, katkılarımızla onu doğrulayamıyoruz, arzu ediyoruz fakat tükeniyoruz. Ben üzüliyorum fakat onun umurunda bile değil.”⁵²

3.1.2. Karakterler

Duşko: *Sessizlikler* romanının başkahramanı Duşko, savaşa katılmış bir askerdir. Diğer romanlarında olduğu gibi Selimoviç, bu romanında da savaşta yaşanan olayları anlatmaktadır. Savaş, Duşko’nun ailesini ve sahip olduğu her şeyi, aynı zamanda hatıralarını yok etmiş ve savaşta Duşko yalnız kalmıştır. Romanın başkahramanı; savaş ve barış, özgürlük ve esaret ile roman kahramanlarının aslında yaşamak istedikleri hayat arasındaki bağlantıyı temsil etmektedir. Romanın başkahramanı Duşko, özlediği yeni yaşamın peşine düşer, üniformasını üzerinden çıkarmayı, başka

⁵² *Sessizlikler*, Svjetlost. Sarajevo, 1971. s. 23

bir yerde başka birisi olmayı arzu etmektedir. Fakat savaş, Duško'yu var eden ve yaşatan tek olgudur, her şeyini alan savaş ona her şeyi verecek olan tek şeydir.

Savaş alanı onun için bildik bir yerdir; varlığını hissettirdiği gibi yokluğu dahissettiren, huzursuzluğunu huzura kavuşturacağı tek yerdir. Ve kahramanımız kendisini huzura kavuşturacak trene biner.

Selimoviç'in başkahramanı, kendi kayboluşunun farkındadır ama romanın sonunda, var oluşunun düğümünü çözmek için savaş alanına geri döner.

Mira: Hikâyenin kahramanı Duško'nun savaştan döner dönmez tanıştığı kızdır. Kendi şahsına münhasır bu bağımsız kız, Duško'nun ailesinin yok edilmesi ile ilgisizliğin içine gömülü gerçeklerle yüzleştiklerinde ve "ölüler canlandığında" Mira, fedakârlık yapmaya onun yerine acısına katlanmaya hazırdır.

"-Niye benden gizledin? Neden her şeyi bana anlatmadın?"

-Neyi gizlemişim ki? Ne söylemem gerekirdi?"

-Ailenin yok olduğunu. Yalnız kaldığımı.

İşte, ilk kez söylenmiş oldu. Bu konuyu hiç kimseye söylemedim. Cesaret edemedim. Bu anı yaşamaktan, kim söylerse söylesin bu sözleri işitmekten korkuyordum. Ölümü erteler gibi bu konuşmaları da erteliyordum. Konuşulursa ancak o zaman gerçekliği ortaya çıkmış gibi olacaktı: her şeyin farkındaydım, nihai darbenin, suskunluğun karanlığından çıkan her şeyin gün yüzüne çıkıp anlatılmasından sonra vurulmasını bekliyordum. Nihai yalnızlığımı tehdit eden ve içimde korku gibi gümbürdeyen her şeyi erteliyordum ve işte şimdi her şey çözüme kavuşacak. Kaybettiğim her şeyi telafi edebilme, etrafımda sevgi çemberi oluşturma arzusu ve heyecanı içerisinde olduğunu görüyorum. Artık ben önemli değildim. Belki de kabul etmem gerekiyordu, belki her şey güzel olacaktı, dikkatle yapacağı fedakârlıklarının, galibiyetinin ve asil davranışlarının güzellikleriyle donanmış olacaktı; fakat ben bunu kabul

edemezdim. Kendisi teklif etmeseydi onu yargılardım; elini uzattığında ise beni acılarımdan dolayı kabul ettiğini düşünerek geri çevirdim."⁵³

Duşko de, birlikte yaşamını sürdürmeyi denediği gölgelere yenik düşer. Sıkıca tutunmayı denediği Mira'dan kopup ayrılır. Savaşın alıp götürdüğü, yok ettiği, onu yalnız bırakan yakınlarıyla; babasıyla, annesiyle ve erkek kardeşiyle, hatta kendisiyle konuşmaya başlıyor. Geriye döndüğü andan itibaren en sevdiklerinin gölgeleri onu yalnız bırakmıyor, onların yumuşak kucaklamalarının sıcaklığını hissetmeye başlıyor ve sadece onların arasında bir yerde varlığını devam ettirebiliyor. Büyüdüğü şehirde varlığını duyumsayamıyor. Onu kanatlandırıp yeniden canlandırabilecek hiçbir şey yok. Bu nedenle kendi huzursuzluklarını yenmek ve huzura kavuşmak için tek olasılığı olarak savaşı seçiyor.

Cepheye döndüğünde ise barış ortamında var olan toplumsal gerçekçiliğe bağlı olarak, rüyasını gerçekleştirmenin imkânsızlığı ile yüzleşince, savaşın değerini sembolik de olsa onaylıyor. *Sessizlikle* romanı barış ortamında yaşanan belirli kayıplar ve yenilgilerden kaçış seçeneğinin aksine, toplumun ideolojiye uyumu ile ideoloji projesinin arasına koyduğu mesafenin eleştirisi olarak görülebilir. Selimoviç'in başkahramanı, barış ortamındaki deneyimini belirli olumsuzluklarla dile getirirken, barış ortamındaki gerçeklerin ideolojik projeye ihanet ettiğini anlıyor. Selimoviç bu eleştiri mesafesinin üzerinde romanının mecazi temellerini atıyor. Bu bağlamda sorumluluktan yoksun, seslerin ve mücadele azminin kaybolduğu dünyayı betimliyor.

Bika teyze: Romanın içerisinde Bika teyze, olmayan kahramanlıkların ironiden bahsediyor, oysa savaşın kahramanları yoktur, sadece sağ kalabilmeyi başaranlar vardır. Savaşa giden yakınları ün kazanmadan, kılıçlarını kaybetmiş, ürkmüş ve kirli vaziyette dönmüşlerdi. Her şeye gülen bu korkunç kadın: "*Gelin bakalım benim kahramanlarım, üzerinizde ne varsa çıkarın, kesin bitlenmişsinizdir iyice yıkanın, sonra sizi gizleyeyim.*"⁵⁴ der

⁵³ *Sessizlikler*, Svjetlost. Sarajevo, 1971. s 112

⁵⁴ *Sessizlikler*, Svjetlost. Sarajevo, 1971. s 123

Sessizlikler romanının yapısı, içeriğine özellik veren estetik diyaloglar ve monologlar, yazarın yaşamının erken dönemlerinin kronolojisini anlatan *Kale* romanına benzerlikler göstermektedir. Her iki romanın müşterek bileşeni, savaştan dönenlerin toplumsal gerçeklerle yüzleşmesidir. *Kale* romanında bu yüzleşme esnasında ülke, başkahramanımızın gözünde: “düşman ülkesi” gibi görünmekteyken *Sessizlikler* romanında ise savaştan dönen kişi, karşılaştığı dünyayı şu şekilde tarif eder: “*Canlanacağını düşündüğüm hiçbir şeyin içimde en ufak bir kıvılcık yaratmadığına hayret ediyor hatta kendi kendimle alay edercesine gülmeye duruyorum. Bu gülüş şen şakrak olmasa da hüznü de değil. İçimde az da olsa bir boşluk var belki de bu karşılaşmalardan beklentim olduğundandır.*”⁵⁵

“*Bir zamanlar insanların arasında her şeyin kolayca halledilebileceğini, bunun imkan dahilinde olduğunu düşünüyordum. Oysa şimdi bana öyle geliyor ki insanlar, sadece zorda kaldıkları zaman mütevazı olabiliyorlar.*”⁵⁶

Zorluk içindeki insanların mütevazılığını anlamak, savaş birlikteliği ile edinilen tecrübelerle mümkün olabiliyorken, hayal kırıklığı yaşanan dönemler ise barış dönemindeki uyumsuzluklarla özdeşleştirilmektedir. Savaştan dönen başkahramanımız, kolektifleşme idealinin içine gömüldüğünde, savaşta edindiği tecrübesinin en olumsuz gerçeğinin farkına varıyor: kazanılan her şeyi birlikte kazanırken, kendimize ait olan her şeyi kaybetmiş olduk.

Sessizlikler’de yoğunlaşan bu düşünce izleğini Meşa’nın daha sonra yazacağı *Derviş ve Ölüm* romanında da görmek mümkündür.

3.1.3. Romanda Mekân ve Zaman

Romanda giriş bölümünde belirtilen birkaç kısa tanımlamanın dışında dış dünyaya yapılan hiçbir çıkış, hiçbir peyzaj görüntüsü ve viraneye dönmüş Belgrat’tan (1944-1945 savaş yılları arasında) iz yok. Ayrıca romanda temel gereksinimlere, toplumsal yaşamdan görüntülere, olaylar bağlamında bilgilere de yer verilmiyor. Yaratıcılığın etkileyici özelliğiyle resmedilmiş *Sessizlikler* romanı; öngörülemeyen yaşamın

⁵⁵ *Sessizlikler*, Svjetlost Sarajevo, 1971. s 78

⁵⁶ *Sessizlikler*, Svjetlost Sarajevo, 1971. s 79

sorunları ve karmaşası içindeki tuzağa yakalanıp acı çeken ve devamlı surette yeniden yapılanmaya çalışan kişinin psikolojisini ortaya seriyor.

Hayatın koca resmi içerisinde Meša Selimović, kendi kendini sorgulayan fakat doğru cevabı bir türlü bulamayan başkahramanın dramını anlatıyor. Bu bağlamda güven vermeyen ve yeni ortamlar sunan yaşam, adeta bir labirent. Savaşın fırtınalı ortamında başkahramanın, soyut ideoloji üzerine inşa ettiği dünyasına düzen verme düşüncesi, yaşam alanlarının bu genişliği içinden devamlı surette dışarıya sızıyor. *Sessizlikler* romanın başkahramanı, dünya ile olan bağlantısını kurmak adına gerçeklere yakınlacağı yerde, ideolojik mukayeseleri yüzünden gelecekte yanlış gerçeklerin içine sürüklenecektir.

Barış ortamına uyum sağlayamayınca kendi düşüncesine göre belirlediği:

*“Bir zamanlar insanların arasında iken her şeyin kolayca halledileceğini düşünüyor, bunun mümkün olabileceğini görüyordum fakat şimdi insanların sadece zorluklar içerisindeyken mütevazı olduklarını zannediyorum.”*⁵⁷ düşüncesiyle, yeniden savaş ortamına geri dönüyor.

3.1.4. Anlatıcı

Sessizlikler romanının anlatıcısı, hikâyenin başkahramanıdır Duško'dur. Konuya bağlı olarak romanın başkahramanı şunları dile getiriyor:

*“Yaşamımın bir bölümü sona erdi, diğer bölümü ise henüz başlamadı. Hiçbir yerde değilim, o halde olduğum yer ile olmadığım yerin kesiştiği yerde başıma nasıl bir şey gelebilir ki? Bildiğim her şey o tarafta kaldı, burası geçen yıllarile bundan sonraki yaşamımda beni bekleyen yıllar arasındaki sınır çizgisi.”*⁵⁸

İşte tamda bu sınırdaki başlayan *Sessizlikler* romanı, yeni yaşamına adım atan başkahramanın, kişisel sessizliği üzerine kurulu. O dönemden bu döneme, savaştan barış dönemine köprü olma sorumluluğunu yüklenmiş başkahraman, arkadaşlarının yakınlarına mesajlar, mektuplar, küçük notlar iletmek zorunda. Bir yerlere

⁵⁷ *Sessizlikler*, Svjetlost. Sarajevo, 1971. s 26

⁵⁸ *Sessizlikler*, Svjetlost. Sarajevo, 1971. s 29

gidebilmesi için şiirsel bir ifadeyle bindirildiği, yeni yaşamının ve başlangıcın sembolü olan trende, kötü yaşam koşulları nedeniyle kabalaşmış, savaştan dönen yürekleri katılaşmış askerleri taşıyor. Bu arada gökyüzünden düşen bir ışık parçası gibi kompartımana bir kız giriyor. Kahramanımızın onunla ilgili ilk düşüncesi “Önümde boşuna ışıldıyor,” olmasına rağmen kızın kendine olan güveni, soğukkanlılığı, sakın tavırları sert kabuğunu kırıyor. Geçmişin savaşçısı kendi şehrine hayretler içerisinde geri dönüyor. İçinde canlandırmayı düşündüğü hiçbir şey adeta kımıldamaz gibidir. Hatta Lila’yı tekrar bulduğunda bile içinde en ufak bir titreşim oluşmuyor, Lila, eski yaşamının ölü nişanlısı olarak kalıyor.

Zaman geçtikçe kendisini daha fazla yersiz yurtsuz hissetmeye başlıyor. Diğer savaş arkadaşları gibi o da hedefi olmayan bir yol üzerinde dolaşıp duruyor. Birbirlerini arayıp bulduklarında ise sadece savaşı konuşuyorlar. Şehrin ıssızlığından korkuyorlar.

Savaştan sonra içlerine işleyen bu korku ne kadar da güçlü. Kızların da bulunduğu güzel bir gece kahramanımız Duško, arkadaşı ile birlikte eve giderken, devriye gezen arkadaşlarıyla karşılaşılıyorlar. Devriyelerin arasından biri birlikte savaştıkları silah arkadaşı, bu arkadaşların değişik bir ortamda karşılaşmış olması, Duško’nun daha fazla yalnızlaşmasına neden oluyor. Duško’nun suskunluğa bürünmesine karşın arkadaşının sesi sıkıntılı ve oldukça ağır çıkıyor:

*“Banaöyle geliyor ki sen, savaştığın için pişmanlık duyuyorsun.”*⁵⁹

Sınırları zorlayan travmalı tecrübelerin yaşanmasından sonra barış ortamında onları harekete geçirebilecek herhangi bir düşünce var mıdır?

*“İnsanlar dünyayı ve kendilerini değiştirmenin zorluklarını göremeyecek kadar cahil, bunu deneyecek kadar da akıllı olmadıkları gibi dünyanın gizemli bir yer olduğunu düşünürler.”*⁶⁰

Meşa’nın yaşamışlığı ve tutkuya doymuş hünerli eli ilk anlarda düşüncesizce dolaşan başkahramana aşk hediye ediyor. Trende karşılaştığı Mira’yla geçirdiği

⁵⁹ **Sessizlikler**, Svjetlost. Sarajevo, 1971. s 45

⁶⁰ **Sessizlikler**, Svjetlost. Sarajevo, 1971. s 49

renkli, enerji dolu anlar her ne kadar bu enerji pastel renkli olsa da Duško, yeni bir yaşam evresine atlıyor.

*“Geçmişin ve günümüzün Tanrıları, bir sis gibi peşimizde sürüklenen geçmişimizden; benim toplama kampındaki, senin savaştaki geçmişlerimizden dolayı günahlarımızı affetsinler. Ben hak etmediğim halde mağdur oldum, senin kazandığın zafer ise kabul görmedi. Ben haksızlığa uğradım, sen hakkını arıyorsun. İçinde gereğinden fazla canlandırdığın geçmişini gömerek onu memnun edeceksin,”*⁶¹ diyen arkadaşı *“Enindesonunda üniformamı çıkaracağım. Bu geçici durum sonuna kadar böyle devam edemez ve ben başka birisi olacağım, ne olursa olsun başka birisi.”*⁶² diye düşünüyor.

Kahramanımız Duško’nun bir anlatısında, komutanının cenazesine iştirak eden edemeyen yitip gitmiş savaş katılımcılarının arasında bulmayı arzu ettiği huzuru tanımlıyor. O, savaş alanlarında kalan ölümler ve bu alanlar üzerinde sağ kalanlarla barışı kim öldürdüğü hususunu konuşmak istiyordu. Bu durum kırılğan bir ruh halindeki kişiler için gerçek bir tehlike. Duško kendisiyle ilgili şunları söylüyor:

*“Ben eski ben değilim ve her şey benim yanımdan geçip gidiyor, burası sanki yabancı bir ülke ve sanki bir başka gezegen gibi. Eskiden olduğum gibi değil de sanki bir başkası gibiyim, birbirimizi tanımıyoruz, her şey geçip gidiyor ve ben adımlarımı ayarlayamıyorum.”*⁶³

Duşka, ameliyat olmak için hastaneye yattığında sakat kalmış, mutsuz, cesur ama çaresiz silah arkadaşları ile karşılaşır. Onların içindeki son yaşama isteğinin de sönmekte olduğunu görür:

“Talihsizlikler bizleri ayırdı ve her birimiz kendimiz için yaşıyoruz. Sorunlarımız aramıza duvar ördü. Geçmişisürekli hatırlıyoruz, başımıza gelenler yaşanmamış olsaydı bunlar da olmayacaktı, ne gariptir ki devamlı surette geçmişimizi düşünüp duruyoruz. Sadece acılar içinde kıvrandığımız

⁶¹ **Sessizlikler**, Svjetlost, Sarajevo, 1971. s 26

⁶² **Sessizlikler**, Svjetlost, Sarajevo, 1971. s 27

⁶³ **Sessizlikler**, Svjetlost, Sarajevo, 1971. s 31

anlarda hiçbir şey düşünemiyoruz. Mutsuz ve öfkeliyiz ve sadece acı çektiğimiz o anı biliyoruz. Herkes kendi acısını kendi başına çekiyor.”⁶⁴

Sivil yaşama adapte olamayışımız, hayatta kalmamız bir suçmuş gibi davranılması, geleceğe dair beklentimizin olmayışı, toplumsal bir ilerleme kaydedilmemesi, memnuniyetsizliğimizin temel nedenleridir. Bu o kadar güçlü bir şey ki bir başkasını dahi yaralayabilir, sevgiyi yok edebilir, hareketliliğimizi kısıtladığı gibi yeni yaşamla bağımızı koparıyor. Mira’nın anlamı huzur, Duško Mira’dan ayrı kalınca kendi huzursuzluğu ile baş başa kalır, kendisi gibi ölmüş saydığı kişilerle konuşmaya başlar. O gölgeler Duško’nun savaşta ve savaşla yaşayacağı anlamına gelir.

3.2. Sis ve Mehtap Romanı

Sis ve Mehtap romanı, Meşa’nın edebi eserler yaratmaya başladığı ilk yıllarda, kendisinin de 1943’e kadar bizzat iştirak ettiği Halk Kurtuluş Savaşı’nda yaşadıklarından esinlendiği bir romandır.

Yazar, savaşı donemi lirik ve masalımsı öğelerle anlatmıştır. Aslında romanda bütün insanların her dönemde aşına oldukları, özel durumlara lirik bir bakış açısı ile yaklaşılmaktadır. Her ne kadar *Sis ve Mehtap* romanı, Meşa’nın başyapıtları olan *Derviş ve Ölüm* ile *Kale* romanlarının yaratılmasına bir ön hazırlık olarak değerlendirilse de dönemin eleştirmenleri, *Sis ve Mehtap*’i artistik tanımlamalar bakımından partizan edebiyatının başyapıtı olarak göstermişlerdir. Hatta eleştirmenlerden biri, romanı psikolojik bir şiir anlatısı olarak tanımlayarak, onun Dostoyevski’nin “akıl hocalığının” etkisinde olduğunu ima edecektir ki zaten yazarın kendisi de bunu kabul etmiştir.

Sis ve Mehtap romanı, o dönemin Yugoslav Edebiyatı’nın, harika edebi kusursuzluğu ve müziksel yapısı ile benzersiz bir eserdir. İkinci bölümün hemen başlangıcında eserin kendine has musiki yapısı hissedilmektedir. Meşa Selimoviç’in, *Sis ve Mehtap* eserinde yarattığı bu şiirsel-müzik stilini hiç olmazsa bir cümle ile verelim istedik. Birinci bölüm şu şekilde başlamaktadır:

⁶⁴ *Sessizlikler*, Svjetlost Sarajevo, 1971. s 33

“Karanlık, karanlık, karanlık, her şey benzersiz şekilde tahrip olmuş, gökyüzü bile yok, ne yakınlığı ne de uzaklığı kalmış, dünya, hatta insanlar yok olmuş, var olan ise sadece gözleri ve vücutları belirten kara bir boşluk ve durmadan açılıp içine her şeyi çeken toprak, kendisine yaklaşan her şeyi homurdanarak içine çekiyor, kimileri önünde kimileri arkasında, başta ise rehberlik yapan bir köylü var, sesini bile duymadı, sadece gölgesini görebildi, bu nedenden dolayı yüzü ve şekli belli değil.”⁶⁵

Bu ritmik ve uzun cümle, Meşa’nın stilindeki hünerin olgunlaşmış bir örneğidir. İşte şimdi yazar, takıntılı olduğu tek konuyla kapışmaya hazırdır. Meşa Selimoviç, *Sis ve Mehtap* romanından sonra *Derviş ve Ölüm* romanını yazabilmiştir. Sadece stil bakımından değil motif bakımından da *Sis ve Mehtap* romanı *Derviş ve Ölüm* romanının öncülüdür. Romanıyla ilgili en sert eleştiri yazarın kendisinden gelmiştir. Bazı bölümlerinin gelişmemiş, duygu uyandırmayan, hikâyesi kötü yönlendirilmiş, amacının da belirlenmemiş olduğunu söylüyor. Oysa *Sis ve Mehtap* romanı, yazarını kullandığı dil bakımından en iyi yazarlar sınıfına dahil etmiştir. Bu eser olmasaydı *Derviş ve Ölüm* romanı da olmazdı.

Manevi duyguların sırlarına yaptığı lirik girişler, Meşa Selimoviç’in insanın ender neşeli halinden ziyade var olan trajedisini anlatmaktadır.

Sis ve Mehtap romanı, atmosferin zaman içindeki yansımalarını temsil etmekte olup, romanda yaşanan olaylar ise dâhili projeksiyonlardır. Savaş, romanın gerisinde kalmış gibi gösterilmiş olsa da insanın iç savaşı olarak belirtilmiştir çünkü burada söz konusu olan, insanın huzursuzluk dönemlerinde bilinçte gelişen iç çatışmalar meselesidir.

⁶⁵ *Sis ve Mehtap*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 9

3.2.1. Romanın Konusu

Romanda, köylü genç bir çift, yaralı bir partizan askerini iyileştirmeye çalışırlar. Bu üç kişinin ilişkileri anlatılmaktadır. Roman, Partizan askerlerin genç çiftin evine gelmesiyle başlıyor. Başkahraman Yovan'ın eşinin ismi Luba'dır. Yovan, askerlere nereden geldiklerini, hangi eylemlerde bulunduklarını, nereye gideceklerini sormaz. Ahırdaki işlerini tamamladıktan sonra askerlerin doldurduğu evine doğru isteksizce yönelir ve evinin kışlaya, avlusunun ise herkesin toplanma noktasına dönüştüğünü, kendi evinin kendisine ait değil de herkese ait bir ev olduğunu düşünerek hayıflanır. Evde yedi partizanın yanı sıra kendi kardeşi de vardır. İnsan yükü durmadan yağın yağmurla sembolize edilir.

Silahlı askerler yaralı askerini genç çifte bırakıp giderler. Luba, yaralı partizan askerle ilgilenir, saçlarını yıkar, kocasının temiz giysilerini giydirir sonra amcasının evine gider. Luba baba evine üvey annesinin yüzünden gitmeyi sevmiyor. Amcasının evine doğru giderken bir zamanlar sevdiği fakat evlenemediği sevgilisinin hayaliyle konuşur. Oysa dönüşte bir tüccarla konuşmasında zeki, hazırcevap hatta sert bir Luba ile tanışırız.

Romanın daha sonraki bölümünde; yaralı asker ile evdekilerin aralarında gelişen ilişkiler konu edilmektedir. Yovan'la yaralı asker arasında anlaşılması güç bir oyun oynanmaktadır. Başka bir oyun da Luba ile yaralı asker arasındadır. Bu oyunları yazar en ufak ayrıntılarına kadar işlemektedir. Luba, yaralı asker için kaygılsa da, alaycı ve aslında kötü bir niyeti olmaksızın onu kışkırtıyor. Aslında bundan zevk almış gibi bir hali de var.

Bu anlarda yazar, oyunun içindeki kişilerin, birbirlerine hitap ederlerken konuştukları dili her birinin profilini çıkartmak üzere kurgulamış. Bu dil üzerinden bu kişilerin karakteristik özelliklerini, tatmin edilmemiş arzularını, duygularını gözler önüne seriyor. Özellikle Luba ile kayınbiraderi arasında geçen konuşma ilginçtir. Luba'nın namuslu olduğuna inanmayan kayınbiraderi, ahlaki normlar doğrultusunda ona uyarılarda bulunuyor.

Gerçek Luba'yı, ruhunun derinliklerinde gizlediği samimiyeti, kaygılandığı yaralı asker ile konuşmalarından tanıyabiliyoruz. Yaralı asker gösterdiği dostluk örneği ile Luba'nın, kendisine açılmasını sağlayınca genç kadın, aşkını, hayallerini anlatıyor.

Yaralı partizanın samimiyeti, içtenliği Yovan'ın da açılmasını sağlıyor fakat evdekilerin ağır yaşam koşullarını idrak edince, hemen bu evden ayrılma kararı alıyor.

Genç çiftin çocukları yoktur. Yaralı asker komutanın (Luba'nın eşinin kardeşi) geldiğini, Partizan birliğinde kendileriyle birlikte dolaşan yedi yaşındaki çocuğu Luba'nın evlatlık almasını istediğini söyler. Luba ise büyük aşkı Srečko'nun durumunu öğrenmek amacıyla şehre haber göndermiştir. İki genç birbirlerine yakınlaşırlar zaman içinde.

Bu arada Alman askerlerinin köye yaklaştıkları haberi gelince Yovan, yaralı partizan askerini alarak kaçar. Luba ise köyde kalır. Evine dönmek isterken Alman askerlerinin yakaladıklarını esir alarak uzaklaştıklarını görür. Eve yaklaştığında alevlerle karşılaşır. Yovan'ı ve yaralı askeri bulmak için nehre doğru koşar, onları kanlar içinde yerde bulur.

Her gün ölümün üzerine yürüyen, öldürülmeyi umursamayan kayınbirader sağ kalmıştır. Luba'ya köydeki yakınlarının yanına gitmesini, daha sonra onu arayacağını söyler. Luba yalnız kalmış, son günlerini birlikte geçirdiği bu iki adam ölmüş, evi de yanmıştır.

Romanın bu kısmına Meşa; sisli ortamı, karanlığı, geceyi, yalnızlığı ve Luba'nın ağlama isteğini yerleştiriyor.

3.2.2. Karakterler

Sis ve Mehtap romanının kahramanları sanki dünya dışındadırlar. Onlar ağır savaş yıllarını yaşamış olsalar da kendi iç dünyalarına gömülmüş olarak yaşamaktadırlar. Romanın üç kahramanı vardır: Luba, onun eşi Yovan ve iyileştirmeye çalıştıkları yaralı asker.

Luba: Çiftçi Yovan'ın eşidir. Basiretli ve konuşkan orta yaşlarda bir kadındır; dili “dikiş makinesi gibidir”, pek akıllı değildir, acelecidir, bazı özelliklerine göre yine de güzeldir. Sevmediği eşinden daimi olarak bir kaçış içindedir, Meşa da bu durumu şu şekilde dile getiriyor:

“Yaklaşmasından korktuğu için kaskatı kesiliyor, dokunma ihtimali bile midesini bulandırıyor.”⁶⁶

Sevmediği adamla evlenmiştir, gençliğinin büyük aşkı Srečko'yu çok sık düşünmektedir. Erotizm dolu, kıvrak hali ve güzel görünüşüyle, erkeklerin dikkatlerini üzerine çekmektedir. Kafasında örgüleri birbirine değdirmekten kaç tilkinin dolaştığını kendisi bile bilmez, konuşma üslubu ise serttir. Kocasını onu çılgın ve zapt edilemez bulur, ele avuca sığmaz, biraz da yabaniidir. İyileştirmeye çalıştığı yaralı delikanlı ise garip bir kadın olduğunu düşünür. Neşesi anında söner, sağı solu belli olmaz. Luba, köye gelin gidince ucuz sabun kokan, kaba ve kızarık elli, tırnaklarının altında kara toprağın izleri kalmış, ufak tefek ve dolgun biraz da şişman fakat zararsız olan kız kardeşine benzemeye başlar. İç konuşmalarından onun yaşam dolu olduğunu anlarız.

Kendisine sokulmayan ve elini sürmeyen kocasına saygıda kusur etmeyen, vazife bilip de belirlediği sorumluluklarını uzaktan da olsa bir şekilde yerine getiren, yaşama özlemi içerisinde olan, yaradılışına göre becerikli ve mücadeleci bir kadındır Luba. Luba'yı ve onun davranışlarını en iyi şekilde anlatan yaralı askerin ortaya koyduğu görüşleri şöyledir:

“Ağır fakat emin adımlarla yürüyen, bir ayağıyla sağlam basmadan diğerini kaldırmayan, dengesini bozmadan attığı her adımda toprağa iyice gömülen Yovan'ın aksine, Luba'nın adımları daha yumuşak, bir ayaktan diğerine

⁶⁶ **Sis ve Mehtap**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 33

⁶³ **Sis ve Mehtap**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 45

geçişleri daha kolay, kendinden emin, yürüyüşü karmaşık, kaprisli, bazen gürültülü, bazen sessiz.”⁶⁷

Yovan: Luba’nın kocası, çiftçi, elli yaşlarında yıpranmış, sessiz, ailesine karşı sorumluluklarının ağırlığı altında ezilmiş, Luba’nın bitmez tükenmez isteklerini sabırla yerine getiren ve aralarında fiziksel bir ilişki olmamasına rağmen Luba’ya iyi davranan bir adam. Mütevazı, gerçekleştiremedikleri yüzünden huzursuzluk yaşamayan, yaşadığı hoyrat hayata alışık, yazarın daha romanın başında belirttiği gibi “dağların değneği”, alçak gönüllü köylü, sade, yoksul ve hayal kurmayan bir kişidir. Kısa boylu, yamru yumru elli. Luba’ya göre çirkin bir adamdır.

Yaralı asker: Yirmi yaşlarında, ince yapılı, genç ve yakışıklı, her şeyin komik bir yönünü bulma becerisine sahip, şehrin haylaz akıllısı, dalgacı bir genç. Luba’nın gözlerinde ise, yakışıklı, neşeli ve küstah:

“Topaç kadar hareketli, uysal dükkâncı, polislerin ve okulun baş belası, babasının ağır elinin hedefi, kavgaya önderlik eden, filmlerdeki şövalyelere özenen Bosnalı şövalye, esprili ve alaycı, hem kötülüğü ve hem de iyiliği bir çuvalın içinde biriktirmiş gibi içinde sakladığından bu huylarını sırasız ve tesadüfen ortaya çıkaran şehrin serbest avaresidir.”⁶⁸

Ender görülen ve çok değerli bir özelliği de sözleriyle insanları boyun eğdirebilecek kadar etkileyebilmesiydi.

İşte bu üç kişi romanın başkahramanlarıdır. Yazar, hayat dolu Luba’nın, özlem ve arzularını öne çıkararak onu hayatta bırakıyor.

Romandaki başkahramanların yanı sıra, savaşta; çocuklarını, eşini, ebeveynlerini, bütün ailesini kaybetmiş, evi yakıldığı için evsiz kalmış Yovan’ın öz kardeşi Çango’dan bahsedilmektedir. Kurşun işlemeyen gaddar, uzun boylu fakat biraz kamburca, ince boyunlu bu adam gülmeyi ve konuşmayı becerebildiği için çirkinliğini biraz olsun saklayabiliyordu. Gözleri küçük olsa da “bakışları kötü değildi” ve gözlük kullanıyordu.

⁶⁸ **Sis ve Mehtap**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 40

Romanda ayrıca Partizanlar askerlerinden da bahsedilmektedir. Yazar, Luba'yı sevmeyen yengesini yani amcasının karısından, Luba'nın oynaklığını ve erotik duruşunu ortaya koyan tüccardan ve Luba'nın âşık olup sevdiği fakat evlenemediği, sevmekten de vazgeçmediği Srećko'dan:

*“Ona şanslı diyorlardı ama bana pek de öyle gelmiyor, mutluluk vermiyordu, daha sonra savaş ve benim evlenmem aramıza girince belki şanslı olabilmiştir, ciddi olmayan bu ismi ve onu sevmiştim, onunla vakit geçirmek neşeli, kolay ve güzeldi ama bütün bunların basit şeyler olduğunu zannediyor, aynı şeyleri her zaman bulabileceğimi umut ediyordum, o da beni sevmişti, oldukça komik ve iyi birisiydi”*⁶⁹ diye bahsetmiştir.

Kardeşinin haksızca öldürülmesinin acısını hala içinde taşıyan Meşa, kardeşinin yaşadığı trajik olayı, Almanların öldürdüğü Yovan ile yaralı askerin trajedisini anlatan *Sis ve Mehtap* romanına aktarmak istemiştir.

Sis ve Mehtap romanı, Meşa'nın üslup özelliklerini en iyi yansıtan eseridir. Meşa Selimoviç, karakterlerin evrensel boyutlarını özellikle dil farklılıkları üzerine inşa etmiştir. Karakterlerin konumları ve onlarla ilgili olarak anlatıların hepsi açıktır: ev sahibi, eve gelen partizanlar, ev sahibinin karısı, erkek kardeşi, genç delikanlı, hepsinin tarihi bir zaman dilimi içinde yakalanışları, savaşın güçlükleri ve insanlık, yaşadıkları her şeyi yazarın diliyle anlatmaktadırlar.

Karakterler içlerine kapandıklarında kullandıkları dil, yazarın dilidir. Konumları gerçektir, sanatsal yaratıcılık altında kişilerin görüntüsü açıkça ortaya çıksa da ne kadar ve nasıl konuştukları işitilmemekte sadece düşünüp de söyledikleri duyulmaktadır. Meşa'nın *Sis ve Mehtap* romanının kahramanları, hikâye anlatıcısının dışında, aynı dili değişik perspektiflerden konuşmaktadırlar. Zaman ve mekân etrafında kümelenmiş roman kahramanların var oluşlarını ve konumlarını belli eden değişik şekildeki psikolojik açıklamaları, Selimoviç'in açıklamalarıyla aynıdır. Meşa Selimoviç'in düşüncesi ve şiirsel stili bu romanla sağlam temellere oturtulmuştur.

⁶⁹ **Sis ve Mehtap**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 69

Düşüncelerini, şiirsel anlamda kurduğu cümlelerle anlatırken, az da olsa acıklı tonlamalar eşliğinde öyle ikna edici biçimde yansıtmıştır ki, Balkan Edebiyatında bu özellik tekrar edilememiştir.

3.2.3. Romanda Mekân ve Zaman

Sis ve Mehtap romanını Meşa Selimoviç, 1943'te bizzat iştirak ettiği Halk Kurtuluş Savaşında yaşadıkları gerçeklere bağlı olarak yazmıştır.

Romanı yazdığı dönemde Meşa Selimoviç de Partizan hareketine katılanlardan birisidir. Diğer eserlerine nazaran savaşın getirdiği felaketler romanda daha fazla yer tutmaktadır. Açlık, sefalet, evleri yakılıp yıkılmış insanlar... Kahramanlarının içinde kopan fırtınalar, yağmur-çamur, güneş, sis ve ayaz ile sembolize edilerek anlatılmaktadır. Bu eserin en önemli yanı, hangi ortamda olurlarsa olsunlar, savaş veya savaş sonrasında, hikâyenin kahramanları her zaman duygularını ve ikilemlerini ortaya koyabilmesidir.

3.2.4. Anlatıcı

Sis ve Mehtap romanının içinde gelişen hikâye farklı anlatımlarla ilerlemektedir. Savaş ortamındaki toplumun hikâyesi, iç planda roman başkahramanının psikolojik dramının sıkıntıları, peşi sıra gelen üç hikâye ile gelişmektedir. Romanın bütününde iki kişinin anıları anlatılmaktadır – Luba ile delikanlı kendilerini anlatıyorlar: Luba sevdiği adamı, delikanlı ise şehirde geçen çocukluğunu, işgalcilerin gelmesiyle Partizanlara katılışını. Luba'nın profili statik değildir, "olabilirlik içindeki yaşamı" hakkında planlar yapar, sorgular.

"İlk önce, çamura battığı için kül rengine dönüşmüş saçlarını yıkadı, onu güçlükle tanıyabildi, onu bu şekilde değiştirip belirleyen geceyi üzerinden çıkardı, yaşam belirtisi vermeyen parlak saç telleri zor da olsa ortaya çıkmıştı. Gözlerinin içine, derisinin altına, ağzının içine girmiş toprağı temizledi, hatta tükürüğü bile çamurluydu, dün akşam, yüzü solgun ve parlaktı, şimdi ise kararmıştı. Gençlerin savaşa gitmesine engel olmak gerek, onların yerine yaşlılar gitseydi daha az koşuştururlar, atak olmazlar kendilerini korumanın bir yolunu bulurlardı. Dönmeseler bile onlar için büyük yas tutulmazdı ama bu

gencecik delikanlılar, kendilerine acımadıkları gibi onlar için üzülen bizlere de acııyorlar.”.⁷⁰

Ufak tefek yaralı partizanın düzgün konuşması Luba’ya şehri anımsatıyor gençlik anılarını, sevgilisi Srečko’yu hatırlatıyor. Kocas Luba’ya ulaşamamış, kalbine dokunamamış belki de bu nedenle onu ihmal etmişti ama yine de en kötüsü ölmüş bir adamdan, kendisini kurtarmasını umut etmesiydi. Var olmayan birisinin yardımını bekleyerek, bataklığa gömülmüş gibi imdat çığlıkları atıyor.

Meša Selimoviç, izlenimci (empresyonist) portreler çizmiyor, ortamı dönemin ruhunu, onun var oluşunun felsefi boyutlarını araştırıyor. Savaşı da yakın ve geçmiş tarihin gerçekçiliği içerisine yığılmış tezatların neticesinde ortaya çıkan diyalektiğin dönüm noktası olarak algılıyor. Tarihi olayların ve bütün insani ilişkilerin, düşünce ve duygu ortamında meydana geldiğinin bilincinde olan Meša, insanoğlunun var oluş gerçeğinden başlıyor.

Meša Selimoviç, bu deneysel romanıyla, başkahramanları: çiftçi ve aynı zamanda Partizan Komutan (onun kardeşi), şehirde büyümüş olan Genç Partizan askeri ve bu Genç Partizan’a âşık olan çiftçinin karısının arasında, hesapsız kitapsız gelişen içsel monologlarını gözlemleyerek olayların psikolojik bütünlüğünü belirtmeyi deniyor. Sonunda Genç Partizan ve çiftçi Yovan, Almanlar tarafından öldürülür. Luba onları gömmeye çalışır.

Yazar, mehtap sembolünü, çiftçi Yovan’ın yalnızlığını anlatmak için kullanıyor:

“Bulutların oluşturduğu o zalim ve düz çizgiye umutla bakıyor Ay’ın nereden çıkacağını biliyor, her gece büyük bir heyecanla bekliyordu. Etrafını saran ve huzursuzluk yaratan o tehditkâr ve yoğun karanlığın içinden birden ortaya çıkınca, bataklık ve düz ova o sevimli ışıkla aydınlanıp canlanıyor, derin gölgeler oluşuyordu. O vakit etrafındaki dünya, gündüzün aydınlığından daha değişik, acımasız güneşin altından çok daha yakın ve ılımlı, sessiz ve sakin bir şekilde yeniden doğuyordu. Hayatı zorlaştıran ve huzursuzluk yaratan

⁷⁰ **Sis ve Mehtap**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 5

karşılaşmalar ortadan kalkıyor, uykulu haliyle her şey çok daha güzel oluyordu.”⁷¹

Aydede onun ortaya çıkan görüntüsünü güzelleştiriyor, yalnızlığa çekildiği anlarda ona arkadaşlık ediyordu.

“Aşk buluşmaları ve dini ibadetlere benzeyen bu gece ziyaretleri onu sakinleştiriyor, güven veriyor, özüne geri dönmesini sağlıyordu”⁷².

Romanın sonu, başlangıcında olduğu gibi, çerçevelenmiş bütünlüğünden kopmuş, sessizliğin ıstırapı ile fakat boşluk içinde hatıraların anımsanmasına ve olası daha iyi bir hayat yaşanmasına olanak vermeyen ıstıraplı bir yaşam olarak ortaya konulmuştur:

Luba, bataklığın içindedir, çamurlu suyun içine batmıştır, eşi Yovan ve partizan onun için aynı anlama geliyorlar, sadece yaşlı olanı biraz daha ağır, ayağı suyun altındaki yılanlara benzeyen kaygan köklere değişiyor, yaşlı olanla zorlanacağı belli oluyor. Onayaklaştıkça daha derine gömülüyor, tutunabilmek için omzuna yaslanıyor, gittikçe daha derinlere batmaya başlıyor, yoğun çamur diz kapaklarına kadar ulaşıyor, burada ne kadar kaldığını ve ne kadar derine gömüldüğünü bilmiyor, onu kuru alana nasıl çıkardığını da bilmiyor. Bazen kendisinin de bataklığa gömüleceğini veya ikisini de bataklığın yutacağını zannediyor, çekiştiriyor, ayakları çıplak, ayakkabıları çamurun içine saplanmış, çekip bırakıyordu, bırakıyor ve kusuyordu. Konuşmak istememesine rağmen konuşamadıkları için ıstırap çekiyordu, sırf sessizliği bozmak için ağlıyordu, bu dünyada sessizlikten başka hiçbir şey yoktu, diğerini de çekip ağlıyordu, artık gücü tükenmişti, kazma kürek getirip onları aynı çukura gömene kadar her ikisini de düzlükte yan yana yatar vaziyette bıraktı:

“-Beni duyuyor musun? Oradan çekilmelisin, yalnız kalamazsın. Bu gece onlara saldıracağız.

-Bu gece, fark etmez. Bu gece geç oldu.

-Seninkilerin yanına git, bunlar geçtikten sonra dön. Seni arayacağım.

⁷¹ **Sis ve Mehtap**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 62

⁷² **Sis ve Mehtap**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 64

-Beni çocuk yüzünden arayacaksın.

-Seni arayacağım.

-Sen de bu gece hayatını kaybedebilirsin. Hepiniz bu gece ölebilirsiniz.

-Etrafı dolaşarak git, ovanın üzerinden geç, köye yaklaşma.

-Ovanın üzeri sisli mi?

-Ovanın üzeri sisli değil. Sisli olduğunu mu zannediyorsun?

-Bilmiyorum.

-Git.”⁷³

3.3. Derviş ve Ölüm Romanı

“Bismillahi’r-Rahmâni’r-Rahîm

Hokkayı ve yazı tüyü ile yazılanları şahitliğe çağırıyorum;

Alacakaranlığın güven vermeyen karanlığını ve geceyi, gecenin de canlandırdığı her şeyi şahitliğe çağırıyorum;

Ayın on dördü ile sabahın aydınlığını şahitliğe çağırıyorum;

Kıyamet gününü ve kendi kendini kınayan ruhumu şahitliğe çağırıyorum;

Dünyadaki her şeyin başlangıcını ve sonunu belirleyen zamanı

Her insanın, her zaman kayıp’ta olmasını kanıtlamak için şahitliğe çağırıyorum.”⁷⁴

Meşa Selimoviç’in en meşhur eseri olan *Derviş ve Ölüm* romanı yukarıdaki cümlelerle başlıyor:

“Bana ait olan bu hikâyemi; nedensiz, öylesine, herhangi bir beklentim olmaksızın, ne kendime ne de her hangi bir başkasına fayda sağlamak amacıyla değil de çıkar ve anlayıştan daha güçlü olan bir güdünün tesiriyle; önümde

⁷³ **Sis ve Mehtap**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 78

⁷⁴ **Derviş ve Ölüm**, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 6

kışkırtırcasına bekleyen bu kâğıdın üzerinde, bana beni anlatan, kendi kendime yaptığım acı dolu konuşmalarımın mürekkeple yazılmış izlerini bırakması ve hesapların görüldüğü o günde, şayet bu gerçekleşecek olursa, çare olması umuduyla yazmaya başlıyorum.”⁷⁵

Yazı tüyüme neler takılır bilemem; fakat içimde olup biten bana ait bazı şeyler, harflerin kıvrımlarında şekillenmeye başlayınca, hiç yaşanmamış veya hiç olmamış gibi olmaktan, sis bulutlarının girdabında kalmaktan kurtulmuş olacaklar. Böylece kendimi, dönüşmekte olduğum ve bilmediğim garip halimi görebilmiş olacağım. Bana öyle geliyor ki asıl garip olan şey şimdi olduğum gibi hiçbir zaman olamamış olmamdır. Karışık şeyler yazdığımın farkındayım, başlattığım yargılamanın sonunda karşıma çıkacak olan sonuçların etkisiyle elim titriyor, hâlbuki bu yargılama esnasında ben; hem yargıç, hem şahit ve hem de davalıyım. Bu yargılama esnasında, dürüst olacağım; çünkü samimiyet ile dürüstlüğün artık aynı şeyler olduklarından şüphelenmeye başlıyorum. Samimiyet, doğruları söylemiş olduğunuzdanemin olmaktır (peki ya kim bundan emin olabilir ki?) oysa dürüstlüğün birçok şekli olduğu için aralarında uyumsuzluklar vardır.

Derviş ve Ölüm, Ahmed Nureddin adlı şahsı anlatan bir romandır. Bu eserde hiçbir şey rasgele seçilmemiştir. Derviş bu romanda gerçeği, köle olduğu Rabbinin yolunda hizmet ederek bulmuş olan dini bir liderdir. Ölüm bütün inançların yıkıldığı ve sorgulandığı bir sınavdır. Ahmed Nureddin’in Arap dilindeki anlamı: “Rabbine sürekli şükreden”, Ahmed Nureddin ise; “İmanın ışığı” anlamındadır. Bu roman insanın olduğu ile olması gereken arasındaki mücadeleyi anlatmaktadır. Burada anlatılmak istenenler din, aşk, intikam, nefret, yetki ve insani kanunlar ile ruhanî kanunlar arasında sıkışan bir insanın vicdanı ile mücadelesidir. Romanda sosyal düzen ve Tanrı arasında sıkışmış olan Ahmed Nureddin kendini arıyor. Adalet ve öz kardeşinin hayatı için mücadele verirken kendi kararlarının sebep olduğu yokluklarla karşılaşınca kendi de güç duruma düşüyor.

⁷⁵ **Derviş ve Ölüm**, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 6

Derviş ve Ölüm felsefi yorumlardan kaçınılarak çok iyi düşünülmüş sanatsal bir mizaç ile artistik süsler içermeyen bir dil ile yazılmış, sosyal sorunlara şahsi düşüncelere yer vermeden derin bir analiz ile okuyucuya aktaran bir eserdir.

Meşa Selimoviç'in eseri ve başkahramanı edebiyatçıların her zaman ilgisini çekmeyi başarmıştır. Ahmed Nureddin ve onun kişisel ikilemleri, Bosna Hersek Edebiyatında önemli ve derin bir iz bırakmıştır. Bu kitapta da diğer bütün eserlerinde olduğu gibi bir mutluluk arayışı anlatılıyor. Âdemoğlu her şeye rağmen mutluluğa ulaşmak umuduyla durmaksızın belirsizlikler içerisinde dolanıp duruyor. Ancak yaşamının her anı ona ihanet ediyor, o da mutluluğu ararken mutsuz olduğunu hissediyor. İnsanlığın trajik sırlarına batarak hayatın anlamına ulaşamayacağını anlaması üzerine:

“Yaşayanlar bilemez; ey ölümler bana korkmadan, dehşete düşmeden nasıl ölünür onu öğretin. Çünkü ölüm de hayat gibi manasızdır.”⁷⁶

Derviş ve Ölüm'de Meşa Selimoviç, Mevlevi bir İslâm aydını olan Ahmed Nureddin'in hayatını ve kaderini anlatıyor. Hayatın manasını kavramaya çalışırken Doğu kültürünün güzellikleri, sır ve gizemleri ile karşı karşıya kalıyor. Yazarın yoğunlaştığı konu insanın doğuşundan ölümüne dek içerdiği gizemlerdir. Bu eser felsefi ve duygusal varoluş bakımından iki yönlü şekillendirilmiştir. Her iki açıdan da hayatın, var oluşu anlamı ele alınmıştır. Âdemoğlu ve yaşadığı dünya arasındaki ikilemde, Selimoviç, Âdemoğlunun var oluşunda yer alan temel sebepleri anlatabilmek adına farklı sunum tarzlarını kullanmıştır. Görsel açıdan etkili bir sunumla başlayarak, amacından uzaklaşmalar görülse de yapısında sakin başlayan, aniden hızlanan ve ateşlenen cümle yapıları gözlenmektedir. Yani Meşa Selimoviç'in fikri, anlaşılması zor olan farklılıkları yakalayıp karşılaştırmak felsefi ve psikolojik açıdan sabitleştirmektir. Şüphesiz Selimoviç, bu fikri ile başarılı olmuş ve fikirsel açıdan eserine önemli bir boyut katmıştır.

Kitabın giriş bölümünde: “*Derviş ve Ölüm* adlı eserimi, neden yazdım, nasıl yazdım,” başlığı altında, Selimoviç'in yaptığı açıklamalar yer almaktadır.¹⁹⁴⁴

⁷⁶ *Derviş ve Ölüm*, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 23.

yılında partizan üyesi olan kardeşi Şevkiya'nın, Tuzla'da kurşuna dizilerek idam edilmesini anlatıyor. *Derviş ve Ölüm*'ü yazmasının asıl sebebinin hayatını büyük ölçüde etkileyen bu olay olduğunu belirtiyor:

“Ardından başka sıkıntılara başka krizlere yakalandım bu yüzden tekrar kalemi elime aldım ve ölen kardeşimin meselesini hecelemeye koyuldum. Maalesef yazdıklarım zayıf ve cılızdı. Olaya aşırı şekilde yakındım, adeta onun ateşi ile sarhoştum, aramızda psikolojik ve duygusal bir mesafe yoktu, her şey çok şahsi ve çok klişe idi, bu haliyle yalnız beni ilgilendiren ilkel bir mersiye olabilirdi yazılanlar. Olayın örgüsünü zamana bırakarak ilk çalışmalarımın zayıf yönünü teşkil eden dille uğraşmaya başladım. Bu ressamın renkleri kaynaştırması gibi bir şeydi. Gördüm ki istediğim şekli veremediğim dil, benim için büyük parçalardan daha önemli olan nüansları ifade etmeye yetmiyordu. Uzun senelerden beri ifademi olgunlaştırmaya özellikle de karmaşık duygu ve düşünceleri anlatmaya, kafamdaki gelgitlerin veikilemlerin düğümünü çözmeye ve güç yakalanabilen coşkunlukların derinliğini ifade etmeye yetecek ulvi bir dil yakalamaya gayret ediyordum. Çağdaş yazarlarda aradıklarımı tümüyle bulamadım. Günümüz edebiyatının dili gelişmiş olmasına rağmen oldukça suni, cılız, soyuttu.

Bu dilde Andriç'in başardığı şekilde bir etki yaratabilmek için üst düzeyde bir yazar olmak gerekiyordu. Benim bulacağım dil; ne daha iyi, ne daha geniş ifade imkânlarına sahip ne de daha zengin ve daha zarif olacaktı. Zaten bu, gülünç gerçekleşmesi imkânsız boş bir heves olurdu. Ben elime ve gönlüme uygun öyle bir dil bulmalıydım ki o içimde kopan fırtınaları ifade edebilecek kapasitede olsun. Ne aradığımı tam olarak bilmiyordum yalnız nasıl bir dil olması gerektiğini seziyordum. Bulduğum zaman ne aradığımı tam olarak bilecektim.”⁷⁷

Romanın girişine bu açıklamanın alınması çok isabetli olmuş. Daha girişte önünde saygıyla eğilmeniz gereken bir değer farkınavararak başlıyorsunuz okumaya. Sonra her sayfa, her cümle bu saygıyı büyütüyor.

⁷⁷ Pisci, mišljenja, razgovori, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 34,35

Roman bir dervişin iç dünyasında kardeşinin öldürülmesi üzerine başlayan çatışmaları, tartışmaları, gelgitleri anlatma eksenine oturmuş, Dostoyevski tadında bir başyapıt. Dervişin yaşadığı yer Bosna'nın bir kasabasıdır. Yaşadığı zaman ise Osmanlı dönemidir, XVIII. yüzyıldır. Kasabanın yönetimi; Kaymakam, Müftü, Kadı, Dük gibi dönemsel isimlendirmelerle anılmaktadır. Ancak yönetim, uzakta işin çok dışında kalan; Padişah, Serasker, Miralay gibi adların geçtiği bir üst yönetime bağlıdır. Kasaba ahalisi Müslüman'dır. Dervişin başında bulunduğu tekke, devlet yapısı içinde yer alan bir tür sivil kuruluştur. Derviş, İslâm dininin sivil tarafını, Müftü ve Kadı ise resmi yönünü temsil etmektedir. Olayların akışı boyunca bir Müslüman'ın düşünce tarzı, tepkileri, kişiliğini ve kimliğini oluşturan temel esaslarıyla hayatın gerçeklikleri arasında kalışı irdelenmektedir. Ancak toplumsal ve sosyal boyut değil bireysel ve psikolojik boyut ön plandadır.

Bu yönüyle eski Yugoslavya'nın yönetim tarzının, insan ilişkilerinin İslam kalıbı içinde eleştirel yorumu gizlenmiş gibidir. Yazarın İslam kültürüne ve kullandığı dile olağanüstü hâkimiyeti, işin bu kısmını arka planda tutmaktadır. Derviş, dünya görüşü ile gerçek dünya arasında çatışma yaşayan kişidir. Kişi neye nasıl inanırsa inansın karşı karşıya kaldığı olaylar iç dünyasındaki temel değerleriyle; mesela adalet, mesela affetmek, mesela intikam gibi yine insanın iç dünyasının temel duygularıyla çatıştığında meydana gelen değişim, belki çürüyüşanlatılmaktadır.

Kişilik ve iç dünya tasvirleri hikâyenin geçtiği zamanı da mekânı da sosyal yapıyı da geri plana itmiştir. Ön planda Derviş Ahmed Nureddin, onun kardeşinin öldürülmesine karşı gösterdiği tepki, çevresindeki insanların karakter yapılarına göre davranış biçimleri vardır.

3.3.1. Romanın Konusu

Birinci bölümünde ilk olarak ele alınan konu yazmak üzerinedir. Bu bölümde Şeyh Ahmed Nureddin'i tanıyarak onun şok edici itiraflarının tanığı oluyoruz. İtiraflarını yazma nedenini ise üstün bir amaç olarak gösteriyor. Yazmayı kendisi ve başkaları ile hesaplaşmak olarak görmesinin yanı sıra bunu ölüm ile karşı karşıya duran bir insanın bulunduğu durumdan bir çıkış olarak görüyor. İkinci bölüme kadar sadece “tehlikeli bir kelime” olan isyan konusu açılıyor.

İkinci bölümde ölüm döşeğindeki bir hastaya gittiğini düşünerek ölüm hakkındaki inançlarını gözden geçiriyor. Kardeşi tutuklu olduğu için içi huzursuzlukla dolu olan Ahmed Nureddin sonsuz hayat hakkında ona öğretilenlerin yetersiz olduğunu anlayarak korkuya düşüyor. Yaşlı adamla karşılaşmak yerine, Kadı'nın eşi olan kızı ile karşılaşınca kardeşi Hasan hakkında konuşuyor. Hikâyeye göre kardeşi için bir şey yapma fırsatını kaçırıyor.

Üçüncü bölüm nevrüz akşamının havasını okuyucuya aktarıyor. Burada anlatılan nevrüz akşamı Valpurgin'in Faustosu'nda bahsettiği gençliği ve üretkenliği kutlayan putperest şölen ile rahatlıkla karşılaştırılabilir. Bütün bu olanlar dervişin kalbine ek sıkıntılar getirecek ve olacaklar için bir zemin oluşturacaktır.

Dördüncü bölümde karşımıza zabitlerin elinden kurtularak tekkenin bahçesine kaçıp saklanan isimsiz bir serseri çıkıyor. Şeyh Ahmed Nureddin, uzun bir süre ne yapması gerektiği konusunda ikilemde kalsa da sabah olanları Molla Yusuf'a anlatmaya karar veriyor. Molla Yusuf olanları duyduğunda hemen gardiyanlara haber verdiyse de serseri çoktan gitmiştir. Ahmed Nureddin karşılaştığı bu serseriye zihninden silip atamıyor, hatta ona İshak ismini vererek hayali sohbetler ediyor.

Beşinci bölümde, Ahmed Nureddin, öbür oğlu hakkında bir şeyler öğrenmeye gelen babası ile yüzleşiyor. Müsellim ile kötü sonuçlanan münakaşanın hemen ardından Hasan, kardeşini neden tutukladıklarını anlatıyor. Kardeşi Harun, Kadı'nın kalem-kâtibi olarak görev yapan bir kişinin, önceden yazılmış itiraflarını bulmuş, kısa bir süre sonra ise bu şahıs öldürülmüştür. Harun, öğrenmemesi gerekenleri öğrendiği için tehlikededir. Hasan, kardeşini zindandan birlikte kaçırmalarını önerse de adalete inancı olan, hatta kendi konumunu da üstün adalet anlayışına bağlayan Derviş bu öneriyi reddediyor.

Altıncı bölümde özgür düşünceleri olan bir insan ile inançları olan Derviş arasındaki iç hesaplaşmalar devam ederken, Müsellim'in onu huzuruna kabul etmemesine rağmen Ahmed Nureddin Müselimin'in önerilenleri hala doğru olarak kabul etmiyor. Bölümün sonunda kendisine karşı galip Kadı ile de görüşüyor.

Yedinci bölümde Ahmed Nureddin, pansiyoncu ile gece karşılaşıyor. Bir yabancı yanına yanaşarak neler yaptığına dikkat etmesi hususunda onu uyarıyor. Müftünün yanına gitmeye karar veriyor. Bu arada askerlik arkadaşı Kara Zaim'e para teklif ediyor. Kara Zaim bunu kabul etmediği gibi büyük bir cahillik ederek olanları Müftü'ye aktarıyor.

Sekizinci bölümde, Ahmed Nureddin, Hafız Muhammed'den, Harun'un üç gün önce idam edildiğini öğreniyor. Namazdan sonra camide sarsıcı bir hutbe veriyor.

Dokuzuncu bölümde, olaylar Ahmed Nureddin'in aleyhine dönüyor. Dört atlı tarafından saldırıya uğruyor (kıyametsel, apokaliptik bir resim). Gecenin ortasında tutuklanarak kaleye getiriliyor. Orada ne kadar zaman geçirdiği kesin olarak belirtilmese de aşağı yukarı on gün sonra serbest bırakılmasıyla birinci bölüm sona eriyor.

Onuncu bölüm (ikinci kısım) anılarla başlıyor. Savaş zamanında oğlunu geçindirmek için vücudunu satan bir kadını hatırlıyor. Düşman askerleri evinin bulunduğu toprakları işgal edince onlarla bir süre yaşamak zorunda kalmış ve onlartarafından öldürülmüştür. Ahmed Nureddin, bu kadının oğluna kol kanat germiş, sonra da dergâha getirmiştir. Bu çocuk, Mola Yusuf'tur.

On birinci bölümde Ahmed Nureddin herkesten, her şeyden nefret etmeye başladığını anlıyor.

On ikinci bölümde Ahmed Nureddin, kardeşini dergâhın bahçesine gömüyor. Bu hareketi sayesinde insanlar ona saygı duymaya başlıyor.

On üçüncü bölümde Ahmed Nureddin yaptığı yolculuk sırasında hayatına bağlı resimleri kafasında canlandırıyor. Bölümün sonunda intikam vakti gelmiştir.

On dördüncü ve on beşinci bölümlerde Hacı Sinanuddin tutuklanıyor. Bu gelişmeler sonrasında Ahmed Nureddin, hem Hoca'nın serbest bırakılacağı hem de suçluların cezalarını bulacağı umudu ile Hoca'nın etkili bir siyasi kişilik olan İstanbul'daki oğluna olanları anlatan bir mektup yazıyor. Öyle de oluyor; Müsellim idam ediliyor, Baş Kadı, kaçmasına rağmen yakalanarak idam ediliyor.

On altıncı bölümde, Ahmed Nureddin'i, Baş Kadı olarak göreve getirenler, ondan Hasan'ın tutuklamasını isterler. Ahmed Nureddin, Hasan'ı tutuklamaya karar verir. Ancak Mola Yusuf, Hasan'ın kaçmasına yardımcı olur. Herkes, Ahmed Nureddin'in onun firarına izin verdiğini düşünmeye başlar. Ahmed Nureddin, herkesin nasırına basmıştır ve bu nedenle ölmesi gerekmektedir. Dergâhta geçirdiği son akşamında, oğlu olma ihtimali olan bir genç geliyor. Bölümün sonlarına doğru bu gencin annesi ile Ahmed Nureddin arasındaki ilişkiden bahsediliyor. Sabaha karşı ölüm korkusu ile yüzleşiyor. Ahmed Nureddin'in hikâyesi, başladığı gibi Kur'an ayeti ile son buluyor- "*Muhakkak ki insan hüsrân içindedir.*"⁷⁸

Derviş ve Ölüm romanının içeriği bir insanın bilincine odaklanmıştır, Ahmed Nureddin'in bilincine. Yazar başkahraman Şeyhi okuyucuya tanıttıktan sonra, okuyucuyu olaylara derinlemesine nüfuz ettiriyor. Yazar kırılmış ve zor durumda kalmış bir insanı anlatabilmek için özel bir ses vurgusu yaratmış. Uzun bir süre sessiz kalan bu insan şimdi kendini rahatlatmak için konuşmaya karar veriyor. Böylece Ahmed Nureddin, değiştiremeyeceğini bildiği halde geçmişini sorguluyor. İçinde bulunduğu zamanı ve kendisini gerçekçi bir şekilde gözlemlemeye çalışırken gelecek konusunda kararsız ve şaşkındır.

3.3.2. Karakterler

Ahmed Nureddin: Dergâhın Şeyhi, dinin ışığı. İlk başta insanların dürüstlüğüne ve dünyada adaletin varlığına inanan saf bir dervıştır. Kişilik olarak sorunlarını derinlemesine bastırmış, içine kapalı ve mutsuz bir insandır. Hayat sahnesinden

kaçmış ve saklanmış olan Şeyh Ahmed Nureddin'in hayat tecrübesini hesaba katmak pek mümkün değildir. Bu yüzden dostu Hasan'ın da söylediği gibi, onunla konuşurken çocukla konuşurcasına konuşmak gerekmektedir. Onunla ilgili şunları söyle:

"Çünkü o da herkes gibi gerçek dünyayı tatmak zorunda kalacaktır."⁷⁹

⁷⁸ Asr süresi, 2. Ayet

⁷⁹ *Derviş ve Ölüm*, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 215

Suçsuz olan kardeşi tutuklanınca konumuna ve inançlarına sadık kalarak kardeşini kaçırmaya tekliflerini reddediyor. Kardeşinin idam edilmesinden, kendisinin aşağılanıp tutuklanmasından sonra intikam almaya karar veriyor.

Baş Kadı mevkiine getirilince sistemin bir parçası olarak, sistemi koruma gereğini hissediyor ve sistemin bir parçası oluyor. Çocuksu saflığını ve dini inançlarına olan bağlılığını, kaderin bir oyunu olarak intikam almayı karar verdiği anda kaybediyor. Ailevi sorunları arasında dini kalıplardan sıyrılmak zorunda kalan Derviş, dünyada adaletin olmadığı inancına kapılacaktır. Adaletin olmadığı ve gerçeğin şahsi çıkarlara bağlı olarak değişebileceği bir durumda ikisi de yok olacaktır. Ara sıra başarılı olabildiği güç ve mevki oyunlarında Ahmed Nureddin, bu kez de kendini yitirecektir. Bu oyunlarda yöntem olarak adalet ve gerçek yerine kaba güç ve şahsi çıkarlar kullanılır. Mevki sahibi olarak, adalet dağıtmak isteyen Nureddin, bu arzusunu gerçekleştirmek için haksızlık etmek zorundadır. Bu yüzden Ahmed Nureddin kendi içinde kaybolacaktır.

Derviş ve Ölüm romanı, aslında Ahmed Nureddin'in psikolojik analizidir. O dünya, zaman ve insanlarla yaşadığı çatışmaları yazıyor. Dünya ile olan bu yüzleşmesi sırasında Ahmed Nureddin, bilinçsizce kendi kişiliği ile birlikte aralarında bulunduğu kişilerin fikir ve duygu şemasını çiziyor. Dünya ile çatışmalar birkaç farklı noktada ortaya çıkıyor. Baş Kadı'nın kalemi olan kardeşi Harun'un, suçlanıp zindana atılması ve gizemli bir şekilde öldürülmesinden sonra Ahmed Nureddin, büyük bir din adamından bir serseriye dönüşüyor. Aslında onun içinde bir ikilem baş gösteriyor. Dine ve kanuna hizmet eden bir kişilik ile adalet ve devlet yapısından tiksinen insanın temel hakkı olan yaşama hakkını ne pahasına olursa olsun korumak isteyen bir diğer kişilik arasında çatışma yaşanıyor. Bu kişilik çatışması esnasında Ahmed Nureddin, inanılmaz olaylarla karşı karşıya kalarak, hayatın aslında sonsuz bir yok oluş olduğunu düşünmeye başlıyor. İsyankâr bir asiden bir karamsara dönüşerek bilinmeyenden korku duymaya başlıyor. Sürekli etrafında dolanan ölüm ile uzun diyaloglara girmeye başlıyor.

O ve ölüm bu kitabın farklı iki ana konusudur. Bu nedenle kitabın ismine de yansımışlardır. Ölümün gücü sonsuzdur ve ondan kaçış yoktur. Ahmed Nureddin'in

iç çatışmaları Hasan'dan kardeşinin neden tutuklanıp öldürüldüğünü öğrendiğinde başlıyor. Harun bir rastlantı eseri olarak Baş Kadı'ya ait devletin çıkarlarına karşı gelen insanların nasıl acımasızca cezalandırıldığı hakkındaki evrakları bulmuştur. O denli ileri gidilmişti ki tutuklamadan önce bu insanların ağzından sahte itiraflar düzenlenmişti. Harun bu gizli belgeleri ele geçirince bu işlerin arkasında duranlar korkmuş ve onu öldürmüşlerdir. Nureddin bu öğrendiklerinin arkasında duran bu karanlık gölgeleri görerek sarsılmıştır. Ahmed Nureddin bir çıkış ararken insanların nasıl sistemler oluşturduğunu ve bu sistemlerin insanlara neler yapabileceğini düşünmeye başlıyor. Aslında sistemler insanlara pusular, tuzaklar kurarak hayatlarını yönetmelerine izin vermez iken, hayat ve zaman ikisi için de akıp gidiyor. Bu düşünceler Ahmed Nureddin'in isyanının temelini oluşturuyor ve onların arasından İshak doğuyor. Ahmed Nureddin, İshak'ı, isyanına güç veren bir hayal olarak canlandırıyor:

“İshak benim çok sık düşüncelerimde, sırrın aranan anahtarı, gerçek bir arzu, bilinebilmenin olanağı dışında, olanaksızlığın kabul edilmesi, ne gerçekleşebilen ne de imkânsızlığı atılamayan bir rüya...”⁸⁰

Ona göre kardeşi Harun'un hayat yargısı, Ahmed Nureddin'in transformasyona uğrayışının nedenidir. Korkunun gelmesiyle beliren yaşamının anlamsızlığı düşüncesi, olumsuzluğun hissedilişiyle birlikte insanın ölümden korkusuyla ortaya çıkar. Bu nedenle Ahmed Nureddin'in, içine kapanıp ıssızlaşması, korkuyla karar vermesi, kendisinden kaçması, doğunun yaşama tarzıdır. İnsanoğlu, zaman içerisinde sahip olduğu nesi varsa, ister istemez her bakımdan kaybedenlerdendir. Ahmed Nureddin, tarih dalgalarının üzerinde parçalandıklarını, gelen zamanın kendisinden daha kuvvetli olduğunu, özgürlüğünün kısıtlandığını hisseder. Küçümsenme, aşağılanma gibi baskılardan kurtulamayarak içindeki vicdan azabına gömülür.

Acı bir duygudur: *“İnsanoğlu sevebildiği hiçbir varlıktan kolayca vazgeçemez, zira kayıplar nedeniyle hayal kırıklığından kaçamaz olur. Sevgisini, aşkını kaybetmek,*

⁸⁰ Derviş ve Ölüm, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 234

duygularını yok etmemek korkusuyla, zaruri olarak o gibi azaplardan kaçınarak her bağlantıdan uzaklaşır, acılarını hissetmez olur.”⁸¹

Bütün bunları bilen Ahmed Nureddin, bu zorluklarını içine atıyor, sakinleşemiyor. Her şeye rağmen, mağlup olduğunu görse de direnmekten vazgeçmiyor. Ölüme mahkûm edilmesine rağmen direnişini insanlık namına sürdürüyor. Yaşamının son anlarında Nureddin, düşünceleri ve hissettikleri yüzünden fikri bir bunalıma giriyor. Kardeşinin öcünü almak isteyerek halkın direnişini rüyalarında görüyor, hükmetmeyi hükmü altına almak istiyordu. Hükmetmenin gücüyle çıkışı olmayan bir tuzağa düşüyor; en çok sevdiği arkadaşının idam kararını imzalıyor. Sonra da hayatın anlamsızlığı karşısında, kendisinden, dünyadan ve gelecek zamanlardan nefret etmeye başlıyor.

Hasan: Dervişin tek ve en yakın dostu. İlmi irfanı her türlü konu hakkında konuşmaya yeterli, hoşsohbet, yardımsever, eğlenmeyi sever, dürüst, akıllı, neşeli, söyleyeceği sözü usulü dairesinde söylemeye muktedir, kimseyi umursamaz birisi. Ahmed Nureddin önceleri onun sıradan bir genç olduğunu düşünürken, olgunlaştıkça düşüncesini değiştiriyor. Hasan'ın, yüksek kademeli bir memur olma şansını kullanmayışı ailesinde hayal kırıklığı yaratıyor. Oysa Hasan'ın hayata bakışı ailesinden farklı, Hasan özgürlük anlamına dayanarak Ahmed Nureddin ona bir kaçak olduğundan İshak ismini taktı.

Meşa Selimoviç, Hasan'ın kişisel özelliklerini babasından kurguladığını belirtmiştir. Oysa Hasan, Meşa'nın babası kadar soğuk ve uzak bir kişilik olmayıp, özgürlüğü seven biriydi. Hasan, Meşa Selimoviç'in idealize ettiği kişiliğin prototipiydi. Hasan'ın çocuğunun olmayışı bu tiplerin çevrelerindeki insanlara acı çektirme potansiyeli taşıması nedenidir.

Hasan tahsilini İstanbul'da tamamlamıştı. İyi bir eğitim almasına devlet ricali olma imkânına rağmen düşük bir hayatı tercih etmiş, celeplik yapan, kazandığı parayı iştret ve eğlencede tüketen birisi. Doğuyu geziyor, Medrese'de müderris, sarayda görevli

⁸¹ **Derviş ve Ölüm**, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 255

subaydı. Her şeyi bırakarak bir dönem Dubrovnik'te yaşamış, oradan bir tüccar ve onun eşi ile Bosna'ya döndü.

Hasan roman ilerledikçe saygıyı hak eden bir karaktere bürünür.

Kadı'nın eşi: Kadı ile evli olan Hasan'ın kardeşi. Nureddin ile ilgili bölümlerde adı geçer. Kadı Efendi hastayla ilgileneceğine bu güzel kızla ilgilenmeye başlar. Kızın güzelliği, sakinliği Kadı Efendinin aklını başından alır ve ona sahip olmak ister. Yazar kızın güzelliğini bir gençlik aşkından esinlenerek anlatır. İntikam ateşiyle yanan bu kızı tasvir ederken naif ve soyutlamaya yakın ifadeler kullanır:

“Önce elleri dikkatimi çekti. Kumaşı öyle çabuk katlıyordu ki neredeyse elleri görülmüyordu. Kumaşın katlanması bitince ellerini üstüne koydu, o zaman canlandılar ve bedeniyle bütünleştiler. Gözlerimi ellerinden alamıyordum, kucagında kenetlediği artık kıpırtısız duran buna rağmen hafifçe dalgalanıyormuş hissi veren ellerinden...”⁸²

Nasıl Anna Karenina'nın güzelliğini hissediyorsak bu romanda da kızın güzelliğini bu tür tasvirlerle anlarız. Romanda önemli bir yer almasına rağmen yalnızca üç sayfada anlatılmıştır. Kadersizliğini göğsünün üzerine taş koyarak büyütüyor ve ecelin gelmesini bekliyor.

“Ticaret ile uğraşmaya başladığımda, Vişegrat'lı Sipahinin dul kadınından söz edildiğini duymuştum. Yirmi yaşındaki oğlundan başka hiç kimsesi yokmuş. Oğlunu ne kadar sevdiğini yalnız tahmin edebiliyorsunuz zira onda hem dünyayı hem de kendi hayatını görüyormuş. Savaşta oğlunu kaybettikten sonra kendini kaybetmiş. Önce oğlunun öldüğüne inanmamış, sonra da odasını kapamış, yalnız siyah ekmek yiyor ve su içiyormuş. Çıplak tahta üzerinde yatar ve göğsüne taş koyarmış.”⁸³

⁸² Derviş ve Ölüm, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 215

⁸³ Kritičari o Meši Selimoviću, Sarajevo 1973, s 233

Molla Yusuf: Genç Derviş, hikâyenin eksenindeki karakterlerden biri ve oldukça kabiliyetli bir yazar. Annesiyle ilgili kötü hatıraları var. Önceleri Ahmed Nureddin’e sıkıca bağlanmasına rağmen ilerleyen yıllarda birbirlerinden korkmaya başlıyorlar. Başlangıçta, tekkeye sığınmış, kendi halinde içe dönük, sessiz birisi iken Ahmet Nureddin’in zihninde yaşadığı gelgitler ve yaşanan olayların etkisiyle kimliği ve kişiliği belirginleşiyor. Derviş, bir hat sanatçısıdır ve Kur’an’ı Kerim yazmaktadır, fakat yaptığı işin değeri hakkında hiçbir fikri yoktur. Hiçbir olayda ön planda değildir. Olaylar geliştikçe bütün olayların arkasında onun sinsisi, gizli parmağı olduğu, ihbar ve ispiyonlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Roman tekniği açısından ilginç bir işleniş şekli vardır Molla Yusuf karakterinin. Olayların gelişimine göre belirginleşir, adeta bir fotoğrafın tabedilirken an ve an surete kavuşması gibi. Derviş’in askerlik anıları içinde geçen çocuk olduğu, kardeşi Harun’un öldürülmesinde parmağı olduğu, Kadı’nın karısıyla gizli bir ilişkisi olduğu da hep zaman içinde ortaya çıkar. Son bölümde Derviş Ahmed Nureddin onun bozuk karakterini halkı ayaklandıracak yalan haberin yayılmasında kullanır. Derviş karakteri ile Molla Yusuf karakteri birbirinin içine geçmiş bir biçimde işlenmiştir. Çok korkunç çocukluk hatıraları olan, askerlerin konakladığı yerde han işleten annesinin kötü yaşantısı ve öldürülüşüne tanık olmuş, kimsesiz, zavallı birisiyken sahip çıkılmış, yetiştirilmiş ama kendisine bu iyilikleri yapan insana akıl almaz bir şekilde ihanet ettiği halde kötülüklerin odağına konulmadan cezalandırılmadan hikâyenin sonuna kadar taşınmış bu karakter insanın iç dünyasında kendinden ayrılmayan kötü parçası gibi görünmektedir.

Hacı Sinaneddin: Kasaba esnaflarından biridir. Hasan’ın yakın dostu, kuyumcu. Derviş ile arkadaşlığı Hasan vasıtasıyla. Yardımsever, dürüst, cesur bir adamdır. Servetini hapis haneye düşmüş yoksullara yardım ederek harcamaktadır. Derviş de dâhil pek kimseyi umursamaz bir tavır içindedir. Kaymakamın uygulamaya koyduğu bir vergi talebine “Bu vergi kanunsuzdur, vermiyorum.” diyecek kadar güçlüdür. Oğlu devlette yüksek bir memuriyete geçmiş olması, Derviş’in kurduğu kötülük sultasına, kadı, kaymakam, müftü ve diğerlerine karşı kullanabileceği bir koz haline dönüşür. Kasaba esnafı arasında sevilen, saygı gösterilen birisi olması onu halk arasında etkili bir konuma getirir.

Ali Ağa: Hasan'ın babası, yaşlı ve hasta bir adamdır ama kasabanın da zenginlerindendir. Ölümünü bekleyen kızı, ondan kalacak mirasın kavgasına girişmişken Hasan'ın, babasını yanına alması, onunla ilgilenmesi, şakalaşması, beraberce tavla oynaması yaşlı adamı hayata yeniden döndürmüştür. Oğluyla son döneminde çok yakın bir baba oğul münasebeti kurar. Bu münasebetin kurulmasında Derviş'in de rolü vardır. Dervişin başına gelen olaylarda ortamın gerildiği zamanlarda tecrübesi ve parasıyla inisiyatif alarak olaylara müdahil olur. Hoşsohbet, şakacı, görmüş geçirmiş bir adamdır. Hasta olan bu yaşlı adam, önceleri oğlunun kararlarına karşı çıkar, onu reddetmek ister. Ölüm yaklaşınca ona karşı çıkmaz, tüm isteklerini kabul eder.

Kadı: Olumsuz bir tiptir. Yetkisini kendi çıkarları için kullanan, yaşlı bir adamdır. Genç ve güzel karısının mirasına konmak için hile yapmaktan çekinmez, gücünü adalet için değil kendi çıkarları için kullanan birisidir. Birçok kirli işi yürütecek adamları karanlık güçleri vardır.

Miralay: Yaşlı, yorgun, beyaz sakallı, durmadan sigara içen bir komutan olan Miralay, civar şehirlerden birinde meydana gelen ayaklanmayı bastırmak üzere görevli olarak bulunduğu kasabada bir gece Derviş'in misafiri olur. Aralarında kısa bir konuşma geçer. Üstlerinden aldığı emirleri sorgulamadan uygulayan birisidir.

Müftü: Bakıldığında, tamamen kendi halinde ve her şeyden uzak ilgisizin birisi olarak görülür. Silik, etkisiz, yorgun, bezgin bir devlet memurudur. Derviş'in görüşme talebini kabul etmez, tek ilgilendiği şey satrançtır. Ahmed'in kardeşiyle ilgili çabalarına ilgisiz ve kayıtsızdır.

Harun: Ahmed Nureddin'in kardeşidir, Kadı efendinin yanında kâtip idi, hükümetin işlediği bir suçu gördüğü için öldürüldü.

Hafız Muhammed: Tekkede yaşayan, kendi halinde, dünya ile irtibatı zayıf olan bir başka derviş.

Dubrovnik'ten gelenler: Hasan'ın eşinin arkadaşlarıdır. Hasan, kadınla ilgili olanaksız hayaller kurmaktadır. Hasan, yönetimi çok kötü gösteren mektup yazdığı için ifade vermek için karakola getirilir.

İshak - Nureddin'in alter egosu: Ahmed Nureddin devlet erkanına karşı direnmeye kalkışanların arasında sakın görüntü veren biriydi

İshak ismiyle ortaya çıkacak ve sıkça şunları söyleyecektir: “Bana düşen kaçmaktır, onlara düşen ise yakalamak.” İshak, kasabanın içinde saklanamaz; zira kalenin inşa alanı, kasabanın en çok ziyaret edilen alanlarından bir tanesidir. Zindanları ruhunun içinde taşıyan birisi olarak da asla kaçamazdı. Bu görülemeyen isyancı, Ahmed Nureddin'in ölüm kalım gecesinin, gece yarısına yakın bir zamanda ortaya çıkacaktır. Hatırlayalım ki İshak, Nureddin'in en çok hayranlık duyduğu kişilerden birisi, kahraman olmayan fakat olabilecek kahramanıdır.

Demek oluyor ki, bilgiye sahip olmak, güçlü olmak anlamına gelmez. İshak geriye dönülmez yolun başındadır. Bir kez kararından geri dönerse dervişliğinden de dönmüş olur. O, ancak olabileceklerin karmaşasıdır. Ahmed Nureddin, bildiklerini kitaplardan öğreniyor yani başkalarının tecrübelerinden. Farklı olan yönü ise İshak'la yaşadıklarıdır. Yanlıslardan çok şey öğrenir, yaşadığı hayat onu bilgi sahibi yapar. İshak için Ahmed Nureddin ayrıca şunları söylüyor:

“Onun gibi insanlar günahtan, alışkanlıktan, yanlış kararlardan, korkanlardan daha fazla öğrenir.”⁸⁴

Ahmed Nureddin'in inancı kendisine servis edilen kurallar bütünüdür. İshakisebilineçle yapılandırılmış bir kişiliktir. Bu iki inancın farkı birincisi genel inanç, ikincisi ise kişisel inanç olmasıdır. Öyle ki, Ahmed Nureddin âlemin inancını kendisinininkinden fazla beğenip seçiyor. İshak kendine güvenerek kişisel bilgisiyle yürüyor. İshak, edebi fantazidir, türkülerin renkleriyle süslenmiş bir varlıktır, kendini öldürmüş, güçsüzlüğün üstüne yürümüş olandır.

“İshak sıkça gelen düşüncemdir, hayatımın en kolayıdır, emin olmayan istektir, karanlıklarımın uzaklardaki ışığıdır, sırrın anahtarıdır, olamayacağı tanıtan, üstesinden gelinemeyen rüyadır. İshak, delice cesaretin unuttuğumuz ibretidir.”⁸⁵

⁸⁴ Derviş ve Ölüm, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 263

⁸⁵ Derviş ve Ölüm, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986, s 264

Ahmed Nureddin için “son” kelimesi en çok korkulan kelimedir oysa hayatıyla oyun oynayan ta kendisidir. Şeyh, kaybettiği inancı bulacak diye koşar ancak bulamaz. Aradığını bulmak istediğinden bile emin değildir, aynı yoldan saptığı gibi.

Herkesin içinde İshak:

Yaşımız, tecrübemiz ve bilgimizden bağımsız ulaşmak istediğimiz ancak ulaşamadığımız isteklerimiz vardır. Ulaşamamızın nedenini “olağanüstü güç”tür, hepimizin içinde bir İshak vardır.

3.3.3. Romandaki Karakterler Arası İlişkiler

Bu romanda, karakterlerin birbirleriyle ilişkileri örülürken karışmış vaziyettedir. Ahmed Nureddin ve Molla Yusuf’un ilişkileri:

Ahmed Nureddin Molla Yusuf’u korur ama birbirlerini sevmezler. Molla Yusuf, Ahmed Nureddin’in kardeşinin ölümüne sebep olur. Başka bir ilişki de, Ahmed Nureddin ile Hasan arasındaki ilişkidir; Hasan içki içen, dünya nimetlerinden tat alan bir kişidir. Ahmed Nureddin ise dinine bağlanmış, Allah’ın hizmetinde olan birisidir, yine de arkadaş olurlar. Çok iyi arkadaş olmalarına rağmen Ahmed Nureddin, onun yakalanmasına sebep olur, sadece adaleti korumak amacıyla arkadaşını kurban eder.

Hangi mevkide olurlarsa olsun bazı kişiler, kendilerinin koruyabilmek adına Ahmed Nureddin’e yardımcı olmazlar, sonunda Ahmed Nureddin de onlardan biri olur.

3.3.4. Romanda Mekân ve Zaman

Meşa Selimoviç hikâyenin konusunu XVIII. yüzyıla ve Osmanlı dönemine yerleştiriyor. Siyasi ideolojik yapı yerine dini ideolojik bir yapıyı tercih ediyor. Hikâyedeki olayların yaşandığı yer olarak bir Boşnak kasabasını seçiyor. Meşa Selimoviç’in söylediğine göre Bosna, onun acıklı, en büyük ve sonsuz aşkıdır, damarlarında kan misali akan tarih ve hayat tecrübesinin bir karışımıdır. Ancak Bosna sert ve ağırdır. İnsan bakımından rengârenk ve zengin olmasına rağmen çözülmeyen sırlarla doludur. Zaman boyunca sinsi bir şekilde gizemini korumayı başarmıştır. Romanda şu diyalogda olduğu gibi:

“Tarih bizimle dalga geçtiği gibi kimseyle geçmedi, dün olduğumuzu bugün unutmaya çalışıyoruz. Yolun yarısında takılı kaldık artık ne geriye dönebiliyor ne de ileriye gidebiliyoruz. Koparıldık ve kabul görmedik. Irmaktan koparılmış ufak bir dereye benziyoruz, toprağın emip yutamayacağı kadar büyük, göl için ise çok küçük bir dere.”⁸⁶

Bütün bunları gözden geçiren Meşa Selimoviç, tarih boyunca Boşnaklar kadar ezilmiş başka bir millete ender rastlanır kanaatine varmıştır. Boşnakların arasına yüzyıllar boyunca zıtlıklar aşılınmış, böylece kendi kimliğini bulamayan bu millet başka milletlerin suçlarını üstlenmek zorunda bırakılmıştır. Geleceğe kaygı ile bakan Boşnaklar değişmekten korkmalarına rağmen gelecekte herkesin eşit sayılacağı iyi günleri beklemekten vazgeçmemişlerdir. Tarih boyunca nefret yüklü bu dünyadan kendisini kopmuş ve dışlanmış olarak hissettiği dönemlere sıkça rastlanır. Aynı zamanda çok düzenli ve çok karmaşık olmayı başarabilen, içeriği zengin ancak anlaşılması güç bir dünyadan bahsediyoruz. İşte böyle sır ve gizem dolu bir dünyada

Meşa Selimoviç, eserinin başkahramanını bunların içinden sıyırıp çıkararak kendisini temsil eden bir sembol haline getiriyor.

3.3.5. Anlatıcı

Derviş ve Ölüm romanı birinci kahraman hakkında derviş Ahmed Nureddin etrafında şekillenmektedir. Başkahraman aynı zamanda hikâyenin anlatıcısıdır. Hem de konuya hâkim olmayan, güven vermeyen bir anlatıcıdır. Onun bilgisi, hayata bakış açısı ile sınırlandırılmıştır. Objektif olan bu sınırlamanın yanı sıra başkahraman (itiraf yazarı olarak) sıkça olayları manipüle ederek birçok konu hakkında aktarılması gerekenleri aktarmamaktadır. (ör: Müsellimin kendisini huzuruna kabul etmediğini anlatırken, olayı sabah yaptığı geziye ve kendi hatıralarına aktararak anlatıyor. Ancak birkaç sayfa ilerde asıl olanları öğrenebiliyoruz). Kalededegeçen ilginç bir bölümde Ahmed Nureddin’in zindanı değiştiriliyor. Getirildiği zindanda, firari bir kişiliğe sahip gizemli bir şahsiyet olan İshak ile karşılaşılıyor. Okuyucu o zindanda gerçekten birinin olup olmadığından emin olamıyor çünkü sadece onun bakış açısı ile

⁸⁶ **Derviş ve Ölüm**, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 157

onun gördükleri aktarılıyor. Her şeyi net olarak aktaran ve açıklayan objektif bir şahsın anlatımı bulunmuyor.

Orijinal el yazılarının bulunması okuyucuya başkahramanın ve hikâyeyi anlatan şahsın, hikâyeye hayatı ile bağlı ve hikâyeyi hayatı pahasına da olsa aktarmayı istediği hissini veriyor. *Derviş ve Ölüm* romanında Hasan, Ahmed Nureddin'in yazdıklarını bularak kendi yorumunu getiriyor, o kadar mutsuz olduğunu bilmediğini söylüyor. Başkahraman burada önce okuyucu ondan sonra tekrar anlatıcı oluyor. Sadece bu romanın yazmakönemli bir konusudur. Ahmed Nureddin için her şey söylendikten veya yazıldıktan sonra var olmaya başlıyor. O belki de yazarak ömrünü uzatmaya çalışıyor çünkü ölüm gelmek üzeredir ve onun anlattıklarının yazılı izlerinin kalması gerekiyor. İlginç olan, kardeşinin de yazdığı bir makale yüzünden öldürülmüş olması ve yine başka bir yazar tarafından ele verilmiş olmasıdır.

3.3.6. Modern Batı Edebiyatı Perspektifinden Derviş ve Ölüm

Bu eser üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Söz konusu araştırmalarda karakter hakkında yazılmış bir eser olduğu ve hikâyenin temelinde başkahramanın kişiliği bulunmaktadır. Esere bu yönüyle psikolojik roman diyebiliriz, aktarım da doğrudan başkarakter tarafından yapılmaktadır. Eserde farklı söylemlerin metafizik, felsefi, öne çıktığı bölümler de bulunmaktadır, ancak çağdaş bir anlatı olduğu açıktır.

XX. yüzyılın başlarından itibaren Balkan yazınında büyük bir değişik gerçekleşmiştir. Miloş Crnyanski'nin Göç eseri ile birlikte Meşa Selimoviç'in *Derviş ve Ölüm* eseri eski Yugoslavya'nın çağdaş eserleri olarak anılmaktadır. Bu eserlerin içerisinde, çağdaş akıma içerisinde değerlendirilen XX. yüzyıl yazarlarının opsif tarzlarını görebiliriz. Başkahramanın öznel bağımsızlığına yapılan vurgu hemen fark ediliyor. Virginia Woolf'a göre Modern yazarların ilgisini çeken bilinçaltının karanlık köşeleridir. Freud etkisi dönem yazarlarında oldukça yoğundur zaten psikolojinin yükselişi de aynı dönemdedir.

Zaman yapısı, Bergson'un teorilerinin etkisi ile radikal bir değişime uğramıştır. Bergson geleneksel matematiksel zaman anlayışı yerine, yaşanmış bir zaman anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu nedenle de Bergson'un zaman anlayışında, psikoloji

önemli bir yer tutar. Bergson’a göre süre, aynı zamanda bilinç anlamına gelir ve her bilinç hafıza de hem geçmişin hemşimdiki zamanı de barınması hem de ve aynı zamanda “ gelecekte içermesidir.

Bergson’a göre iki çeşit zaman vardır: dış dünyaya ait olan, ölçülebilir “homojen” zaman, insanın içsel yaşantısına, bilince özgü olan zaman, yani süre “heterojen” zaman. Heterojen zaman somut süredir ve tek gerçek zamandır. Homojen zaman ise, gerçek sürenin sembolik bir ifadesidir. Bergson, saatlerin sadece mekândaki zamanı ölçtüğünü belirtir oysa gerçek zaman geçmişin sürekli olarak “şimdiki ana” katılmasıdır.

Zamanın sübjektifliği, eserin kompozisyonunda ön plana çıkartılmıştır. Birçok noktada aktarıcı (başkahraman, Şeyh Ahmed Nureddin) geçmişinde yaşadığı olayları şimdiye katmaktadır. Bu eser, başkahramanın iç dünyasına odaklanmıştır. Gelişmeler, olaylar onun hisleri ve düşünceleri açısından yorumlanmıştır.

Ön plana çıkan sübjektiflik ile birlikte maske motifine de yer veriliyor. Aslı saklayan maske ön plana çıkarılıyor. O açıdan bakıldığında eserin başkahramanının, bir din adamı, derviş olması çok isabetli görünüyor. Ahmed Nureddin yirmi sene boyunca maskesi ile yaşadıkdan sonra kendi iç dünyasındaki parçalanmaların farkına varmaya başlıyor. Onunla aynı çatı altında yaşayan (Molla Yusuf için söyledikleri: “Acaba o da benden benim ondan korktuğum kadar korkuyor mu?”) herkesin ona yabancı olduğunu anlıyor. Derdinden kimseye bahsetmiyor. İtiraflarını yazmaya başladığı andan itibaren maskesini çıkarıp “çıplak” kalıyor.

Eserde birçok farklı zaman kavramı ile karşılaşılıyor. Süresi kesin olarak belirtilmemiş (bir kaç saat, gün veya hafta) sadece başkahramanın ölümüne yakın bir zamanda gerçekleştiğini bildiğimiz hikâyenin yazıldığı zaman. Hikâyede bahsedilen zaman daha belirgindir. İki aydan biraz daha uzun süren Ahmed Nureddin’in tutuklanan kardeşinin kaderini belirleyecek görüşmeye geldiği an ile başlayan ve hikâyenin yazılması ile sona eren zaman.

Eserde farklı zamanlar başkahramanın hayatında önemli bir yeri olan olayların aktarıldığı bölümlerde kullanılmış. Sonuç olarak, *Derviş ve Ölüm* eserindeki metafiziksel durum modern hissiyat açısından da özeldir.

Dünyadaki oluşum büyük bir soru işaretine dönüşmüştür. Çekilen bu acı ve hasret eski oluşum için değil gerçekte bu oluşumun sadece bir yansıması içindir. Çekilen bu acı ve hasret başkahramanın bilincine hâkim oluyor. Kendisi de bu iki farklı gerçeklik arasındaki çatışmaları kendi içsel sorunu olarak kabul ediyor. Düşlediği oluşum ve karmaşıklık arasındaki uçurumu kendi duygusal dünyasındaki parçalanma olarak yorumluyor. Şeyh Ahmed Nureddin yüksek değerlerin olduğu dünyaya kaçmak istese de artık bu mümkün değildir.

3.3.7. Derviş ve Ölüm Geleceğin Kitabı Olarak

Bu kitap 1966 yılında Belgrat'ta yayımlanmıştır. Kitabın yazarı Meša Selimović, Yugoslavya'nın en tanınan yazarlarından. Varolan düzen ve politikanın ideoloji/ideal'den farklı yanları sorgulanmakta bu eserde. Dolayısıyla karakterlerinin hikayesi etrafında dün olduğu gibi bugün de güncel olan “soru”ların yanıtlarını bekliyor. Yazarın Dört Altın Kuş adını verdiği eser arkadaşının önerisiyle *Derviş ve Ölüm* adı altında yayınlanmıştır. Meša Selimović'ievrensel bir yazar konumuna getiren bu eser, 26 dile çevrilmiştir. Romanın başarısı karşısında Meša Selimović: “*Hala başarımın etkisinden kurtulamıyorum, her şey çabuk sona erecek bir rüya ve gelip geçici bir tesadüf gibi.*”⁸⁷ demiştir.

“Nin” Dergisi, 1967 yılında, *Derviş ve Ölüm* romanını, 1966 yılının en iyi romanı olarak seçmiştir. *Derviş ve Ölüm* dünyanın en iyi yüz romanı arasında gösterilmektedir. Bu roman geniş kitlelerin ilgisini hala çekmektedir.

1974 yılında sinemaya uyarlanan romanın filmi de çok beğenildi. Selimović sinemaya aktarılmasını mümkün görmüyordu zira film ile edebiyat arasında önemli farklılıkların olduğunu düşünür. Çekildikten sonra ilk olarak Bosna'nın Zenica

⁸⁷ Rukopisi Meše Selimovića, Razija Lagumdžija, Knjizevna zajednica 1991, s 47

şehrinde gösterildi, daha sonra ise Belgrat'ta. Yapımcı Zdravko Elimiroviç'in teklifini kabul etmeden önce tereddütleri vardı; ama Zdravko'nun kabiliyetine inanarak kendisini teselli etmeye çalır. Süper bir film olduğunu görünce anladı ki beyaz perdeye aktarılması romana farklı boyutta bir güzellik kattı.

3.4. Kale Romanı

Meşa Selimoviç, 1966 yılında *Derviş ve Ölüm*'ü, 1970 yılında ise *Kale* adlı eserini yayımladı. *Kale* romanının *Derviş ve Ölüm*'ün devamı olduğu söylenmektedir. Yazara göre her bir kişi, her toplum, her bir ülke ve ideolojisi bir kaledir. Selimoviç'in bu eserinde de özgeçmişiyle benzeşen noktalar bulunmaktadır ancak konusunun evrensel olduğu açıktır. Kişinin toplumla olan ilişkisi anlatılmaktadır.

Kale, kişiliğin sembolü olduğu gibi aynı zamanda toplumun da yapısını sembolize etmektedir. Hem toplum, hem de toplumu oluşturan bireylerin kendi içlerine kapalılığı kaleler oluşturmaktadır. Özgür olmak, özgürlüğüne kavuşmak adına kaleden dışarıya çıkmak isteyen kişi öncelikle prangalarından kurtulup şahsi duvarlarını yıkmak zorundadır; ancak kendisini dışarıda çok karmaşık bir yaşam beklemektedir. Bu karmaşık yaşamın içerisindeki çeşitli olaylarla karşılaşan, iyilik kötülük sınavlarından geçip gelişen, dayanma gücüne erişebilen insan olgunlaşabilir. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen aşk, insanların arasında güçlü bir bağ oluşturur, bütün düğümleri çözer. Ahmed Şabo karakterinin aşkı Tiya da hayata aşk ipiyle tutunmaktadır.

Romanda olaylar XVII. yüzyılda geçmekteyse de günümüzden kişilerin içsel yaşantıları pek farklı değildir. *Kale* romanı azı yönlerden *Savaş ve Barış* romanına benzemektedir. Selimoviç'in bu eserini okuyunca her an Müslümanlığı hissediyorsunuz, aynı anda İslamiyetten çok daha geniş olduğunu da görebiliyorsunuz.

Kale romanında anlatım daha açıktır, *Derviş ve Ölüm* romanında son “ölüm” iken *Kale* romanı “hayat” ile biter. Başkahramanı Ahmed Şabo kirlenmiş bir dünyada temiz kalarak hayata devam eder.

Selimoviç, düşünceyi de kale olarak değerlendirir. Kaleler; din, milliyet, inanç, ülke gibi ön yargılarla insanları ayırır. İnsanın ve toplumun kapandığı, tehlikelerden kaçıp sığındığı yerdir kalesi, aynı zamanda başka toplumlardan koruyup ayırandır. *Derviş ve Ölüm* romanının tam aksine *Kale* romanında yeni çıkış yolları aranmaktadır; saklanmadan, sığınmadan, konuşma ve anlaşmanın yolları bulunmalıdır: Ahmed Şabo'nun yaptığı da budur.

Kale, insanın neden içe kapandığının cevabını da veriyor. Selimoviç'e göre çağdaş insanın iki önemli eğilimi: hükmetme ve özgürlüktür. Hükmetme arzusu; ölmeye, öldürmeye, kişiliğini kaybetmeye ve her türlü kötülüğü yapmaya neden olabilirken; özgürlük (şiiir) anlaşmazlıkların kelimeler yoluyla konuşarak aşılabileceğini ve umudu ifade ediyor. Kaleler şiiir ile kuşatılmalıdır yazara göre. Savaş ve zulmün karşısında iyilik ve aşk vardır, onun yolu da şiiirle döşelidir.

Selimoviç, Ahmed Şabo ve eşi Tiiana'nın aşkıyla, kişilik irdelemesi yapmaktadır. Bu aşk, saflığı ölçüsünde güç ve iyilik barındırmaktadır. *Kale*, hayallerin hayattan daha gerçek olduğunu gösteriyor. Hükmetmek insana engeller yaratır, yıkıcıdır. *Derviş ve Ölüm*'de Ahmet Nureddin karakteri eline güç geçince en yakın arkadaşının ölüm fermanını imzalayarak aynı zamanda kendi ipini de çeker. *Kale* romanında aynı konu başka bir sorunsal etrafında ele alınmıştır. Ahmed Şabo, hayatın, aşkın yolundan giderken sisler arasından Ahmed Nureddin'in sureti belirir çünkü o aşktan nasibini alamamıştı.

3.4.1. Romanın Konusu

Roman, başkahramanı Ahmed Şabo'nun, savaştan döndükten sonraki hayatını anlatmaktadır. Ailesi hastalıktan kırılmış yapayalnız kalmıştır. Savaştan döndükten sonra iki kez Tiiana ile karşılaşır, ikinci karşılaşmasından sonra onunla evlenme kararı alır. Ardında korkak bir insan olan Kâtip Molla İbrahim'in yanında çalışmaya başlar. Tiiana hamile kalınca daha iyi bir iş bulabilme umuduyla Hacı Duhotina'nın evine ziyarete gider, evde karşılaştığı Cemal Zafrani'ye söylememesi gereken birçok şey anlatır. Söylediklerinin tümü doğru olmasına rağmen hiç kimsenin hoşuna gelmez. Aynı gece Ahmed dövölür, onu sonradan Mahmut Neretnyak görür ve evine getirir.

Molla İbrahim bu olaydan korkarak kısa bir süre sonra Ahmed'i işten çıkarır. Ahmed söyledikleri yüzünden kimse tarafından işe alınmaz. Molla İbrahim, Serdar Avdaga'nın kardeşi, Muharrem Ağa'ya Ahmed'in eşi Tiyana'yı işe alması için ricada bulunur. Serdar Avdaga, Ahmed'i öldürmek için peşine takılır. Bu arada Tiyana, bebeğini kaybeder, Ahmed yanından hiç ayrılmaz aşkları daha da büyür. Ramiz, meydanda yaptığı muhalif konuşma nedeniyle kaleye kapatılır. Oğlunu kurtarmak isteyen Şeyh Ağa Ahmed'den ve Osman Vuk'tan yardım talep eder. Ramiz'i kaleden kaçıırırlar. Kaçırma olayı ile ilgili soruşturmada Serdar Avdaga, Ahmed ve Mahmut'tun ifadelerini alır. Sonradan Avdaga öldürülür, Ahmed ise Şeyh Ağa ve Osman Vuk ile yola çıkar, beraber Venedik'e giderler. Oradayken, o şehir, sokakları, hava, Şeyh Ağa oğlunu hatırlar, üzülür ve üzüntüden zehirlenerek orada ölür.

3.4.2. Karakterler

Kale'de, bütün kahramanlar aynı Dostoyevski'de olduğu gibi değişimli, açık felsefi konuşmalar yapar.

Ahmed Şabo: *Kale* romanının başkahramanıdır. Basit bir adamdır, askerdir, kendi yolunu bulmaya çalışmaktadır. Bütün ailesi, öldüğü için yapayalnız kalmıştır. Bu dönemde karşıtlıklar çoktur, savaş ve barış, iyilik ve kötülük, kahramanlık ve korkaklık iç içedir, insan kalmak için mücadele verilmektedir. Ahmed Şabo, uğradığı kötülüklere rağmen, insan olarak kalabilmiş, ender kişilerden olmasına rağmen değersizliklerle dolu yeni hayata uyum sağlayamamaktadır. Savaş onun kişiliğinde derin izler bırakmış, dolayısıyla topluma yeniden katılmanın güçlüklerini de yaşamaktadır. Kendiyle konuşması çok yoğundur bu monologlarda topluma yabancılaşması vurgulanmaktadır.

Roman, aşkın hayati öneminin altını çizmektedir. Yaşadıkları içinde çok acı biriktirmiştir. İktidara nefreti bilenmesine rağmen kurallara uymazsa başına gelecekleri biliyor, en büyük sığınağı sevdiği kadının aşkı.

Ahmed Şabo, kaleden çıkmak istiyor. Kale; kin ve nefret demek, ayrılık demek. Şabo, iyiliğin, insanın son kurtuluşu olduğuna inanmaktadır. Selimoviç, felsefi yönden hayatı çıkmaz sokağa girmiş başkahramanı için çıkış yolu aramaktadır. Şabo,

neden savaştığını bile bilmeden ağır bir savaş yaşamış, içinde biriken kötülükleri ve korkularını anlatmak istiyor. Dünyanın en büyük ayıbı korku ve aşağılanmadır. İnsan, suda boğulmuş gibi, etrafı alev ile sarılmış gibi korkuyla çevrili. Savaştan döndükten sonra Şabo, kirli toplumda yaşama güçlüğüne alışamamıştı, savaşa gidene dek böyle bir güçlük yoktu. Savaşı unutmak istiyor, sakın bir yere çekilip hayatını yaşamak istiyor ancak dışarısı pençesini atmış bırakmıyor, iki ateş arasında yanmaya devam ediyor ve vicdanı ile savaşıyor, ancak mücadeleden de vazgeçmiyordu.

“Vcdansızlık beni bırak diyorum, ama o beni bırakmıyor. Hayırsızsın, gülünçsün diyorum. Sen benim fazlalığımsın, varolduğuna sevinmiyorum, bende konukladığın için mutlu değilim, sen benim zararımsın. Niye kuvvetli, güçlü, dürüst birini birini bulmamışsın? Öyle biri yoksa, ben kabahatli değilim, bana, yetim gibi sığınmışsın, öksüz gibi susuyorsun.

Hiçbir şey söylemiyorsun, herşeyi kararına bırakıyorsun. Seni unutunca iyileşiyorum, sen aklıma gelince utaniyorum. Sana borçlu değilim. Ne olduğunu bile bilmiyorum, bir şeklin bile yok, görülmeyen yönsün, görülmeyen işaretsin. Kalbim onu bulmaya zorunludur, nasıl bulacak?

Bulsa bile nasıl solmayacak? Sen anlamayansın, başkasının acı, tecrübelerini istiyorsun, tehlikeyi küçümsüyorsun, tehlikeli yola çekiyorsun, onu başarı değil görev sanıyorsun. Ben ise kime borçluyum? Neden ben borçluyum? Güçlü birini bul, benimle boşuna vaktini geçiriyorsun.”⁸⁸

Ahmed Şabo’nun hayatını iki ayrı döneme ayırıp inceleyebiliriz.

- 1.Savaştaki Ahmed Şabo;
- 2.Savaş sonrası Ahmed Şabo;

⁸⁸ Kale, Beogradsko graficko-izdavacki zavod, 1986, s 186, 187

1.Ahmed Şabo, Rusya'daki Hoçin Savaşı'na 1621 yılında katıldı. Hoçin hatıralarıyla hayat hikâyesi başlıyor. Hoçin'i "ifade edilemeyen azap verir" yaşananları, yaşadıklarını, geride bırakamaz.

Hiç aklından çıkmayan iki olay vardır; birincisi, bir tecavüz olayı, diğeri de Alifakoviç kardeşlerin ölümleri. Savaşta yaşadıklarını Tişana'dan başka hiç kimseye anlatmıyordu. Tişana'ya silah arkadaşlarından bahsediyor, olanları anlatıyor ve aynı kötülükleri ve azapları bir daha yaşıyordu. Silah arkadaşlarıyla ilgili düşünceleri çok kötüydü, iğrençti, onlardan nefret ediyordu.

Savaştan önce onlarıtanıyordu, çoğu onun gibi sakin, ailelerine bağlı, iyi insanlardı. Savaş esnasında, metamorfos yaşamışlar, canavar kesilmişlerdi. Savaş, onları değiştirmiş, içlerindeki tüm kötülükleri, yağmurdan sonra çıkan mantarlar gibi ortaya çıkarmış, onlara galip gelmişti.

Bitkileri, mevsim ve hava şartları nasıl uykudan uyandırıyorsa, şartlara göre insandakikötülük de uyanıyor. Ahmed, silah arkadaşları gibi değildi. Savaşın ateşinden Molla İbrahim'i, kendi hayatı pahasına çekip çıkarmıştır. Ahmed, kahraman bir askerdir. Hoçin Savaşı'nın yarattığı olumsuzlukları ve onun kötü yüzünü gördü. Savaşta, hayatı ve yaşamayı öğrendi. Her zaman mücadele etmeyi, pes etmemeyi, herkese inanılmayacağını, dikkatli olmayı öğrendi, zira hükmedenler, attığı adımları, ağzından çıkanları ve yaptığı eylemleri her an takip ediyorlardı. Savaşta edindiği tecrübeleri kimseye paylaşmadı, içine gömüp bastırdı: "*Savaşın dışındaki her şeyi seviyordum, barışı seviyordum.*"⁸⁹

2.Ahmed, savaştan dönünce, cami önünde oturup vakit geçiriyordu. Ne kimsesi ne de bir şeyi vardı ama gelecekte ümidini kesmemişti. Ahmed'e ilk olarak yardım teklifinde bulunan Molla İbrahim'di. Kâtip olarak çalıştığı işyerinde yardımcısı olmasını teklif etti.

⁸⁹ **Kale**, Beogradsko graficko-izdavacki zavod, 1986, s 9

Tiyana isminde hristiyan bir kızla tanışmış ve evlenmişti. Tiyana'yı çok sevdi. İkisinin hayatı sıfırdan başlamıştı. Ahmed eşini ne kadar sevdiğini, getirdiği küçük hediyelerle gösteriyordu. Alabilecek fırsatı olunca mutlaka hediye alıyordu, maaşı küçük ama yeterliydi. Daha iyi bir iş bulması için ona yardım etmek isteyen Molla İbrahim, Duhotina'nın evine gitmesini istedi. Duhotina'nın evinde yöneticiler işyerlerinde çalıştıracakları kişiler hakkında konuşurlarken Ahmed'in zenginler hakkında söylediklerinden hiç hoşlanmazlar. Ahmed'i dövdürürler. Tiyana günlerce Ahmed'in yaralarını sarar. İşini kaybedince Tiyana ona bakar.

Savaş, Ahmed'i insanlığından uzaklaştırmamış aksine hayattaki değerlerin kıymetini anlamasını sağlamıştı. *“Savaşta mücadele hayvanların mücadelesi gibi dürüsttür, barışta da insanlar arasında aynı dürüstlük olmalıdır.”*⁹⁰

Savaşta, birbirine düşman iki taraf karşı karşıyadır, savaşın olmadığı yerde verilen mücadele dürüstçe olmazsa insanlık ölür.

Tiyana: Ahmed Şabo'nun hayatın zorluklarını paylaştığı, çok sevdiği eşidir. Tiyana aşkın sembolüdür. Sakin ve sabırlı bir kişiliğe aittir. Ahmed Şaboya her zaman her konuda destek olmuştur ve onu sevmiştir.

Ramiz: İlerici bir üniversite öğrencisidir, iyimserliği ve inancıyla daha doğru, adaletli ve dürüst bir toplum yaratılmasını istiyor. Düşüncelerini korkmadan açıkça söylüyor.

Molla İbrahim: Korkak bir adam olarak resmedilmiştir. Savaşta hayatını kurtaran Ahmed'e iş vermesine rağmen daha sonra üstlerinden korkarak haksızlık yaptığını bilmesine rağmen işine son vermiştir. Yine de Ahmed'e yardım eder, eşine iş bulur.

Osman Vuk (Kurt): Şaşırtıcı bir adamdır. Sakin sakin konuşmasına rağmen, hırslı, soğukkanlı ve cesurdur. Sanki, Şeyh Ağa'nın gücüyle kuşanmış gibidir, uzun zamandır birlikte oldukları için aralarında sır yoktur, birbirlerini çok iyi tanırlar.

⁹⁰ **Kale**, Beogradsko graficko-izdavacki zavod, 1986, s 14

Osman, Ahmed'in de sevdiği biridir ama birbirine çok zıt yönleri olduğu için şaşmaktan kendini alamaz.

*"Osman, soğuk mağaranın kayasıdır: Ona hiçbir şey yapamazsın, aynı anda insanı vurur ve okşar. Aynı zamanda kızar ve sakinleşir. O bir şeytandır, kalpsizdir, akıllıdır, saat gibi doğru ve soğuktur, saat gibi de cansızdır."*⁹¹

İyilik ve kötülüğün iç içe dansettiği bu adamdan herkes çekinir. Her zaman tetikte, her zaman savunmada kapalı bir kale gibidir.

Şeyh Ağa Soco: *"Her şeyin birkaç anlamı vardır, ölümün de hayatın da."*⁹²

Şeyh Ağa'nın imkânları ve gücü büyük olmasına rağmen dertli biridir. Ahmed, Şeyh Ağa'ya oğlunu hatırlatmaktadır. Ahmed'in ümidi olur ama Şeyh Ağa, oğlunun savaşta ölmesine karşın Ahmed'in yaşamasını zaman zaman hazmedemez.

Şeyh Ağa, ne yaşadığı yerden ne de çevresindeki insanlardan hoşlanmamaktadır. Onun için Venedik'e sık sık gider, oğluyla anılarını yadeder.

Mahmut Neretnyak: Fakir olmasına rağmen küçük şeylerden mutlu olmayı bilir. Yeni bir iş bulma konusu onu heyecanlandırmış, küçük bir çocuğun yeni oyuncağına sevinmesi gibi sevinmiştir. Ne yazık ki temizleyemediği hesapları vardı.

3.4.3. Romanda Mekân ve Zaman

Romanda geçen olaylar ve sohbet konuları, Saraybosna'nın Müslüman nüfusunun yaşadığı bölgede gerçekleşiyor. Tarih XVII. yüzyıl 1621 Hoçin Savaşı sonrasıdır.

Meşa Selimoviç, günümüze de uygun, modern bir roman yazmak istemiştir. Nobel ödüllü İvo Andriç gibi Selimoviç de oryantal Müslüman insanının ve topluluğunun resmini çiziyor. Selimoviç *Kale* romanıyla, Andriç'e ait olan tarihi, efsaneleri ve çağımızı birbirine bağlıyor.

Ahmed Şabo, Mevlana'nın şiirlerini okurken *"Sanki beni, sanki bugünün insanlarını anlatıyor, sanki aradan yüzyıl geçmemiş gibi."*⁹³ diye düşünür.

⁹¹ **Kale**, Beogradsko izdavačko-grafičkim zavod, 1986, s 201.

⁹² **Kale**, Beogradsko izdavačko-grafički zavod, 1986,s.149.

3.4.4. Anlatıcı

Kale’yi anlatan, siyasetten uzak, savaştan dolayı hayal kırıklığına uğrayan bir kişidir. Ahmed Şabo temsilinde Balkan insanının siyasi sistemin belirsizliğinin insan üzerindeki açmazlarını işaret etmektedir. Romanda iki çeşit söz kullanılmaktadır. Birincini, romanın başkahramanı Ahmed Şabo temsil ederken; ikincisinin Şabo’nun arkadaşı ve üniversite talebesi Ramiz’dir. Ahmed Şabo gibi Ramiz dedevrimcidir.

Kale romanın olayları anlatarak dış ve iç görüşlerle uzlaşmaktadır, anlaşılabilirlik imkânları sağlamakla, canlı olan sanat organizmanının özünü vermektedir. Romanın içiyle dışının karışmış, örülmüş olmasıyla harmoni yaratılmakta, hem karışık hem de basit görülen olaylar, okuyucuya anlaşılması kolay bir şekilde aktarılmaktadır.

Ahmed Şabo, mantıklı anlatıcıdır, düşünceleri mantıkla örülüdür yazar *Derviş ve Ölüm*’e göre bu romanda daha yeni ve sakin bir dil kullanmış, Türkçe kelimelerden kaçınmıştır.

3.5. Ada Romanı

İlerleyen yaşlarında Meşa Selimoviç, yarattığı karakterlerin iç dünyalarını ustaca anlatmasıyla tanınan bir yazardır.

Romana *Ada* isminin verilmiş olmasının nedeni adada yaşayan, iki kişinin deneyimlerinin konu edilmiş olmasıdır. Ada her bir kişinin yalnızlığının, sınırları belirlenmiş dünyasının, kendine özgü var oluşunun sembolü olduğu gibi; her birimizin yaşamının da sembolüdür. İnsanoğlu başkalarına karşı dost, yol arkadaşı ve sevgili olarak ne kadar paylaşımcı olursa olsun, sonunda başkaları tarafından anlaşılamayacağı gibi paylaşmayı beceremediği yalnızlığı ile yalnız kalacaktır. İnsanların birbirlerini fark etmeleri için yaklaşma ve anlayış her zaman işe yaramaz. Birçok kişi dünyasını ve hayallerini anlayabilecek “ruh ikizini” bulmakta güçlük çekmektedir.

⁹³ **Kale**, Beogradsko grafickoizdavački zavod, 1986, s 216

3.5.1. Romanın Konusu

Kitabın birkaç bölümü bulunmaktadır her bölüm ayrı bir hikâye olarak görülebilir. Her bölümün kendi içinde gelişen bir olayı, verdiği bir mesajı var, genelde yalnızlık ve inzivaya çekilme konu edilmektedir.

Gençlik yıllarındaki ilişkilerini en ufak bir değişikliğe uğratma cesareti gösterememiş, yaşamlarını artık heba etmiş olan bu iki kişinin huzur dolu günlerin içine gömülmeleri fikrinin ne denli doğru olduğunu sorguladıkları bu hikâyede *Ada*; uygarlıktan uzak, şehrin günlük girdabından kaçan iki yaşlı insanın yalnızlıklarının sembolüdür.

Ada; Kişinin derin düşünceler eşliğinde yaptığı analizlerde kendini sorguladığı; yaşamı boyunca doğru yolu bulup bulmadığı, gerçekten doğru bir yaşamı olup olmadığı, arzuladığı gibi davranıp davranmadığı, yapması gerekenleri yapıp yapmadığı gibi hususlarda ikilem yaşamaya başladığı; varlığının en karanlık derinliklerine girmekten vazgeçtiği yalnızlığının sembolüdür.

Romanın adının *Ada* oluşundan zaman ve mekân içerisinde kişinin izole olmasını ve toplumdan kendisini soyutlamasını anlıyoruz. Bu renkli hikâyeye aşkın tarihini ve kalan ömürlerini, deyim yerinde ise zaman ve mekân dışına çıkarak Adriyatik Denizi'nde yer alan küçük bir balıkçı adasında geçirmeye karar vermiş evli iki yaşlı insanın yaşamlarını anlatmaktadır. Birlikte olmalarına rağmen bireysel yaşamaya başladıkları için öylesine yalnızdırlar ki iki ayrı “ada” olmuşlar, yaşamlarında büyük bir boşluk ve yalnızlık hissetmeye başlamışlardır. Selimoviç, bu romanıyla her insanın kendine özgü yalnızlığını bilinmeyen ve ulaşılamayan bir ada olarak tasvir etmektedir.

Soyadları Mariç olan evli çift, çocuklarından ayrı, yaşamlarından geriye kalan günlerini Adriyatik Denizi'nin bu ücra adasında geçirmektedir. Yazar, yaşlı çiftin küçük oğullarının yanına misafirliğe gittiği anları anlatır. Yuvaya giden torunlarını parka götürmelerine izin vermeyen entelektüel gelin, çoğu kez misafir ağırlayacak konumda olmadıklarını bahane eder, çocuklarla konuşmalarına izin vermez, onlara yabancı gibi davranır. Oğullarının evinde fazla olduklarını hisseden yaşlı çift evi terk

eder. Daha sonra oğullarının tekrar gelmeleri için yaptığı davetlere gitmek istemezler ama konu hakkında sık sık konuşmaktan da geri durmazlar. Oysa büyük oğullarını bir kere ziyaret etmişler aralarındaki soğukluğu giderememişlerdir. Trafik kazasında onu kaybettiklerinde kendilerini suçlarlar. Memnuniyetsizlik ve can sıkıntısı, anıların yükü altında ezilen yaşlı çiftin tekdüze yaşamlarının her anının içine yerleşmiştir.

Selimoviç, karakterlerinin iç yaşamlarını öyle canlı resmeder ki okuyucu bütün yaşamını ve yaşayabileceklerini, sorgulamaya başlar. Bu romanda, yaşlı çiftin boşa geçmiş zamanı ve birbirlerine destek olma çabaları anlatılmaktadır. Meşa, insanın var oluşu içerisinde yaşadığı kendi adını unutabilme korkusunu dile getirir:

“Anonim ve tamamıyla fark edilmeyen bir kişi olarak yaşam sürdürmek korkunçtur; senden hiçbir ses gelmez, taştan veya yolun kenarına fırlatılıp atılmış bir dal parçasından farkın yoktur. İnsan, insanların arasında kendisini sıkça yalnız hissedebilir. İnsanın çoğu kez başkalarına ayırabileceği zamanı olmayabilir, çünkü dostluklar memnuniyet vericidir fakat vaktinizi alırlar.”⁹⁴

İnsan yüreğinin her zaman birtakım ihtiyaçları vardır fakat hiçbir zaman tamamıyla memnun olmaz. Meşa’nın aşağıdaki sözleri de bunu onaylar niteliktedir:

“Ada’da şehir yaşamının canlılığını düşünürlerken şehirde ise adanın huzurlu ortamını düşlerler. Oysa her yerde kendilerini yalnız, yabancı gibi hissederler. Belki de başka türlü yapamadıkları içindir. Yalnızlıktan korkarlar fakat yabancıların varlığından da rahatsız olurlar. İnsanın kendisi, bir başkası için engeldir.”⁹⁵

Bu romanda zengin fakir kavramları eşliğinde sınıfsal farklılıklara değiniliyorsa da; her şeye sahip olmanın da mutluluk getirmeyeceği belirtiliyor: Çünkü zenginler de yoksulluk içinde yaşayan çoğu insandan daha mutsuz bir yaşam sürdürebilirler:

“Gerçek nedir?” sorusuna Meşa şu yanıtı verir: *“Belki de sadece tek tarafı dinlemek gereklidir, çünkü diğer tarafın da kendi gerçeği vardır. İşte o zaman hiçbir şey bilmiyoruz demektir veya her iki tarafta da biraz gerçek vardır. O halde gerçek hiçbir yerde değildir, çünkü gerçek, hiçbir zaman bir bütünün*

⁹⁴ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 12

⁹⁵ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 79

içinde uyum sağlayamaz. Veya bütün, parçalara ayrılmış şeylerden; bir araya getirilmeyen ve getirilemeyen şeylerden oluşur.”⁹⁶

*“Sadece gençler bu dünyanın en zor meselelerini çözerler; daha sonra ise olgunlaşıp yaşlandıklarında, kendilerini ilgilendiren şeylerin dışında kalan şeyler için daha tedbirli olur, ilgi göstermezler.”*⁹⁷

Yaşlılıktan, terk edilmişlikten, yalnızlıktan, ölümden korkmak yıkıcı etki yaratır:

*“Kutsal saydığımız sözlerimizi yok edip kötülediler, insanları ezmek için onlardan bayraklar yapıp altlarında resmigeçit yaptılar. O halde; kardeşlik, barış, dayanışma, mutluluk, eşitlik, aşk ve özgürlükten nasıl söz edilebilir ki? Bizden gasp edilen ve başka bir tabura dâhil edilen bu sözler zorbalığın sembolü oldular. Başka sözler bulmamız gerekirken nasıl ve hangilerini bulabileceğimizi bilmiyoruz. Veya o efsanevi ülke, halk ve yaşam: belki de susmalıyız. Belki de hiç kimsenin duymayacağı çığlıklar atmalıyız, çünkü artık kimse kimseyi ne duyuyor ne de anlayabiliyor...”*⁹⁸

Romanın konusu yalnızlıktır, iki yaşlı insanın yalnızlığa mahkûm hayatları anlatılmaktadır. Bu çift her ne kadar birbirine bağlı ve muhtaç olsa da dünyanın en yalnız çiftidir. Aralarındaki kendilerini kurtaramadıkları hapisane, onların kaderi ve çekmek zorunda oldukları cezadır.

Her ne kadar kendi istekleriyle adada yaşıyorlarsa da uzaklaşmanın ekosü gittikçe büyümekte, kişisel yalnızlıkları acı vermektedir. Birlikte kiliseye giderler, dönüşte aralarında şu konuşma geçer:

-“Çektiğim tuhaf bir sıkıntı yüzünden, çığlık atmamak için çok sık kendi boğazıma sarılıyorum.

-Tanrı aşkına kadın, neden?

-Ruhum ıssızlaşmış. Yüreğim bomboş.-Bunun suçlusu kim?

-Hiç kimse. Belki de benim şanssızlığım. Hayatım belki de.

⁹⁶ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 78

⁹⁷ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 110

⁹⁸ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 174

-Yoksul oluşumuzdan mı?

-Yüreğimizin yoksulluğu ve iyi düşüncelerden mahrum oluşumuzdan. İşte: yaşam gittikçe daha fazla uzaklaşıyor, çocuklarımızı kaybettik, ikimiz birbirimizden uzaklaştık, birbirimize tek bir sıcak söz söylemediğimiz gibi başkalarına dasöyleyemiyoruz. Issız bir yolda yürüyorum, ne yarından ne öbür günden bir beklentim var. Önümde koca bir uçurum ve manasızlık ve korku.”⁹⁹

İvan bir adım atabilse ve diyalog yapıcı biçimde ilerleseydi ilişkileri için bir umut doğabilirdi. Ada romanında yazar İvan ile Katarina’nın boğulmakta olduklarıgirdaba yoğunlaşmıştır. Başkalarıyla birlikte yaşamının gerekliliği olan; diğer insanların sıcaklığına, ilgisine, bakımına, birlikteliğine, dostluğuna duyulan ihtiyaç, İvan’ın su içmek için eğildiği bir anda (Meşa burada “sanki temiz hava solumuş gibi” diye yazıyor.) suda bulunan bir taş parçasının üzerine kazınmış olan “Nasılsın?” sözcüğünü okuması ile ortaya çıkar. Bu iyimserlik dolu soru onun aydınlanıp canlanmasına neden olur. Bu insanlık dolu soruyu okumakla sağlığını düşünen çok yakın bir dostuna rastlamış gibi olur. Fakat köye dönüp de aynı soruyu oradaki insanlara sormayı denediğinde ise içindeki bir şey kilitlenir ve tutulan dili buna izin vermez. Bu, insanlardan kaçış: bu, içe kapanıklık: bu, zarar görme ve hayal kırıklığı korkusudur!

İvan ile Katarina evlerine gelen genç bir akrabayla onları bir battaniye gibi saran uyuşukluktan kurtulurlar. Burada Meşa “Bir şekilde canlanıverdiler, büzülmüş, yaşlı yüreklerinde geniş bir alan açılmış oldu.” diye yazar. Katarina hastalanıp yatağa düşünce İvan, etrafında pervane olur. Karısının ölmesi düşüncesi bile aklını başından alır. Katarina iyileşince rahat bir nefes alır ve der: “*Tehlike geçti ve yeniden basit bir gün doğdu.*”¹⁰⁰

⁹⁹ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 201

¹⁰⁰ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 56

Yaşlı çiftin ruhlarının derinliklerine kadar nüfuz etmiş korkuları değişik biçimlerde romana içerilmiştir. Ör. İvan'ın güzel hayallerinin arkasından gelen korku gibi. Yaşadığı yeni yaşama uyum sağlayamadığı için mi yoksa kurduğu hayalleri gerçekmiş gibi gördüğü için mi bilinmez, her şeyi boş yere oyalanmak olarak adlandırır. Olabilecek olanla olmuş olan arasındaki farkı anlayabilmesi için içinde oluşan huzursuzluk aslında bir uyarı gibidir. Bir gün Katarina'ya "Seni seviyorum sevgilim." der, içtenlikle söylenmiş bu söze karşılık Katarina onu tersler çünkü İvan daha önce hiç gönlünü almamıştır. Bu ani değişikliğe bir anlam veremez. İvan'ın ölüm korkusu, öbür dünyanın tuzaklarla dolu olduğunu düşündüğü bir içsel monologda anlatılmaktadır.

Ada romanı sadece yaşlılık dönemindeki tutkuların ve korkuların romanı değildir. Bu eser, gündelik basit ihtiyaçlar nedeniyle sevdiklerimizi ihmal edişimizi, hayallerimizden uzağa düşmemizi, kendimizi kandırdığımızı, fedakarlıktan, özveriden ve kendimizi dürüstçe ortaya koymaktan kaçındığımızı anlatmaktadır. *Ada*'yı okurken insanın kendi hayatını gözden geçirmemesi mümkün değildir, bütün iyi anlatılar gibi bu eser de hayatla bağ kurmakta, onu tazelemektedir.

3.5.2. Karakterler

İvan: *Ada* romanının iki karakterinden birisidir. Her ne kadar adada yaşamak eşinin fikriyse de kendisi de içten içe bunu istemiştir. Yine de adaya yerleşmeden önce şehrin ışıklarına bakarken "*Kalsaydık siyasete atılabilirdim.*"¹⁰¹ söyler. Aslında İvan kendini bildi bileli hep bir yerlere kaçmak istemiştir, nereye giderse gitsin hep kendisini götüreceğini bilerek. Adada balıkçı koyuna gidiyor, balıklara adanın kayalıklarına meraklı, yürüyüşler yapıyor, bol bol kendisiyle konuşuyor.

Katarina: İvan'ın eşi, bütün hayatını eşine ve yuvasına vakfetmiş, sakin, dingin bir kadın. İvan'dan daha derinlikli, toleranslı, çevresiyle barışık ve uyumlu. Adadaki günleri mutfakta yemek hazırlayarak, evi temizleyerek, çiçekleriyle ve tavuklarıyla ilgilenerek geçiyor. Ömrü boyunca hayalini kurduğu piyanoya nihayet kavuşmuş. Aslında hayatları son derece sade, çoğu kişinin imreneceği güzellikte olmasına

¹⁰¹ *Ada*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 145

rağmen karakterler mutsuz. Ellerindeki güzelliğin farkında olmadıkları için sürekli bir özlem duygusu içindeler.

-“*Sonunda gideceğim.*

-*Nereye?*

-*Nereye olursa.*

-*Ne zaman?*

-*Hiçbir zaman.*

-*Ne vakit şeytan belirli soruları fısıldamaya başlarsa o vakit hayal kurmaya son veriliyor. Geriye acı ve etrafımızdaki yaşam kalıyor.*¹⁰²”

Birbirlerine umut aşılamıyorlar, yaşam sevinçlerini aşağıya çekiyorlar bu nedenle yalnızlar. Yazar kahramanları için şöyle der:

*“Sanki geçmiş ile gelecek arasında kendileri olamadıkları, herkesin kendi başına yaşadığı çağdaşlığın soğuk yalnızlığı ile yuvanın sıcak şekilsizliği arasında yaşıyor gibiler.”*¹⁰³

Adanın sakinliği yaşlı çifti hırpalamış, ateşin etrafında kendilerini tüketerek dönen pervanelere benzetmiştir.

Ve İvan gittikçe belirginleşmeye başlayan yaşlanmanın, hastalığın ve ölümün etkisiyle huzursuzluğa kapılmaya, kaderine razı olmuş gibi davranmaya başlar. Bahar bile onu saran endişelerin etkisiyle “aldatıcı” olarak tanımlanır:

*“Kısa süren umutlar; arzuların tomurcuk gibi açtığı, geride kalmış anların kopyasının tesellisi gibi olan bahar mevsimi, o aldatıcı haliyle geri geliyor.”*¹⁰⁴

¹⁰² Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 167

¹⁰³ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 178

¹⁰⁴ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 66

İvan bir sabah Katarina'ya "birşey"i bulabilmek için gideceğini söyler. Katarina ruhunun çöktüğünü hisseder, bedeni gün ışığını geçirircesine şeffaflaşır. Kendini boşluktaymış, aynı zamanda her yerdeymiş, zaman ve mekân yokmuş ve sadece uçuyormuş gibi hisseder. Ve ölmekte olduğu o anda ilk kez yaşadığını, en diri halde olduğunu hisseder. Her şeyden uzak, sadece kendisine ait, yaşarken öldüğünü hissettiği andır. Artık rüzgârdır, havadır, Vidova tepesinde dolaşan yabancı atlar gibi özgür olmuştur. Hayat olmuştur.

3.5.3. Romanda Mekân ve Zaman

Adriyatik Denizi'nde sessiz sakin bir adada, 1950'ler sonrası dönemde geçer roman. Yaşlı çift hem adanın yerlilerinden hem de birbirlerinden uzaktır, kendi "ada"larında yaşarlar. İki yetişkin çocukları olmasına rağmen hem onlarla hem de torunlarıyla soğuk bir ilişkileri vardır.

Çam ormanlarıyla kaplı ve mezarlığa çok yakın, adanın ücra bir köşesidir yaşadıkları yer. Burada, geçmişin acıları unutulabilir ama unutamazlar adeta hatırlamaya mahkumdur.

3.5.4. Anlatıcı

Anlatıcı konumundaki yazar, başkahramanı İvan aracılığıyla bizi hikâyenin içine çeker. Kendi katı inatlarının içinde yalnızlığa hapsolarak yaşayan bir çiftin hayatlarının son dönemine ilişkindir anlatılanlar.

Adanın Vidovo isimli tepesinde İvan'ın yaban atlarıyla karşılaştığı sahne; ışık, yaşam, müzik doludur ve özgürlüğün renkli dalgalanışlarını sunar.

*"Çünkü burada umutların yeşerebileceği, umutsuzluk ve yalnızlığa teselli olabilecek, ibret alınabilecek, büyük beklentilerin sabahı gibi...işte size özgürlük."*¹⁰⁵

*"Ne kadar yaşlanmış olduğunu görebilmesi için bu kadar yükseğe çıkmasına ne gerek vardı ki?"*¹⁰⁶

¹⁰⁵ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 209

Yaşlı İvan'ın yabani at sürüsüyle karşılaşması: Özgürlüğe yürüyüşün, ender mutluluklardan birisine yükselişin, arınmanın küçük merasimi, dünyada özgürlük köşesinin var olabileceğinin inancıdır. O an, yaşadığını hissettiği an olmuştur. Okuyucu, onun derin derin nefes aldığını hisseder.

İvan'ın ruhunun derinliklerindeki tutkuların ölmediği ancak ağırlaşan yalnızlığın prangalarından nasıl sıyrılacağını bilemediğini anlatan satırlardır. İvan, Almanya'ya çalışmaya gidecek belediye işçileri için sendikanın tertip ettiği gecede gençlerle eğlenmek ister, Katarina ile birlikte sahilde gezerlerken körfezde yüzen bir yunus sürüsü onu coşturur. Gördükleri güzellik bir anlığına da olsa gülümseyip içlerinin açılmasına neden olurken yunusların küçük çocuklar gibi suyun üzerine sıçrayışları karşısında yürekleri neşe dolar. Fakat hemen sonra körfezden çıkmayı başaramayan yunusların kayalara vurup kan içinde kalışları, ikisinin ruhuna çökmüş olan karanlığın sembolüdür.

3.6. Ortam Romanı

Bitiremediği *Ortam* romanı ile Meşa Selimoviç, şiirsel bir yoğunlukla kişinin var oluş ve özgürlük konusunu işliyor. Kişinin yaşamı kaderi mi? Özgürlüğü; toplumsal ve metafizik mecburiyetlerin sonucu mu? Bu sorular etrafında hikaye kurulmuş. Dikkatlerden kaçmayacağı üzere *Ortam* yazarın bu meseleleri tartıştığı üçüncü romandır.

Ortam romanın başkahramanı Vladimir sosyalizmin etkisi altında kalan biridir; hiyerarşik düzene, ideolojik oportünizme ve ihanet etmiş olan eski devrimcilere karşı idealleri uğruna bilinçli bir şekilde çıkar.

Meşa Selimoviç'in *Ortam* romanı, yazarın vefatından sonra bitmemiş haliyle yayımlanmıştır. *Ortam*'ın son iki bölümü tamamen bitirilememiş *Hatıralar* doğrudan doğruya yazarın yaşamı ile bağlantılı olmaları açısından diğer romanlarından ayrılırlar. *Ortam*, doğanın bütünlüğü içindeki evrensellik ve kendi ailesinin sıcak atmosferinin ifadesidir.

¹⁰⁶ Ada, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986, s 213

Partinin gücünün dorukta olduğu ve en ufak bir sorgulamanın mümkün olmadığı bir dönemde yazılmış olan roman, dürüst ve sıradan bir adam olan Vladimir karakteri üzerinden, partiye bağlı işçilerin uygulamalarla, idealleri arasındaki mesafeyi anlatmaktadır. Bu romana ele aldığı mesele açısından öncü diyebiliriz. Yazar romanı bitirebilseydi elbette daha etkileyici bir eser ortaya çıkacaktı.

Selimoviç'in romanlarının en büyük özelliği, materyalist dünya görüşüyle mevcut yönetimin zaaflarını açığa çıkarmaktır. Totaliter rejimleri yazar korku ve zorbalık yönetimi olarak ifade etmekte, karakterlerini bu atmosfer içine yerleştirmektedir. Predrag Palavestra, Meša Selimoviç'in eserleri hakkındaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Bizim dönemimizin en önemli meselelerinden olan; iktidarı elde edebilmek amacıyla, monistlik sistem(evreni tek bir ilkeye dayandırarak açıklamaya çalışan öğreti) ile ideolojik ve siyasi manipülasyonlar yaparak insanların konumu ve kaderini acımasızca belirlemeye çalışan güçler meselesinin peşine düşen Selimoviç'in eserleri modern edebiyatın klasikleri arasına girmiştir.”¹⁰⁷

Ortam ve *Ada* romanları tek partili sistemin ve ideolojik siyasi zorbalıkların insan hayatını nasıl etkilediğini gözler önüne sermektedir. 1968'in öğrenci gösterilerine şiddetle karşılık verilmesi, üniversitelerden atılmalar muhaliflere uygulanan baskılara örnektir. Çıplak *Ada*'ya (Goli Otok) sürülen devrimciler, gazeteciler ağır bedeller ödemek zorunda bırakılmıştır. Yazar, Komünist Yugoslavya'da yerleşmiş olan ilişkilerin yeniden yapılandırılması ve medeni haklar için mücadele edilmesinin gerekliliğini, toplumsal-siyasi bir türbülans içerisinde resmediyor. *Ortam*, yeni tarihi prensipler üzerine edebi bir tartışma sunmaktadır.

3.6.1. Romanın Konusu

Ortam romanın konusu; Sosyalist Devrimi'nin savaş yıllarında ve savaş sonrasında kahraman olarak ilan edilen abisinin aksine, kendisinden kahraman olması beklenmeyen Genç Şair Vladimir'dir. Vladimir ölen abisinin madalyasını almak üzere şehre gider. Abisi Mladen'in cesaretine ve itibarına özenen Vladimir'e tören

¹⁰⁷ **Blic dergisi**, Beograd 1988, sayı 1045, s 12

sırasında bir anlık gösterilen ilgi, onun sonraki yaşantısında önemli ve güçlü bir kişi olduğu yanılışmasına neden olacaktır.

Romanda bu durum şu şekilde yansıtılmıştır: “*Güvensizliğin kol gezdiği bir dünyada, bu yanılışama Vladimir’e gerçekten güven aşılır.*”¹⁰⁸

Ortam romanı, yazarın kardeşi Şefkiya’nın öldürölmesinin acısını tanımlamasıyla başlıyor. Yolculuk yaptığı trene gençlik yıllarının hayallerini, ikilemlerini ve korkularını yerleştirmiştir. Parti ağabeyine madalya vererek onurlandırmıştır, kendisinin ulaşamayacağı bu konum üzerinde baskı yapmaktadır. Trende huzursuz bir şekilde içi içini yerken trendeki bir kadına âşık oluyor. Âşık olduğu bu güzel kadın, birlikte gitmelerini teklif ediyor ama o reddediyor.

Vladimir, partiye zarar gelmemesi için kendi düşüncelerini silmeye hazır inançlı bir partilidir. Bu durumu açıklarken partinin, bilinçli kişileri bir araya getiren bir oluşum olduğunu, sadece bir araya getirmekle kalmayıp içlerinde var olan en güzel değerleri de ortaya çıkardığını belirtiyor. Partinin haksız ve adaletsiz uygulamaları da hiçbir açıklama yapmaya gerek duyulmaması da onu bu tutumundan pek vazgeçiremeye de yavaş yavaş çelişkiler kafasında dönmeye başlamıştı.

Abisinin savaş arkadaşı, bir zamanların Partizan albayı, şimdi emniyet amiri olan Misita ile kafasındaki soruları konuşmak ister ama pek yararı olmaz. Huzursuzluklarını yenmeye çalışırken fakülteden eski bir arkadaşına rastlaması silkinmesine neden olur: “İktidar, anti-felsefi, dogmatik ve katı olmak zorundadır. İktidar, hiçbir zaman kendinden şüphe etmez ve güç belli bir gruba ait kişilerin elinde toplanır.” Ardından eski arkadaşları da onlara iştirak ederler ve aralarında Vladimir’in düşüncelerini zaman zaman sarsacak olan yoğun tartışmalar başlatılır.

Ağabeyi ve babasının hayatlarını kaybetmiş oldukları yerde açılan müzenin bahçesine dikilen anıtın açılışında, abisinin isminin geçmemesi Vladimir’i yıkar. Açılış konuşması büyüklerin hamasi sözleriyle uzadıkça uzarken, inandıkları ideal uğruna burada hayatlarını kaybedenlerin isimlerinin anılmaması Vladimir’i

¹⁰⁸ **Ortam**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 17

dönülmez yolun başlangıcına getirir. Hayatında önemli bir yeri olan amcası savaştan sonra inzivaya çekilmiş bu yaşlı, yorgun adam. Sohbetleri kuşaklar arasındaki farklılıkları tanımlıyor. Bu roman, Vladimir ile yaşlı amcasının ve de Mara karakterinin paralelliğini konu ederken, toplumda devamlı surette meydana gelen dalgalanmaların, yeni kuşakları belli zamanlarda ne gibi değişikliklere uğrattığını gözler önüne seriyor. Vladimir, ölmekte olan yaşlı amcasından ayrılarak felsefe derslerine ve sempozyumlara dönüyor. Doğasına aykırı da olsa ruhunu tamamıyla özgürleştirip heyecanlı bir maceraya atılıyor.

3.6.2. Karakterler

Mara: *Ortam* romanında Mara karakteri, çok hassas bir şekilde tanımlanmıştır. Yıllarca yaşlı amcaya hizmet edip onunla birlikte yaşamıştır. Mara ile konuşulduğunda, bu bölgede yaşayan çok sayıda yöre insanı ile konuşuluyormuş hissi uyanır, konuşmaları eğitim görmüş kişilerden farklıdır.

Hassas bir kişi olan Mara, Vladimir tarafından zayıf olmakla suçlanır. Mara, iç hesaplaşmasını yapabilmek için iyice kabuğuna çekilir. Vladimir'in pragmatizmini anlamaktan uzaktır.

Vladimir: Genç Vladimir, yazarın çelişkilerinin yansımasıdır. Başkahramanın düşünceleri, bir duruş sergileme konusundaki yetersizliği, düşüncelerinin partinin ideallerinden değişik olması endişesi bu görüşü doğrular niteliktedir.

Başkanlık olmadan öz yönetim idealini savunan Vladimir, halkın yönetime doğrudan katılmasını istemektedir ki bu sistem Marks'ın, grupların veya kişilerin iktidarı kendilerine mal etmesini önleyen demokrasi idealidir. Özyönetim düşüncesi, Rousseau'dan Yugoslavya'ya uzanan henüz bitmemiş "özgürlük arayışıdır". Her açıdan, hem düşünsel hem de pratik arayışlara ihtiyaç duyan bu model, değişik yaşam biçimlerinde ısrar edilmesi ve insanların başkalarına hükmetme hırsı nedeniyle Vladimir'e göre devrimci görüşlerin başarısı konusunda kuşku yaratmaktadır.

"Değişik yaşam biçimlerinin lanetli zincirini kırmak gerekir. İnsanlık o zaman nihai olarak olgunlaşabilecek, hükmedenler ve hükmetme arzusunda olanlar,

içlerinde uyanan kan dökme arzularından, güç ve iktidar gibi vahşi hırslarından ancak o zaman vazgeçebileceklerdir.”¹⁰⁹

Romanın ikinci bölümünde; saf, utangaç ve içine kapanık Vladimir’in, aşk çılgınlıklarını iştihaya başlıyoruz. Yazar, Vladimir’in, sevdiği kadını kaybetme korkusunu, aşkından şüphe edişini anlatıyor. Doğayı tanımlarken ise içindeki güçlü duygularını şöyle dile getiriyor;

“Abıhayat tomurcukların içine kadar işlemiş...”¹¹⁰

3.6.3. Romanda Mekân ve Zaman

Romanda geçen olaylar, geçtiğimiz yüzyılın yetmişli yıllarındaki sosyalizm döneminde gerçekleşiyor. Roman, 1973 ve 1976 yılları arasında geçen zaman içerisinde yazılmış olsa da güncelliğinden hiçbir şey kaybetmediği gibi, tekelci ve baskıcı sistemler içerisindeki sosyal adaletsizlikler, toplumsal ve etik sorunlar yumağında yetişen kuşakların bilincinde ve kişiliklerinin oluşumunda yarattığı hasarları tartışmaya devam ediyor.

3.6.4. Anlatıcı

Bu romanın en güzel sayfaları, insanoğlunun; yalnızlığını, yaşam faaliyetlerini anlatan sayfalardır. Bir başkası olmaya giden yol nerededir? Kendine gelebileceğin yol nerededir? Bu sorular, Vladimir’in dogmalarını tahrip eden dramatik sorulardır. Fakat anlatıcı olarak yazar, roman başkahramanı üzerinden bize, bu konudaki görüşlerini, tecrübelerini, sıkıntılarını, yaşam koşullarını aktarıyor.

Romanın başkahramanı Vladimir, bir taraftan maskelenmiş ideolojiye ulaşırken diğer taraftan bu maskelenmiş asil ideolojinin ayrıcalıklarından açgözlülükle istifade ediyor. Söylenememiş, çözümlenememiş, tanımlanamamış meseleler olsa da biz “sade” kişileri anlayabiliyoruz. Bu durumda bizi teselli edecek olan şey, kitabın ikinci bölümünde başkahramanın âşık olmasıdır.

¹⁰⁹ Ortam, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 78

¹¹⁰ Ortam, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 98

Selimoviç, *Derviş ve Ölüm* ve *Sessizlikler* romanlarında olduğu gibi bu romanda da kaybettiği kardeşi Şefkiya'nın kişiliğini Vladimir'in, idealleri uğruna ölen kardeşiyle özdeşleştiriyor. Yazarın kaybettiği kardeşi çeşitli roman karakterleri üzerinden başarılar ve başarısızlıkların ifadesi olarak yansıyor.

3.6.5. Romanın mesajı

“Sevgi, her şeye hatta imkânsız olan şeylere de kadir midir? O halde insanların içine sevgi aşılayabilme yolunu bulması ve içlerinde yatan devasa enerjiyi uyandırması gereklidir. Ve nefret de çok şey yapabilir. Fakat ölümün gözlerinin içine uysalca bakabilen sevgi kadar güçlü değildir.”¹¹¹

Her ne kadar bitirilememiş olsa da *Ortam* romanı, yaşama ve gençliğe adanmıştır.

“Yaşam şekli bir seçimdir, kader değildir. Sefalet içinde hiçbir şeye karşı konulmaksızın yaşanan hayat kabullenmek iken seçilen yaşam ise özgürlüktür. Kişi; kararlılık, karşı koyma ve kabullenmeme ile özgür duruma gelir.”¹¹²

¹¹¹ *Ortam*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 22

¹¹² *Ortam*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986. s 9

SONUÇ

Meša Selimović, eski Yugoslavya'nın Yaşar Kemal'idir. Müslüman olmasına rağmen kendisini Sırp olarak tanımlaması, her Boşnağınmüslüman, her Sırpın ortodoks olmak zorunda olmayışına anlamlı bir vurgudur.

26 Nisan 1910 tarihinde, Bosna'nın Tuzla kentinde doğdu, ailesinin zenginliği ona rahat bir çocukluk yaşattı. Ne var ki Suat Engüllü'nün yaptığı değerlendirmeye göre babası sorumsuz ve otoriterdi. *Derviş ve Ölüm* romanında Hasan karakteri babasının özelliklerini taşımaktadır büyük ölçüde.

“Genellikle sahip olduğu malı mülkü satarak geçinirdi... Atları, otomobilleri, kadınları, avlanmayı, içkiyi, dost meclislerini severdi. Eğlenceye çok düşkündü. Ömrü kısa sürdü, 54 yaşında öldü. O, evin tek efendisiydi. Odasına senede sadece iki kez, o da bayramlarda girebilirdik.”¹¹³

İlk ve ortaöğrenimini Tuzla'da tamamladı. Bu yıllarda Andersen masallarından Dickens'in romanlarına kadar uzanan geniş bir yelpazede ne bulursa okurdu. Lise son sınıfta bir yandan Dostoyevski okurken bir yandan da ilk şiir ve denemelerini yazmaya çalışıyordu. 1930'da Belgrat Üniversitesi Felsefe Fakültesi Sırp Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi. O yıllarda Hersekli arkadaşları ona Meša demeye başladılar. Meša'yı o da benimsedi, imza olarak Meša Selimović'i kullanmaya başladı. Üniversiteyi bitirdiği yıl (1936), babasını yitirdi. Tuzla Lisesi'nde öğretmenliğe başladı, gençler üzerinde etkiliydi. Meša Selimović, İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, Halk Kurtuluş Hareketi adlı örgütün üyesi olduğu gerekçesiyle 9 Eylül 1942'de, kız kardeşi ve ortanca kardeşiyle birlikte Hırvat faşistler tarafından tutuklandı. Dört ay hapisten sonra delil yetersizliğinden serbest bırakıldılar.

Meša, yayımına yeni başlanan “Oslobedjenje” gazetesine yazılar yazmaya başladığında Tuzla Birliği'nin siyasal sorumluluğuna getirildi. Selimović, 1944 yılının sonlarında *Derviş ve Ölüm* kitabını yazmasına neden olan acı olayı yaşadı.

¹¹³ *Derviş ve Ölüm*, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1986. s 14.

Kendinden beş yaş büyük olan ağabeyi subay Şevkija Selimoviç, Kamu Malları Genel Müdürlüğü deposundan bir karyola, bir dolap, bir sandalye ve ufak tefek birkaç şey için III. Kolordu askeri mahkemesi kararıyla kurşuna dizildi. Karar yerine getirilmeden önce hapishaneden Meşa'yasuçsuz olduğuna dair bir haber gönderdi. Bu olay Meşa üzerinde etkisi hayat boyu sürececek derin bir acı bırakır. *Sessizlikler, Sis ve Mehtap, Derviş ve Ölüm* eserlerinde ağabeyin trajedisine göndermeler vardır.

Selimoviç, Tuzla Birliği'nden yeni kurtarılmış bölge haline gelen Belgrat'a gitme emrini sevinçle kabul eder. İşgalci ve Yardımcılarının Cinayetlerini Saptama Komisyonu'nun Yayın Bölümü Şefliği"ne getirilmiştir. Bu görevde iki yıl çalıştıktan sonra Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyetinin Kültür Komisyonu Üyeliği ve Dış Ülkelerle Kültür İlişkileri Bölümü Şefliği'ne atanmıştır.

1943'te evlendiği eşinden iki yıl sonra boşandı. 1945'te tanıştığı, Krallık Yugoslavya Ordusu generallerinden birinin kızı olan Darka ile evlenmesi parti üyeliğinin sonu oldu, işten de atıldı. Bunun üzerine Saraybosna'ya taşındı ve orada çıkan “Brazda” dergisinde yazmaya başladı.

Kendisi de mezun olduğu fakültede doçentliğe atandı, romantizm dersi okuttu. Bir yıl sonra “Brazda” dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. Daha önce başladığı gazete yazarlığını edebiyat yazarlığı biçiminde sürdürdü. İki seçki hazırladı. 1946 yılında ilk öyküsü Meşa Selimoviç imzasıyla “Nasa Knjizevnost” dergisinde yayımlandı. Öykünün konusunu kendisinin de katıldığı Yugoslavya Kurtuluş Savaşı'ndan almıştır.

Yabancı Ülke öyküsü filme çekildi, 1957 yılında Pula Film Festivali'nde özel ödül aldı. Yazdığı senaryo bir yıl sonra yayımlandı. Aynı yıl Saraybosna Halk Tiyatrosu Müdürlüğü görevinde bulundu.

Önce Zivot ardından Veselin Masleša, daha sonra da Svjetlost yayınevlerinin yayın yönetmenliğini yaptı. Bir yıl sonra da Bosna-Hersek Yazarlar Birliği Başkanlığına seçildi.

Yugoslav Edebiyat çevrelerinde gördüğü geniş ilginin kenidisini şaşırttığını belirtmiştir. “Nin” dergisince 1966 Yılı'nın En İyi Roman Ödülü ve daha önce

Sessizlikler için verilen Saraybosna Kenti Alo Nisan Ödülü, *Derviş ve Ölüm* için verildi. Önce Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi haberleşme üyeliğine, ardından da Bosna-Hersek Bilim ve Sanat Akademisi üyeliğine kabul edildi. Sırp milliyetçilerinin rahatsızlık vermesi üzerine Saraybosna'dan ayrıldı, Belgrat'a yerleşti.

Selimoviç, *Derviş ve Ölüm* romanıyla, Nyegoş Ödülü'nü aldı. 1970'te de Yugoslavya'nın en büyük ödülü olan Avnoj Ödülü'ne layık görüldü. 16 Haziran 1975'te bir gazete için yapılan söyleşide sağlığına ilişkin bilgiler verdi:

*"Derviş'ten ve Kale'den sonra bir depresyon geçirdim, insanlardan kaçmaya başladım... 1971 yılında ağır bir hastalığa yakalandım ve artık yazamayacağımı düşündüm."*¹¹⁴

Derviş ve Ölüm 1977'de, *Kale* 1981'de Fransa'da yayımlandı, büyük ilgilendirdi. Ne var ki Selimoviç'in sağlığı bozuktu ve günlerini sürekliyatağa bağlı geçirmek zorundaydı. *Çember* adlı son romanını tamamlayamadı, 1982 yılında Belgrat'ta hayata veda etti.

Meşa Selimoviç'i önce Boşnak, sonra Sırp edebiyatçısı ya da genel bir ifadeyle Yugoslav yazarı olarak tanımlayabiliriz.

Onun en ünlü olan eseri *Derviş ve Ölüm*, Saraybosna'da 1966'da Türkiye'de ise, 1973'te yayımlandı. Daha sonraki basımları 1985, 1988 ve 2001 vs. yılında yapıldı.

Selimoviç'i Türkiye'de tanıtan Yaşar Nabi Nayır oldu. *Derviş ve Ölüm*'ün 1973'teki ilk basımı Varlık Yayınları'ndan yapıldı.

Selimoviç, iyi bir öğrenim gördü ve temel eserleri okuyarak, yazarlığını etkinleştirdi. Suat Engüllü'nün saptamasına göre, Selimoviç, başta Dostoyevski olmak üzere Gogol, Hugo, Stendhal, Zola, Chekhov, Tolstoy, Proust, Thomas Mann, Volfe,

¹¹⁴ *Politika dergisi*, Beograd 1976, 813 sayı, s 19

Willam Faulkner, Ernest Hemingway olmak üzere Rus, Fransız ve Amerikan Edebiyatının başlıca yazarlarını okudu, kendi biçimini yaratmaya çalıştı.

Meşa çok çalışan, ne yapmak istediğini bilen, yazdığı her cümleyi acımasız bir eleştirmen edasıyla değerlendiren bir yaratıcıdır. Kendisi önce bir öykücüydü. Selimović'in parçalı Yugoslavya'da edebiyatçı kişiliği Suat Engüllü'ye göre, bir ihanet çizgisi izler. O yıllarda galeyana gelen, her türlü fırsatı akıllıca değerlendiren, elindeki bütün imkânları devreye sokan Sırp Milliyetçiliği lobisinin sistematik gayretleri üstün gelmiş, bunun sonucu olarak da Meşa Selimović Saraybosna'yı terk edip Belgrat'a yerleşmesinden bir süre önce yayımlanan Predrag Palavestra'nın¹¹⁵ *Savaş Sonrası Sırp Edebiyatı* kitabına Sırp yazarı olarak dahil edilmiştir.

Yugoslav Edebiyat Kurumu Başkanlığı yapmış, Saraybosna Üniversitesinden Fahri Profesörlük ünvanı almıştır. Bosna ve Sırbistan'daki Bilim ve Sanat Akademisi üyeliğinde bulunmuştur.

12 Haziran 1973 tarihli Politika gazetesinde yayımlanan bir yazıda olduğu gibi, 3 Kasım 1976 tarihinde Sırp ve Bilim Akademisi'ne gönderdiği mektupta da Bosnalı Müslüman bir aileden geldiğini belirtmekle birlikte, Sırp ulusuna ve Sırp Edebiyatına mensup olduğunu vurgulamıştır. Konu ile ilgili *Kale* romanında şu satırlara yer verir:

*"Geçen yüzyılın 60'lı yıllarında Boşnaklığını reddedip Sırplığı ya da Hırvatlığı benimseyen birçok Boşnak aydın ve yazar, asıl mensubu olduğu Boşnak ulusuna da, Boşnak edebiyatına da sırt çevirip ihanet etmiştir."*¹¹⁶

Derviş ve Ölüm romanı için de şunları söylemiştir:

"Bu, her şeyden önce felsefi ve psikolojik bir romandır. Dürüst bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, Derviş'in düşünce tarzı dogmatik, belli kalıplarına çıkmayan bir düşünce tarzıdır; oysa hayat ona tuzaklar kurmakta, onun sözde sarsılmaz düşünce tarzının ve dünya karşısında takındığı tavrın zırhını paramparça etmektedir."

¹¹⁵ **Predrag Palavestra**, Sarajbosna 1930-Belgrat 2014. Yazar, tarihçi, Üniversite profesörü. Sırp Bilim ve Sanat Akademisi üyesi.

¹¹⁶ **Kale**, Svjetlost. Sarajevo, 1970, s 254

Yazarken beni özellikle ilgilendiren dildi; dilin kendi içinde gizlediği, etkileyici psikolojik durumların ifadeedilebilmesini sağlayan olanaklardı..."¹¹⁷

Doğan Hızlan şöyle diyecekti:

"Türkiye ile Yugoslavya arasındaki edebiyat genişliyor. Ivo Andrić'in eserlerinin çevirisini, başka yazarların dilimize kazandırılması izledi. Meşa Selimović'in Derviş ve Ölüm'ü çok beğenildi."¹¹⁸

Meşa Selimović'in *Derviş ve Ölüm* adlı romanı sinemaya uyarlandı. Yönetmen Alberto Rondalli tarafından yazılan *Derviş*'in senaryosu, insanın varoluşuna dair soruları, romanın başkahramanı Ahmed Nureddin'in deneyimleri aracılığı ile tartışıyor. Kapadokya'da 44 kişilik Türk ve İtalyan ekip tarafından çekilen *Derviş* filminde İspanyol aktör Antonio Buil Puejo ile birlikte aralarında Cezmi Baskın, Ruhi Sarı ve Başak Köklükaya'nın olduğu Türk oyuncular rol alıyor. *Derviş*, ekim ayında hayata veda eden tiyatro sanatçısı Soner Ağın'ın rol aldığı son film oldu.

Derviş filmi Locarno Film Festivali'nde evrensel bir konunun etkili anlatımı, fotoğraflarının güzelliği ve oyuncuların başarısı dolayısıyla jüri özel ödülü aldı. Gallio Film Festivali'nde ise yönetmenin, romanın edebi değerini, içeriğini ve anlamını yorumlamada, sentezlemede çok başarılı olması, diyalogların biçimi, orijinal sufi müziği, yöneten ve yönetilen sınıflar arasındaki ilişkinin işleniş açılarından en iyi film ödülü aldı.

1967'de yayımlanan *Derviş ve Ölüm* adlı romanı, değişik dönemlerde birçok eleştirmen tarafından değişik açılardan incelenmiştir. *Derviş ve Ölüm*, dinî dogmaların şekillendirdiği dünyasında yaşayan Ahmed Nureddin'in, erkek kardeşinin suçsuz yere tutuklanıp idam edilmesinden sonra düştüğü derin karmaşayı anlatır.

Selimović'in Türkçede yayımlanan başlıca eserleri: *Derviş ve Ölüm* Mahmut Kıratlı, 1973 ve *Kale* Suat Engüllü, 2001.

¹¹⁷ *Derviş ve Ölüm*, Beogradskiizdavačko-grafičkizavod 1986. s 7

¹¹⁸ *Hürriyet gazetesi*, 29 Mart 1999.

BİBLİYOGRAFYA

Meşa Selimoviç'in Eserleri

Selimoviç, Meşa: **Ada**, Prosveta Yayınevi, Beograd, 1974

Selimoviç, Meşa: **Derviş ve Ölüm**, Svjetlost. Sarajevo Yayınevi, 1966.

Selimoviç, Meşa: **Hatıralar**, Sloboda Yayınevi, Beograd, 1976.

Selimoviç, Meşa: **İlkölük**, Zora Zagreb Yayınevi, 1950.

Selimoviç, Meşa: **Kale**, Svjetlost Yayınevi, Sarajevo, 1970.

Selimoviç, Meşa: **Kırgın Adam**, Svjetlost Sarajevo Yayınevi, 1947.

Selimoviç, Meşa: **Ortam**, Beogradskigrafički zavod Yayınevi, Beograd, 1983.

Selimoviç, Meşa: **Sesizlikler**, Svjetlost. Sarajevo Yayınevi, 1961.

Selimoviç, Meşa: **Sis ve Mehtap**, Svjetlost. Sarajevo Yayınevi, 1965.

Selimoviç, Meşa: **Vuk Karacic Üzerinde**, Maticasrpska Yayınevi. Novi Sad, 1967.

Selimoviç, Meşa: **Yabancı Ülke**, Radnik. Beograd Yayınevi, 1957.

Selimoviç, Meşa: **Yazarlar, Düşünceler ve Konuşmalar**, Svjetlost Yayınevi, Sarajevo, 1970.

KAYNAKÇA

- Blommaert, Jan: **Discourse**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Bratić, Radoslav: **Benim Düşüncelerim**, Beograd Yayınevi, 1992.
- Brown, Penelope, Levinson, Stephen C.: **Politeness: some universals in language use**, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.
- Čosić, Dobrica: **Dostlar**, Politika, Beograd, 2005.
- Delic, Haris: **Etraftaki İnsanlar**, Avaz Yayınevi, Sarajevo, 1989.
- Downing, Lisa: **The Cambridge Introduction to Michel Foucault**, New York, Cambridge University Press, 2008.
- Đuričković, Dejan: **Roman 1945–1980**. Sarajevo, Edebiyat Enstitüsü, Svjetlost Yayınevi, 1991.
- Egerić, Miroslav: **Derviş ve Ölüm Meşe Selimović**, Zavod za udzbenike i nastavna sredstva Yayınevi, Beograd, 1982.
- Felman, Shoshana: **Skandal tijela u govoru**, Don Juan s Austinom, Zagreb, Naklada MD, 1993.
- Foucault, Michel: **Power/Knowledge**, ed., Gordon, Colin, New York, Pantheon Books, 1980.
- Gramsci, Antonio: **Selections from the Prison Notebooks**, London, Lawrence and Wishart, 1971.
- Howarth, David: "Power, discourse, and policy: articulating a hegemony approach to critical policy studies. ", **Critical Policy Studies**, C.III, No: 3. London, Routledge. S. 309–335, 2009.
- Kahraman, Alim: Derviş ve ölüm romanının oluşum şartları, **İlim ve Sanat Dergisi**, Sayı 2, 1985.
- Kazaz, Enver: **Sudbina Selimovićevih likova**, ed., Martinović, Zdenko, Juraj, Sarajevo: ANUBiH. S. 95–107, 2010
- Kovač, Nikola: **Politički logos i romaneskni mitos**, (Çevrimiçi), Novi izraz, Sarajevo, Pen Centar Bosne i Hercegovine, No: 6, 1999.
- Kovač, Nikola, **Politik romanı-totalitarizm fiksiyonu**, Sarajevo, Armis Print, 2005.

Lagumdžija, Razija: "Djelo Meše Selimovič", **Edebi eleştiri**, Sarajevo:Oslobođenje. S. 206–214.

Lagumdžija, Razija: "Djelo Meše Selimovića": **Edebi eleştiri**, Sarajevo: Oslobođenje. S. 215–225.

Lagumdžija, Razija: **Meşa Selimović Yazdıkları**, Knjiyevna zajednica Yayınevi, 1991.

Lagumdžija, Razija: **Eleştirmenler Meşa Selimović Hakkında**, Svjetlost Sarajevo Yayınevi, 1973.

Lakoff, R. T.: **Talking Power: The Politics of Language in Our Lives**, New York, Basic Books, 1990.

Marković, Milivoje: **Zaman İle Diyalog**, Beograd Yayınevi, 1976.

Mercan, Hasan: **Yazarla Bir Konuşma**, Varlık Dergisi, Sayı 754,1970.

Necati, Zekeriya: "Derviş ve Ölüm Üzerine", **Yönelişler Dergisi**, No: 10,1982.

Okay, M. Orhan: **Beşir Fuad**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012.

Palavestra, Predrag: **Kritičko značenje alegorijske forme**, 1986.

Petrović, Miodrag: **Meşa Selimović'in Romanları**, Niš Gradina, 1981.

Popović, Radovan: **Meşa Selimović'in hayatı**, Beogradski Izdavačko-grafički zavod, 1988.

Prohić, Kasim: **Yapmak ve Olmak**, Sarajevo, Veselin Masleša Yayınevi, 1971.

Short, Mick: **Discourse analysis on the analysis of drama**, 1996.

Skakić, Mirko: **Meşa Selimović'in Edebi Yaraticılığı**, Književna Zajednica, Petar Kočić Yayınevi, Beograd, 1976.

Sperlich, Wolfgang B., **Noam Chomsky Biyografisi**,Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Telli, Ahmet: "Derviş Ve Ölüm", **Varlık Dergisi**, Sayı: 791,1973.

Tekin, Mehmet: **Romancı Yönüyle Peyami Safa**, Ötüken, İstanbul, 1999.

Toprak, Ömer Faruk: "Derviş Ve Ölüm Ya Da Tanrının Ve İnsanların Zulmü", **Yeni Ufuklar Dergisi**, Sayı: 245,1974.

Troyat, Henri: **Dostoyevski**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Ustamujic, Elbisa: **Metin, Analiz ve Araştırmalar**, Mostar, Džemal Bijedić Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Van Dijk, Teun A.: **Discourse and Society**. Vol. 4 (2). London, Newbury Park, New Delhi, Sage, 1993.

Van Dijk, Teun A.: **Discourse and Inequality**. Lenguas Modernas, Universidad de Chile, 1994.

V.Stanković, Dušan: **Srp Mirasi**, Tarih Yayınevi, Novi Sad, 1998.

Zekeriya, Necati: "Ahmed Hromaçî İle Konuşma", **Varlık Dergisi**, Sayı 773, 1972.

Zoran, Glušević: **Selimović'in Derviş ve Ölüm Romanı: Dogma ve Hiçlik Arasında**, Književnost Yayınevi, Beograd, 1981.

FOTOĞRAFLAR

Mehmed Meša Selimović

Mehmed Meša Selimović ve eşi Darka

Mehmed Meša Selimović ve ağabezi Şefkiya Selimović

Merhmed Meša Selimović'in Tuzla'da doğduğu ev

